

Regional analyse

Kristiansandregionen 2013

Næringsutvikling, attraktivitet og innovasjon

KNUT VAREIDE OG MARIT NYGAARD

TF-notat nr. 42/2013

Tittel: Regional analyse Kristiansandregionen 2013
Undertittel: Næringsutvikling, attraktivitet og innovasjon
TF-notat nr: 42/2013
Forfatter(e): Knut Vareide og Marit Owren Nygaard
Dato: 15. januar 2014
ISBN: 978-82-7401-663-7
ISSN: 1891-053X
Pris: 170,- (Kan lastes ned gratis fra www.telemarksforskning.no)
Prosjekt: Regionale analyser 2013
Prosjektnr.: 20130140
Prosjektleder: Knut Vareide
Oppdragsgiver(e): Kristiansand kommune

Spørsmål om dette notatet kan rettes til:

Telemarksforskning
Postboks 4
3833 Bø i Telemark
Tlf: +47 35 06 15 00
www.telemarksforskning.no

Resymé:

Utviklingen i Kristiansandregionen er analysert med hensyn til næringsutvikling, demografi, innovasjon i næringslivet og attraktivitet og utdanningsnivå.

Knut Vareide er utdannet sosialøkonom (cand oecon) fra Universitetet i Oslo (1985). Han har arbeidet ved Telemarksforskning siden 1996.

Marit Owren Nygaard er utdannet samfunnsøkonom (M.Sc. Economics) fra Universitetet for miljø- og biovitenskap i Ås (2012). Hun har jobbet ved Telemarksforskning siden 2013.

Forord

Denne rapporten inngår i en serie analyserapporter for kommuner, regioner og fylker i Norge som er utført av Telemarksforskning i 2013, og som er utgitt i januar 2014.

Det er benyttet en modell for attraktivitet som er utviklet med støtte fra Oslofjordfondet i forbindelse med prosjektet *Attraksjonskraft gjennom stedsinnovasjon*. Analysene av innovasjon bygger på et empirisk arbeid som er gjennomført og finansiert i forbindelse med Norges Forskningsråds VRI-program der Telemarksforskning og AFI har et felles forskningsprosjekt i VRI Telemark. Kapitlet om NæringsNM omhandler resultatene fra det arbeidet vi har gjort årlig for NHOs NæringsNM.

De regionale analysene er svært verdifulle for forskningen i slike prosjekt, i det at vi får anvendt modeller og empiriske metoder for ulike geografiske områder. Gjennom dette arbeidet får vi også testet relevans og kvalitet gjennom dialog med mange forskjellige og kompetente oppdragsgivere som arbeider profesjonelt med regional utvikling i praksis.

Telemarksforskning har laget slike regionale analyser i en årrekke. Tidligere var analysene i stor grad deskriptive, og nøyet seg stort sett med å beskrive en rekke indikatorer for befolknings- og næringsutvikling. Etter hvert har vi lagt mer vekt på å finne sammenhenger, gjennom å koble de ulike trekkene i en region sammen i stadig mer helhetlige modeller. De fleste oppdragsgiverne etterspør slike rapporter fordi de skal brukes i en strategisk sammenheng. Da er det ikke tilstrekkelig kun å beskrive ulike utviklingstrekk hver for seg. For at utviklingen på et sted skal kunne påvirkes gjennom bevisste strategier, er det nødvendig å forstå sammenhengene og avdekke årsaker og drivkrefter til den faktiske utviklingen. Først da blir analysene virkelig nyttige i det strategiske arbeidet. Dynamikken i den regionale utviklingen er imidlertid ganske kompleks, og våre modeller og forståelsen av den er ikke på langt nær ferdig utviklet. Det er dessuten en utfordring å presentere så mange tema og ulike analyser i en rapport av dette formatet som er ment å være kortfattet og enkel.

Bø, 15. januar 2014

Knut Vareide

Prosjektleder

Innhold

SAMMENDRAG	5
1. ARBEIDSPLASSER	6
2. ATTRAKTIVITET FOR BEDRIFTER OG BESØK	23
3. BEFOLKNING	34
4. BOSTEDSATTRAKTIVITET	39
5. NÆRINGS-NM	48
6. INNOVASJON	54
7. UTDANNING	63

Sammendrag

Kristiansandregionen har vært en region med sterk vekst i næringslivet. I 2012 var det nesten ikke vekst i antall arbeidsplasser i regionen, og Kristiansand hadde til og med en nedgang i antall arbeidsplasser. Arbeidsplassveksten i næringslivet har vært svakere i Kristiansandregionen enn i resten av landet i både 2011 og 2012.

Basisnæringene i regionen hadde sterk vekst fram til 2008, men har ikke hatt vekst i antall arbeidsplasser etter det. Det har imidlertid vært ganske sterk vekst i de teknologiske tjenestene i 2012, som vi regner med i begrepet basisnæringer fordi de i stor grad konkurrer nasjonalt og internasjonalt. De teknologiske tjenestene utgjør imidlertid en forholdsvis liten andel av den samlede sysselsettingen i regionen, slik at denne veksten ikke preger det samlede næringslivet.

Besøksnæringene i Kristiansandregionen, som til sammen sysselsetter over 10 000 personer, har hatt nedgang i antall arbeidsplasser de to siste årene. Butikkhandel, som vi regner som en besøksnæring, har hatt en nedgang i antall arbeidsplasser siden 2010.

Bildet av regionens næringsutvikling blir dermed preget av hvilket tidsperspektiv vi bruker. I et tiårsperspektiv har veksten i næringslivet vært svært sterk i omtrent alle næringstyper. Kristiansandregionen har også hatt sterk vekst de siste ti årene når vi korrigerer for strukturelle forhold som bransjesammensetningen i utgangspunktet. I et kortere tidsperspektiv, på ett eller to år, er imidlertid utviklingen langt svakere.

Regionens plassering i NHOs NæringsNM, som rangerer næringslivet med hensyn til andel lønnsomme foretak, andel vekstforetak, nyetableringer og næringslivets størrelse, har falt sterkt de siste årene. I siste NæringsNM, som tar utgangspunkt i regnskapsåret 2012, ble Kristiansandregionen rangert som nummer 41 av 83 regioner. Kristiansandregionen har pleid å være en av de beste regionene i denne rangeringen, men har hatt en sterkt nedadgående trend siden 2007 da regionen var nest best av alle regionene i landet. Både andel lønnsomme foretak og andel vekstforetak er lav i 2012. Kristiansandregionen har fremdeles et høyt nivå på nyetableringer, men er ikke på et så høyt nivå i forhold til andre regioner som tidligere.

I denne rapporten har vi også analysert innovasjon, eksportandel og utdanningsnivå i næringslivet i regionene. Kristiansandregionen har en lav andel innovative bedrifter og middels andel eksportbedrifter i forhold til andre regioner. Det er store enkeltbedrifter i regionen som framstår som innovative og internasjonale, men det kjennetegner tilsynelatende ikke majoriteten av bedriftene. Det er imidlertid et svært høyt utdanningsnivå i næringslivet i Kristiansandregionen. Det skyldes ikke bare bransjestrukturen i regionens næringsliv, det er et høyt utdanningsnivå også når vi korrigerer for bransjestrukturen. Kristiansand har også en ganske rask økning i andelen av sysselsatte i næringslivet med høyere utdanning.

Kristiansandregionen har hatt en høyere befolkningsvekst enn ellers i landet. Det skyldes at regionen har et stort fødselsoverskudd, og at regionen har netto innflytting fra andre regioner. Nettoinnvandringen til Kristiansandregionen har imidlertid vært lavere enn ellers i landet de tre siste årene. Når vi ser på den samlede flyttestrømmen, både innenlands og utenlands, har ikke Kristiansandregionen fått den forventede nettoinnflyttingen de siste ti årene, når vi tar i betraktning at regionen har hatt sterk arbeidsplassvekst i dette tidsrommet, og har strukturelle fordeler gjennom å være en stor og godt integrert region. Det kan se ut som at naboregionene i stor grad har styrket sin bosetting gjennom å ha en økning i pendlingen til Kristiansandregionen, ettersom naboregionene har hatt over forventet høy nettoinnflytting til sine regioner i forhold til sin arbeidsplassvekst. I denne rapporten har vi også tall for nettoflyttingen i de tre første kvartalene av 2013. Kristiansandregionen har en økning i innvandring, som kan være et tegn på at arbeidsplassveksten har tatt seg opp igjen i 2013.

1. Arbeidsplasser

Arbeidsplassutviklingen er en viktig indikator for regional utvikling, og er kanskje den mest sentrale forklaringsfaktoren for flyttemønstrene. Arbeidsplasser finnes i både offentlig og privat sektor, men det er ofte sterkest interesse for arbeidsplassene i privat sektor, som en forsøker å påvirke gjennom næringsutvikling.

1.1 Antall arbeidsplasser

På slutten av 2012 var det 46 050 arbeidsplasser¹ i privat sektor i Kristiansandregionen (heretter forkortet KR), mens det var 21 461 arbeidsplasser i offentlig sektor.

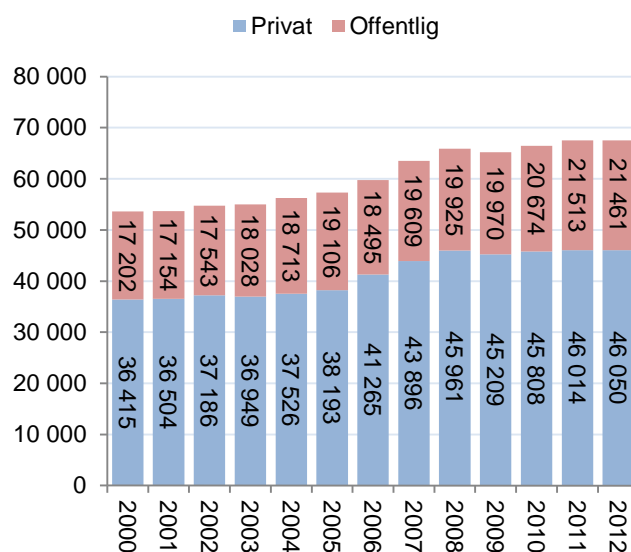
Antall arbeidsplasser i næringslivet økte sterkt fra 2004 til 2008. Etter 2008 har veksten i næringslivet flatet ut. Det er riktignok 89 flere arbeidsplasser i privat sektor i 2012 enn i 2008, men det er en vekst på noen få promille.

Antall arbeidsplasser i offentlig sektor har fortsatt å øke fram til 2011. I 2012 ble det en liten nedgang i antall arbeidsplasser i offentlig sektor.

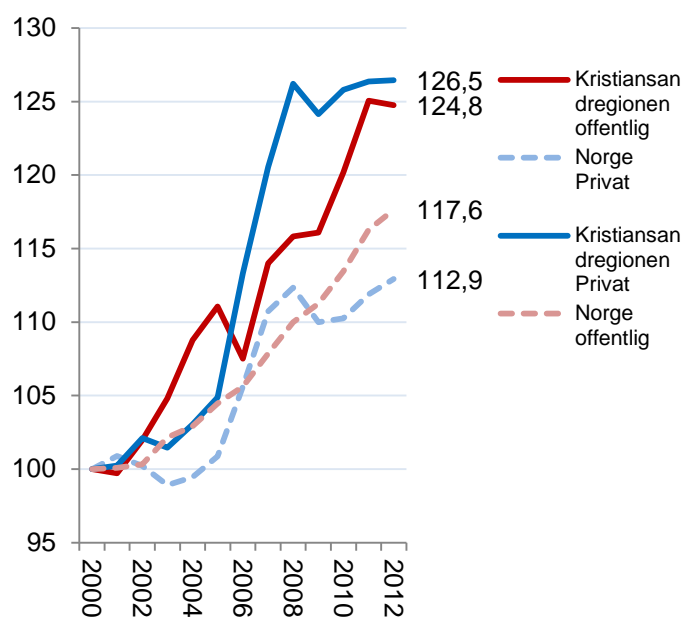
Utviklingen i antall arbeidsplasser i privat og offentlig sektor er vist i figur 2, der vi har sammenliknet veksten i regionen med veksten på landsbasis.

Her ser vi at antall arbeidsplasser i privat sektor i Kristiansandregionen økte svært raskt fra 2004 til 2008, da det var en vekst på over 20 prosent. Det ble en liten nedgang i 2009, etter finanskrisen, og en svak oppgang etter det. I 2012 var det 26,5 prosent flere arbeidsplasser i næringslivet i KR. Det er nesten dobbel så sterk vekst som næringslivet har hatt i landet som helhet, der veksten har vært på 12,9 prosent i samme perioden.

Den prosentvise veksten i antall arbeidsplasser i offentlig sektor har vært på 24,8 prosent. Det er også langt over veksten på landsbasis, som var på 17,6 prosent.

Figur 1: Antall arbeidsplasser i KR.

Figur 2: Utvikling i antall arbeidsplasser, alle sektorer, indekstert slik at nivået i 2000=100.

1.1.1 Kristiansandregionen og andre regioner

I figur 3 ser vi hvordan arbeidsplassutviklingen har vært i Kristiansandregionen og noen andre sammenliknbare regioner.

Av de store regionene er det bare Stavangerregionen som har hatt sterkere arbeidsplassvekst enn Kristiansandregionen. Stavangerregionen har, imidlertid, fortsatt den sterke veksten etter 2009, men veksten i Kristiansandregionen har avtatt en del.

I regioner som Trondheimsregionen og Kongsberg/Numedal har arbeidsplassveksten vært bedre enn i Kristiansandregionen de siste årene, og disse holder på å ta igjen Kristiansandregionen når det gjelder vekst etter 2000.

Regioner som Bergen og Drammensregionen har hatt lavere vekst.

Felles for alle de store regionene er at arbeidsplassveksten er vesentlig sterkere enn for landet som helhet.

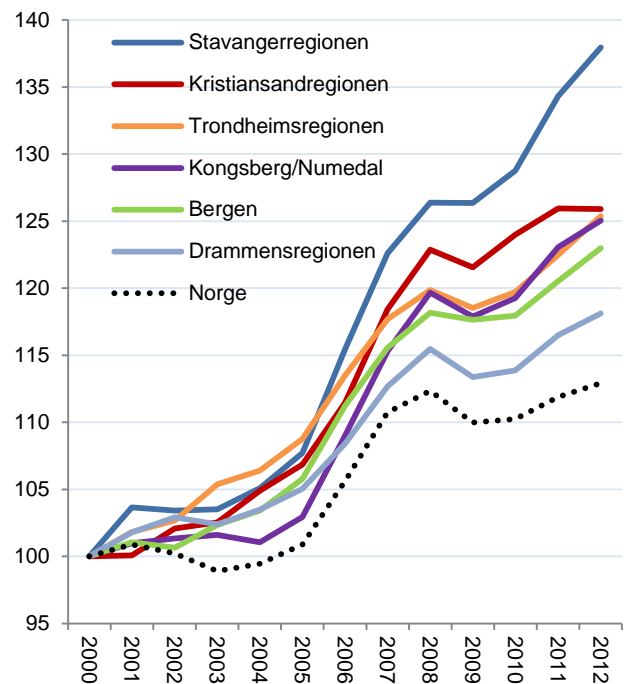
1.1.2 Kristiansand og andre større byer

I figur 4 ser vi arbeidsplassutviklingen i Kristiansand og de andre store byene.

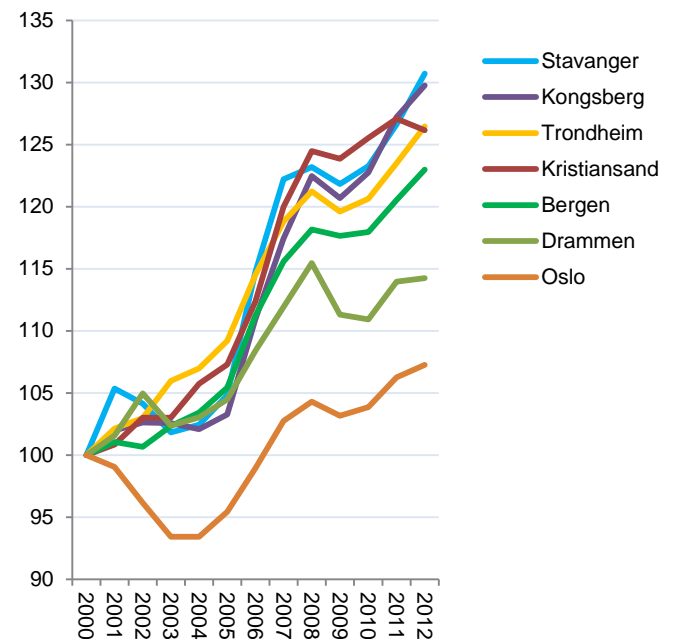
Fra 2000 til 2010 hadde Kristiansand høyere vekst enn alle de andre store byene i Norge. I 2012 fikk Kristiansand en nedgang, mens alle de andre byene hadde vekst. Dermed har Kristiansand blitt forbigått av Stavanger, Kongsberg og Trondheim når det gjelder arbeidsplassvekst etter 2000.

Kristiansand har fremdeles sterkere vekst i antall arbeidsplasser etter 2000 enn Bergen og Drammen.

Oslos arbeidsplassutvikling avviker ganske mye fra de andre store byene, gjennom at de hadde en sterk nedgang fra 2000 til 2003.

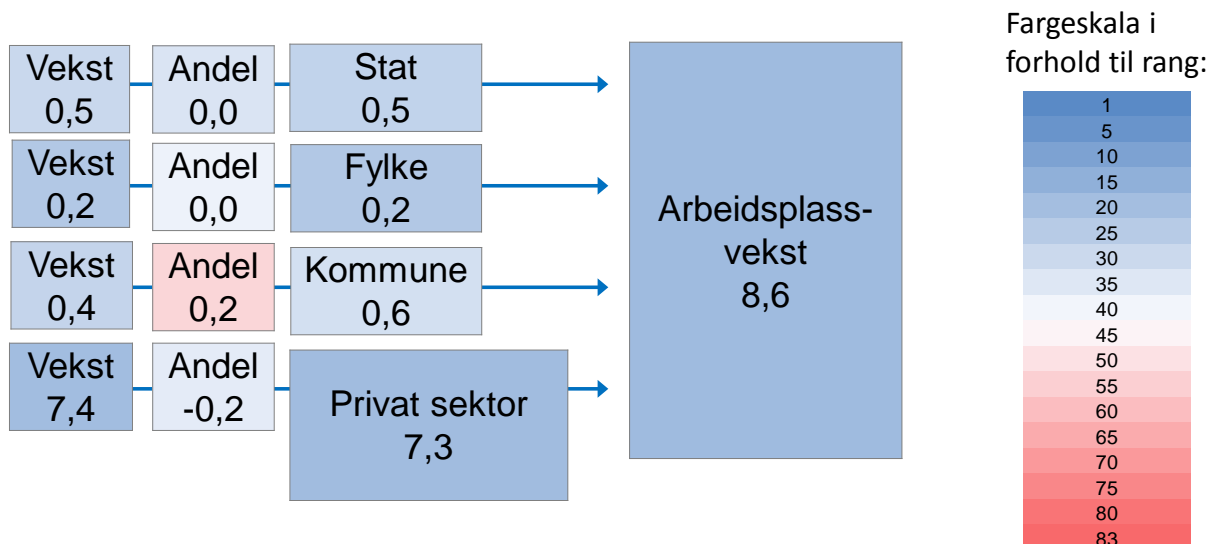
Figur 3: Arbeidsplassutviklingen i de enkelte regionene i Agder, indeksert slik at nivået i 2000 = 100.

Figur 4: Arbeidsplassutvikling, alle sektorer i kommunene, indeksert.

1.2 Oppsummering sektorer

Vi kan oppsummere utviklingen i antall arbeidsplasser i de ulike sektorene i Kristiansandregionen med følgende modell:

Figur 5: Avvik mellom arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen og i Norge de ti siste årene. Alle tallene viser hva avviket utgjør som prosent av samlet sysselsetting i Kristiansandregionen. Fargene viser hvordan kommunen rangerer blant de 428 kommunene i landet for det spesifikke avviket. Avviket for hver av de fire sektorene er dekomponert i en vekst-effekt og en andelseffekt. Vekst-effekten viser hvordan sektoren ville ha bidratt til samlet vekst dersom sektorens andel hadde vært den samme som på landsbasis. Andels-effekten viser hvordan sektoren ville bidratt dersom veksten hadde vært den samme som på landsbasis.

I diagrammet over har vi forsøkt å illustrere hvordan arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen har avveket fra arbeidsplassveksten i landet i den siste tiårsperioden. Vi har samtidig målt endringer i arbeidsplassveksten som andel av samlet sysselsetting.

Arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen har vært mye høyere enn ellers i landet. Det har gitt en arbeidsplassvekst, målt som prosentvis andel av sysselsettingen, som er 8,6 prosentpoeng høyere enn veksten på landsbasis.

Alle sektorene har hatt høyere vekst enn landsgjennomsnittet, og bidratt til at Kristiansandregionen har fått en høy arbeidsplassvekst. Andelene som hver sektor utgjør av samlet sysselsetting i Kristiansandregionen er ganske lik andelene på landsbasis. Derfor er tallene for andelseffekter små.

Privat sektor har bidratt klart mest til at veksten i antall arbeidsplasser har blitt så høy. Det er både fordi privat sektor er dobbelt så stor som offentlig sektor, men også fordi veksten i privat sektor har vært høyere relativt til ellers i landet. Årsaken til den høye arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen de ti siste årene er dermed sterk vekst i næringslivet.

1.3 Utvikling i næringslivet

Når vi skal sammenlikne veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet mellom ulike områder, er det praktisk å bruke relativ vekst, som er differansen i den prosentvise veksten i antall arbeidsplasser i regionen og veksten i antall arbeidsplasser i Norge. Da filtrerer vi bort konjunktursvingningene, og kan se hvordan veksten i den enkelte region er i forhold til andre regioner i landet over tid.

Tabell 1: Relativ vekst, differanse mellom prosentvis vekst i kommunen og veksten på landsbasis, i antall arbeidsplasser i næringslivet, i regionene i Agder og Rogaland.

Rang	Region	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog snitt
2	Stavangerregionen	4,4	0,4	0,1	0,8	0,3	3,9	2,7	1,7	0,7	1,7	3,2	2,0	1,9
9	Kristiansandregionen	-0,7	2,5	0,7	1,0	0,3	3,4	1,5	3,3	0,5	1,1	-1,0	-0,8	1,1
15	Ryfylke	-1,4	-1,6	3,4	1,1	0,1	-2,3	-1,4	0,2	3,5	4,8	-1,2	-2,4	0,9
32	Setesdal	-8,7	4,5	9,1	1,9	2,5	4,6	-2,2	-2,0	-1,2	0,2	-0,3	-2,2	0,4
21	Haugesundregionen	1,6	1,6	-0,3	0,5	0,6	1,0	2,3	-1,8	0,5	-0,2	0,8	-0,6	0,4
38	Mandalsregionen	0,0	5,6	4,0	2,2	1,0	0,9	0,2	-0,8	-2,1	-1,9	-0,2	-0,5	-0,2
37	Arendalregionen	-0,1	-2,1	-1,4	1,7	0,3	0,5	2,0	-0,4	0,1	-1,2	-1,7	-1,3	-0,2
56	Dalane	-0,6	-1,6	2,1	-0,4	-0,1	-2,6	1,0	2,5	-1,5	-0,7	-1,7	-3,5	-0,4
48	Lister	-0,5	0,6	2,4	1,0	0,2	-4,2	0,2	-1,0	0,4	-1,5	-2,3	0,3	-0,9

Regionene er rangert etter såkalt progressivt gjennomsnittⁱⁱ for de ti siste årene. Stavangerregionen har hatt nest høyest vekst av alle regionene de siste årene, mens Kristiansandregionen er rangert som nummer ni når de gjelder vekst i næringslivet.

Kristiansandregionen hadde høyere vekst i næringslivet enn landet ellers i alle årene fra 2002 til 2010. I enkelte år, som i 2006 og 2008 var veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet i Kristiansandregionen mer enn tre prosentpoeng høyere enn veksten på landsbasis.

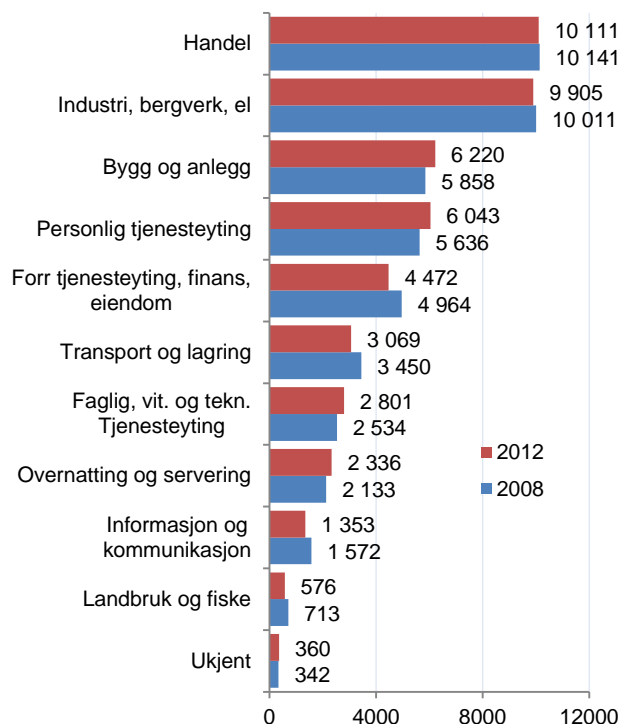
I de to siste årene har veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet i Kristiansandregionen vært lavere enn veksten på landsbasis.

1.4 Bransjer i næringslivet

Handelen og industrien er de største bransjene i Kristiansandregionen når man måler etter antallet sysselsatte. Handelen sysselsatte 10 111 personer i 2012. Dette er en nedgang på 30 personer siden 2008.

Industrien sysselsatte 9 905 personer i 2012. Det har vært litt nedgang i antall sysselsatte i industrien mellom 2008 og 2012 på 106 personer.

Personlig tjenesteyting og bygg og anlegg sysselsetter begge 6 000 personer. Begge disse bransjene har hatt vekst i perioden

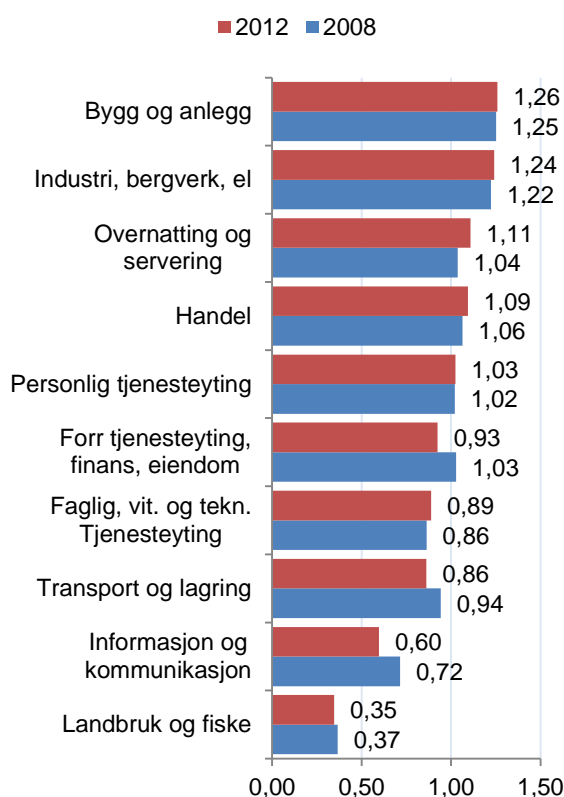
Figur 6: Antall sysselsatte i ulike bransjer i Kristiansandregionen.

1.5 Bransjer og lokaliseringkvotienter

Vi så antallet sysselsatte i de ulike bransjene i figur 6, men det er også interessant å vurdere om Kristiansandregionen har høye eller lave andeler i forhold til andre regioner. I figur 7 ser vi lokaliseringkvotientene til de ulike bransjene. Antall sysselsatte i bransjen er delt på totalt antall innbyggere, og andelen er delt på tilsvarende andel for landet. Når tallet er 1 er andelen den samme som Norge.

Kristiansandregionen har relativt mye av sysselsettingen innenfor bransjer som bygg og anlegg, industri, overnatting og servering, handel, og personlig tjenesteyting.

Det er forholdsvis lite av bransjer som forretningsmessig tjenesteyting, faglig og vitenskapelig tjenesteyting, transport, informasjon og kommunikasjon og landbruk og fiske.

Figur 7: Andel arbeidsplasser i forhold til folketallet i Kristiansandregionen, i forhold til tilsvarende andel på landsbasis.

1.6 Næringstyper

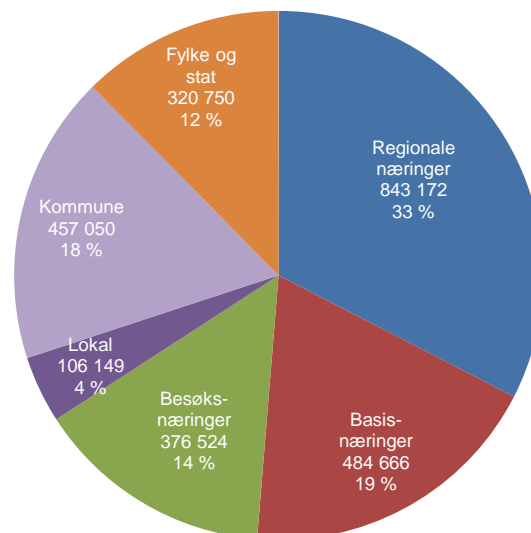
Noen deler av næringslivet kan vi karakterisere som *basisnæringer*. Basisnæringer er de delene av næringslivet som genererer inntekter utenfra. Eksportnæringer er basisnæringer, men vi kan også legge til næringer som selger sine produkter eller tjenester ut av regionen, selv om salget ikke er til andre land. Alle primærnæringene og stort sett all industri kan regnes som basisnæringer. Vi kan også ta med tjenester som konkurrerer i et nasjonalt eller internasjonalt marked, som IT, telekom- og ingeniørtjenester. Basisnæringene sysselsatte 484 666 personer på slutten av 2012. Utviklingen i basisnæringene påvirkes kraftig av konjunkturer og har gått i bølger. De siste to årene har veksten vært ganske sterk.

Besøksnæringer er de delene av næringslivet hvor kunden må være personlig til stede. Butikkhandel (men ikke internetthandel), servering, overnatting, opplevelser og personlige tjenester er bransjer som vi regner som besøksnæringer. Årsaken til at vi ønsker å isolere besøksnæringene, er at de vil reflektere om et område er attraktivt å besøke. Områder som trekker til seg besøkende fra andre områder vil normalt få høyere etterspørsel, og dermed også flere arbeidsplasser i besøksnæringene. Det vil være ulike stedskvaliteter som gjør et område attraktivt for besøk og for bedrifter i basisnæringene. Besøksnæringene sysselsatte 376 524 personer i 2012. Besøksnæringene i Norge vokste raskt fra 2000 til 2007, men har stagnert etter det.

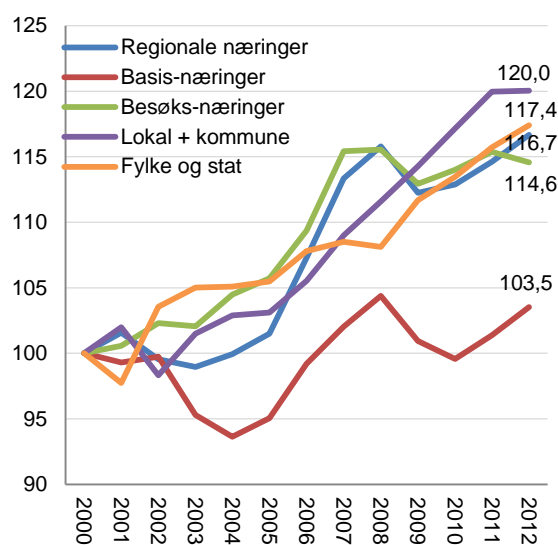
Den tredje og største gruppen kaller vi *regionale næringer*. Denne kategorien inneholder bransjer som bygg og anlegg, engros- og agenturhandel, transport og forretningsmessige tjenester. Dette er store bransjer, som ofte er knyttet til regionen, men som er ganske ujevnt fordelt mellom enkeltkommuner.

Til *lokale næringer* regnes privat virksomhet innenfor primærhelsetjenester, skoler, avfallshåndtering og barnehager. Dette er tjenester som er knyttet til lokalbefolkningen, og som i mange tilfeller er substitutter til de kommunale tjenestene. De lokale næringene kan vi derfor se i sammenheng med kommunal sektor. Det er de lokale næringene som vokser raskest i Norge, og de er samtidig ganske påvirket av konjunktorene.

Stat og fylkessektoren utgjør den siste delen av arbeidslivet, og hadde 320 750 sysselsatte i 2012. Veksten i antall arbeidsplasser i stat og fylke har vært litt høyere enn veksten i den totale sysselsettingen.

Figur 8: Antall arbeidsplasser i de ulike sektorene og næringstypene i Norge i 2012.

Figur 9: Utviklingen i antall arbeidsplasser i de ulike sektorene og næringstypene i Norge, indeksert slik at nivået i 2000=100.

1.6.1 Næringstyper i KR

I Kristiansandregionen sysselsatte de regionale næringene 21 078 personer i 2012. Dette utgjør 31 prosent av sysselsettingen. Andelen er to prosentpoeng lavere enn landsgjennomsnittet.

Basisnæringene i Kristiansandregionen sto for 12 328 arbeidsplasser i 2012. Dette er 18 prosent av sysselsettingen, og andelen er ett prosentpoeng under landsgjennomsnittet.

Andelen sysselsatte i besøksnæringene er noe større enn landsgjennomsnittet. Det var 10 645 sysselsatte i besøksnæringene i 2012. Dette tilsvarer 16 prosent av sysselsettingen.

De lokale og kommunale tjenestene sysselsatte til sammen 15 095 personer i 2012. Dette tilsvarer 23 prosent av sysselsettingen.

Andelen sysselsatte i fylkeskommunal- og statlig sektor var lik landsgjennomsnittet i 2012. Det var 8 361 sysselsatte i disse sektorene i 2012.

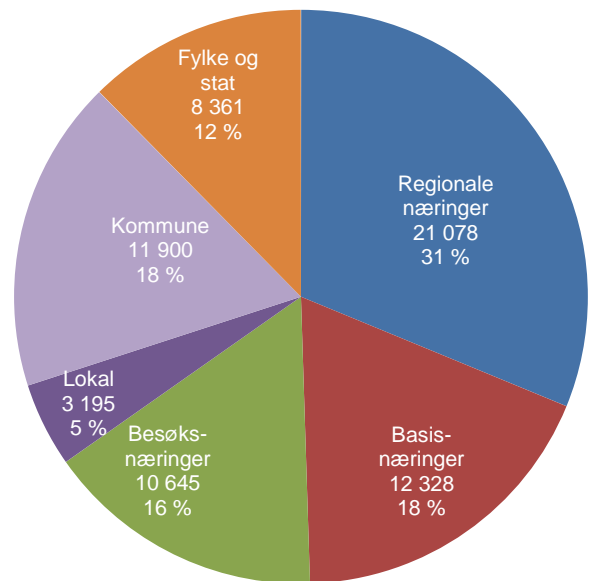
I figur 11 ser vi hvordan de ulike næringstypene i Kristiansandregionen har utviklet seg. Det har vært høyest vekst i lokalbasert næringsliv og i kommunesektoren. Antall arbeidsplasser i denne delen av arbeidslivet har økt med 33,3 prosent siden 2000.

De regionale næringene hadde en svært sterk økning fram til 2008, for deretter å synke. Likevel er veksten fra 2000 til 2012 blitt 32,9 prosent.

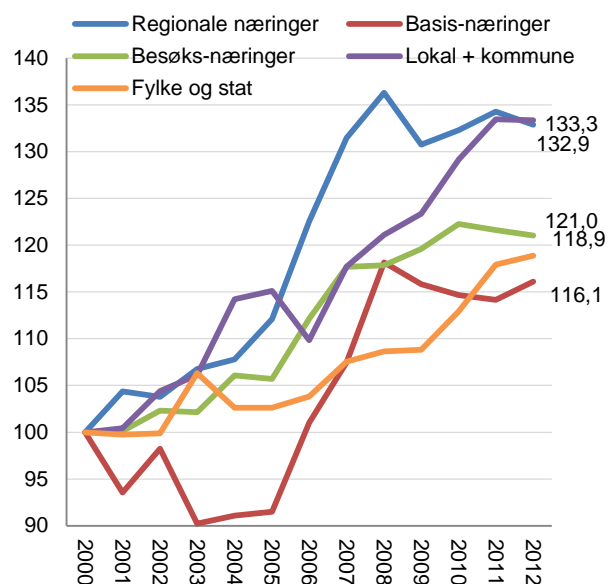
Besøksnæringene har økt med 21 prosent, og har hatt ganske jevn vekst i perioden. Veksten i besøksnæringene er betydelig sterkere enn på landsbasis, der veksten var 14,6 prosent.

Antall arbeidsplasser i stat og fylke økte med 18,9 prosent, som er litt større vekst enn på landsbasis.

Basisnæringene har hatt svært ujevn utvikling. Først sank antall arbeidsplasser i basisnæringene ganske sterkt fra 2000 til 2003, da ti prosent av arbeidsplassene i basisnæringene forsvant. Deretter kom en periode med formidabel vekst fram til 2008. Etter det har antall arbeidsplasser i basisnæringene i Kristiansandregionen endret seg lite. Samlet vekst etter 2000 har blitt 16,1 prosent, som er betydelig mer enn veksten i landet som helhet.

Figur 10: Antall arbeidsplasser i de ulike sektorene og næringstypene i Kristiansandregionen i 2012.

Figur 11: Utviklingen i antall arbeidsplasser i de ulike sektorene og næringstypene i Kristiansandregionen, 2000-nivået er indekset til å være lik 100.

1.6.2 Basisnæringer

Basisnæringene kan deles opp i tre ganske forskjellige næringer: Industri, teknologiske tjenester og naturbaserte næringer.

Vareproduserende industri er den klart største næringen, som sysselsatte 264 217 personer på landsbasis i 2012. Industrisyssetningen var på nesten 300 000 i 2000. Antallet arbeidsplasser i industrien har vært nedadgående i flere tiår. Denne nedgangen skyldes i stor grad at industrien har hatt muligheter til rasjonalisering, og dermed har verdiskapingen per sysselsatt kunnet øke ganske mye. Noe av dette skyldes også såkalt strukturrasjonalisering, ved at industribransjer med lav verdiskaping per sysselsatt har blitt lagt ned.

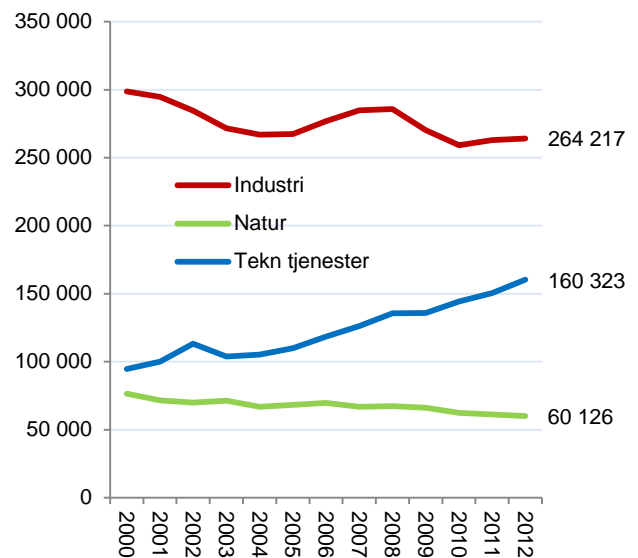
Naturbaserte næringer er primærnæringer som landbruk, fiske og gruvedrift. Antallet arbeidsplasser i primærnæringene har falt jevnt de siste årene, og utgjør 60 126 arbeidsplasser på slutten av 2012.

De teknologiske tjenestene har etter hvert vokst seg store. Det er tjenester som IT, telekom, engineering, teknisk konsulentarbeid og forskning. Dette er bransjer som konkurrerer nasjonalt og internasjonalt. I 2000 var det under 100 000 arbeidsplasser i de teknologiske næringene i Norge, i 2012 hadde antallet økt til 160 323 arbeidsplasser.

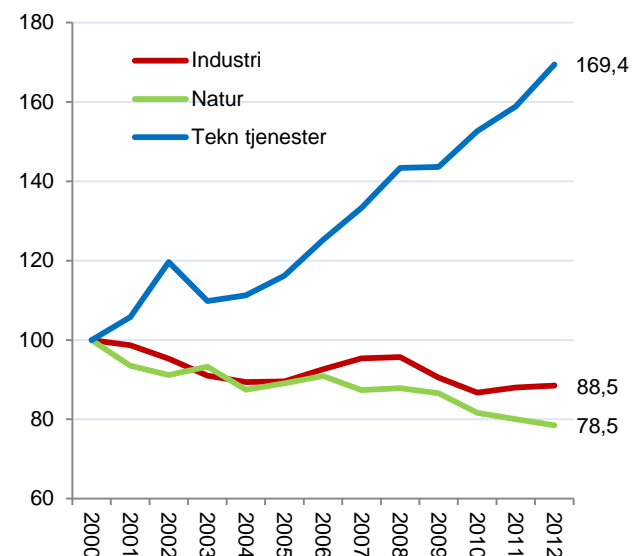
Vi kan se den indekserte utviklingen i de tre basisnæringene i figur 13. De teknologiske næringene har vokst med nesten 70 prosent siden 2000, og veksten ser ikke ut til å avta.

Industrien har hatt en nedgang på 11,5 prosent siden 2000. Nedgangen har ikke vært jevn, men fulgt konjunktorene.

De naturbaserte næringene har hatt en nedgang på 21,5 prosent av arbeidsplassene siden 2000. Nedgangen er jevn og sterk, og viser ingen tegn til å avta.

Figur 12: Antall arbeidsplasser i tre underkategorier av basisnæringer i Norge fra 2000 til 2012.

Figur 13: Indeksert utvikling i underkategoriene av basisnæringer fra 2000 til 2012. 2000-nivået er indeksert til å være lik 100.

1.6.3 Basismæringer i Kristiansandregionen

Industrien, som sysselsatte 9 277 personer i 2012, hadde nedgang fram til 2005, vekst fra 2005 til 2008, for deretter å flate ut.

De tekniske tjenestene har økt antall arbeidsplasser fra 1 485 i 2000 til 2 477 arbeidsplasser på slutten av 2012.

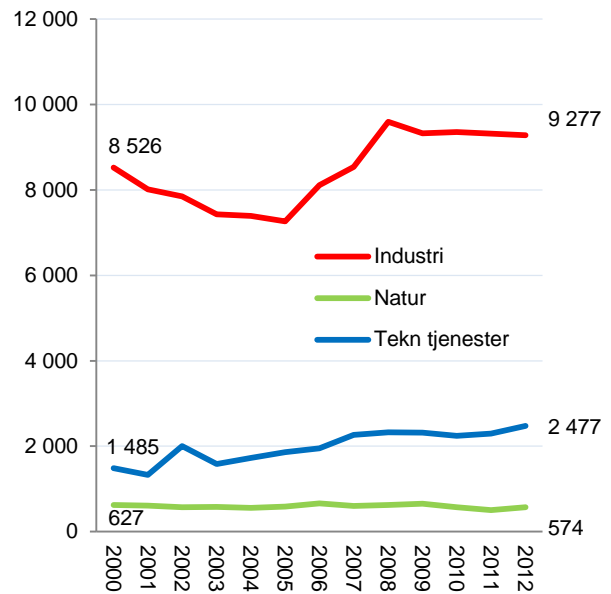
De naturbaserte tjenestene står for ganske få arbeidsplasser i Kristiansandregionen. Det var bare 574 arbeidsplasser i disse næringene i 2012. Tallet har gått litt ned siden 2000.

I figur 15 ser vi den relative utviklingen og veksten i de tre kategoriene av basismæringer i Kristiansandregionen.

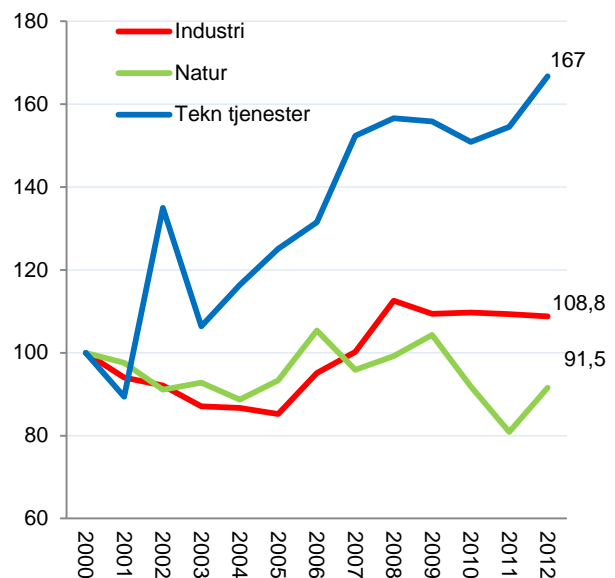
Veksten i de teknologiske tjenestene i Kristiansandregionen har vært på 67 prosent fra 2000 til 2012. Det er litt lavere vekst enn de teknologiske tjenestene har hatt på landsbasis.

Antall arbeidsplasser i industrien i Kristiansandregionen har økt med 8,8 prosent siden 2000. Det virker kanskje ikke mye, men når vi sammenlikner med industriutviklingen på landsbasis, hvor det var en nedgang på 11,5 prosent i samme tidsrom, er forskjellen over 20 prosentpoeng. Mye av nøkkelen til den gode næringsutviklingen i Kristiansandregionen de ti siste årene ligger i den gode industriutviklingen.

De naturbaserte næringene hadde en nedgang i antall arbeidsplasser i Kristiansandregionen, som i resten av landet.

Figur 14: Antall arbeidsplasser i de tre typene av basismæringer i Kristiansandregionen.

Figur 15: Indeksert utvikling i de tre typene av basismæringer i Kristiansandregionen. 2000-nivået er indeksert til å være lik 100.

1.7.1 Basisnæringer - nivå

Basisnæringene blir tillagt stor betydning for regional utvikling. Dette er næringer som selger sine varer og tjenester til et nasjonalt eller internasjonalt marked, og som bringer inntekter inn til regionen.

Basisnæringene skaper ringvirkninger til andre næringer, gjennom å kjøpe varer og tjenester fra bedrifter i andre bransjer. Basisnæringene har også større svingninger enn andre næringer. Etterspørselen avgjøres av nasjonale og internasjonale konjunkturer, og konkurransevnen kan også svinge ganske mye.

Tabell 2: Nivå for basisnæringene i regionene I Agder og Rogaland, målt som andel av samlet sysselsetting. Rangering med hensyn til nivå helt til venstre.

Rang	Region	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Endring
5	Stavangerregionen	28,0	30,6	30,3	29,1	28,5	27,9	29,6	29,9	30,1	30,0	29,7	30,9	31,9	3,9
13	Dalane	32,0	32,5	30,9	31,0	29,6	30,1	29,7	28,4	26,9	25,9	25,7	25,5	23,8	-8,1
15	Haugesundregionen	24,1	24,5	24,6	23,4	22,7	22,9	23,4	23,3	23,2	22,7	22,3	22,0	22,4	-1,7
18	Ryfylke	24,7	23,7	22,8	23,7	23,0	23,1	22,7	21,8	21,0	21,0	21,3	21,9	21,7	-3,0
25	Lister	26,6	26,3	25,4	24,1	24,4	24,2	22,8	22,6	21,9	20,8	20,6	20,2	20,3	-6,3
33	Kristiansandregionen	19,6	18,2	19,0	17,4	17,2	17,0	18,1	18,2	19,6	19,5	19,0	18,7	18,8	-0,7
43	Mandalsregionen	19,2	19,2	20,4	21,0	21,2	22,3	22,2	20,7	20,1	18,6	17,4	16,8	17,5	-1,6
57	Arendalregionen	20,8	20,5	19,5	18,7	18,0	18,3	18,2	17,8	17,5	17,0	15,7	15,4	15,5	-5,3
69	Setesdal	15,2	11,9	12,4	12,5	12,8	15,3	15,6	15,2	14,4	14,7	13,6	12,6	13,3	-1,9

Kristiansandregionen har ikke spesielt stor andel av sysselsettingen i basisnæringene. 18,8 prosent av sysselsettingen i Kristiansandregionen er i basisnæringer. Andelen var noe høyere i 2000, men andre næringstyper har vokst raskere, og dermed har andelen basisnæringer sunket.

Stavangerregionen har for eksempel 31,9 prosent av sin sysselsetting i basisnæringene, og har økt denne andelen. Også regioner som Dalane, Haugesundregionen, Ryfylke og Lister har større andeler av sin sysselsetting i basisnæringene.

Kristiansandregionen har egentlig et ganske mangfoldig næringsliv, hvor sysselsettingen er spredt på mange bransjer. Det at mange regioner har en høyere andel av sysselsettingen i basisnæringene er dermed ikke nødvendigvis noe negativt. Det er antakelig mer en fordel enn en ulempe, og gjør regionen mer robust.

1.7.2 Vekstimpulser fra basisnæringene

Vi måler vekstimpulserⁱⁱⁱ som endringer i antall arbeidsplasser i basisnæringene som andel av samlet sysselsetting. Ofte måles vekst som prosentvis endring fra år til år, men da blir det ofte sterk vekst i regioner som i utgangspunktet hadde en liten basisnæring. Med dette målet får vi bedre fram hvordan utviklingen i basisnæringene bidrar til samlet vekst i regionen.

Tabell 3: Vekstimpulser fra basisnæringene, målt som bidrag til samlet sysselsetting i prosent. Rangering med hensyn til progressivt gjennomsnitt helt til venstre.

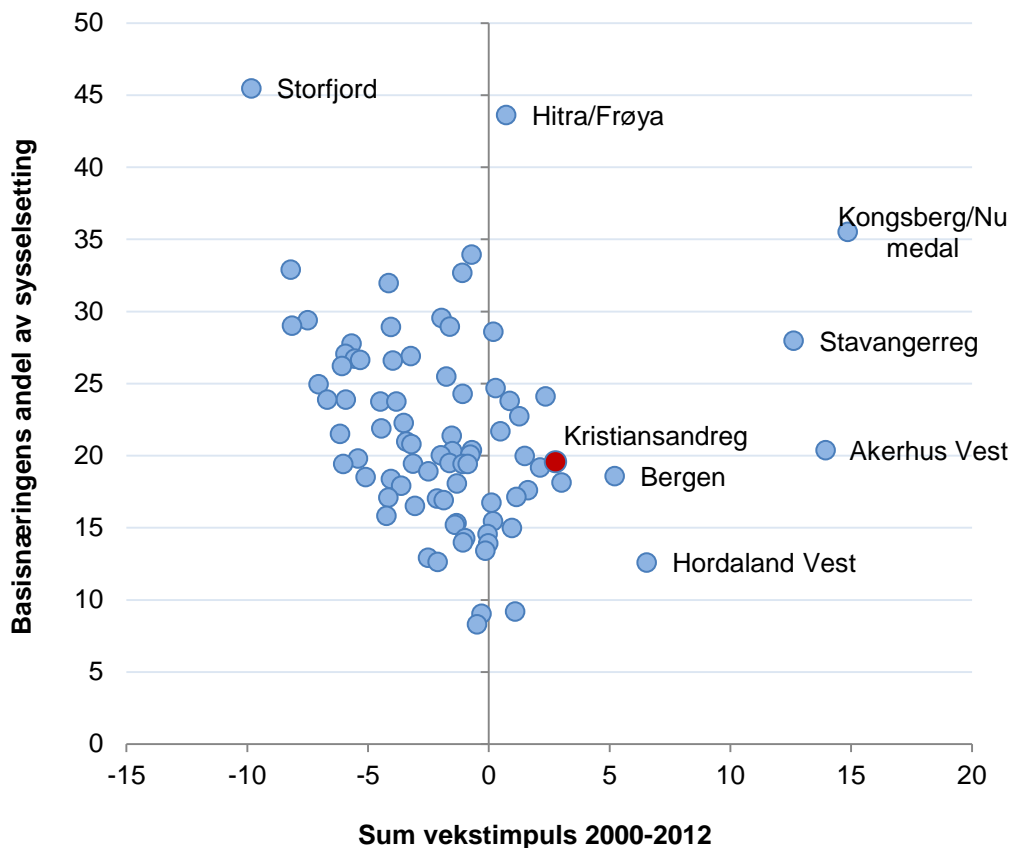
Rang	Region	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog snitt
2	Stavangerregionen	3,2	-0,2	-1,1	-0,1	0,3	3,3	1,9	1,2	-0,2	0,3	2,1	1,8	1,2
10	Kristiansandregionen	-1,3	0,9	-1,5	0,2	0,1	1,8	1,2	1,8	-0,4	-0,2	-0,1	0,3	0,4
13	Haugesundregionen	0,5	0,3	-1,2	-0,3	0,4	1,5	1,0	0,4	-0,8	-0,3	0,2	0,6	0,2
15	Ryfylke	-0,8	-0,8	0,7	-0,5	0,5	0,4	0,3	-0,5	-0,1	0,7	0,5	-0,1	0,2
35	Setesdal	-3,4	0,1	0,2	0,2	2,8	0,9	0,0	-0,7	0,0	-1,0	-1,1	0,5	-0,1
49	Arendalregionen	0,0	-1,5	-0,8	-0,6	0,6	0,5	0,5	0,0	-0,8	-1,2	-0,1	0,1	-0,2
51	Mandalsregionen	0,3	1,4	0,9	0,5	1,3	0,9	-0,4	-0,3	-1,9	-1,2	-0,3	0,8	-0,2
57	Lister	0,0	-0,9	-1,2	0,6	-0,1	-0,8	0,7	-0,7	-1,3	-0,2	-0,3	0,2	-0,3
74	Dalane	1,0	-1,7	-0,2	-1,0	0,9	0,5	0,2	-1,1	-1,3	0,0	0,1	-1,4	-0,5

Når vi rangerer regionene etter såkalt ti års progressivt gjennomsnitt teller også trenden med, ettersom de siste årene blir gitt større vekst enn de første. Kongsberg/Numedal er den regionen med de klart største vekstimpulsene fra basisnæringene av alle regionene i landet. Stavangerregionen er nummer to.

Kristiansandregionen kommer godt ut, og er rangert som nummer ti av landets 83 regioner. De siste fire årene har det imidlertid ikke vært noen vekst i basisnæringene, og som også har påpekt tidligere, er det i perioden 2006-2008 at den store vekten skjedde.

I gjennomsnitt har basisnæringene bidratt til en årlig vekst tilsvarende 0,4 prosent av sysselsettingen i regionen. Det kan kanskje synes som et beskjedent tall, men da må vi også ta i betraktning at de fleste regionene har nedgang i basisnæringene.

1.7.3 Nivå og vekst basisnæringer

Figur 16: Nivå for basisnæringer i 2000 samt vekstimpuls, dvs. arbeidsplassvekst som andel av samlet sysselsetting fram til 2012.

Et mindretall av regionene har hatt vekstimpulser fra basisnæringene fra 2000 til 2012. Regioner som Kongsberg/Numedal, Stavangerregionen og Akershus Vest skiller seg ganske markant ut i diagrammet, gjennom å ha hatt sterk vekst. Dette er regioner med mye leverandørnæringer til olje- og gassutvinning. Regioner med stor nedgang har stort sett sitt tyngdepunkt i tradisjonell eksportindustri. Den såkalte todelingen av norsk næringsliv er dermed ganske synlig i dette diagrammet.

Ser vi på gruppen regioner utenom disse regionene, er det tydelig at det har vært en ulempe med en stor basisnæring. Dess større basisnæring, dess større nedgangsimpulser. Storfjord, som hadde den høyeste andelen av basisnæringer i 2000 har også fått den største nedgangen. Storfjord er kjent for sin møbelindustri.

Kristiansandregionen er en av regionene med de høyeste vekstimpulsene fra sine basisnæringer fra 2000 til 2012. Vi kan også se at Kristiansandregionen ikke har spesielt høy konsentrasjon av basisnæringer. Mange andre regioner har en mye større andel.

1.8 Besøksnæringer

Besøksnæringene kan vi dele opp i fire ulike næringer. Den første og desidert største er handel, og da har vi tatt med butikkhandel, og ikke, f.eks., internetthandel som ikke er avhengig av personlig tilstedeværelse. Det var 246 808 arbeidsplasser i butikkhandelen i 2012. Antallet har gått ned siden 2008, da det var over 254 000 arbeidsplasser i handelen. Antallet arbeidsplasser i handelen har gått spesielt mye tilbake i de største byene, mens distriktene har hatt en vekst. Overgang fra butikk- til internetthandel kan ha vært en faktor i denne utviklingen, samtidig til det har blitt flere kjøpesentra med kjedebutikker i distriktene. Det har kanskje blitt mindre behov for å «dra til byen» for å handle?

Aktivitetsnæringene består av forskjellige bransjer innen underholdning, kultur, fritidsaktiviteter og sport, og inkluderer også bransjer som frisører og drosjer. Aktivitetsnæringene har samlet 57 877 arbeidsplasser i 2012.

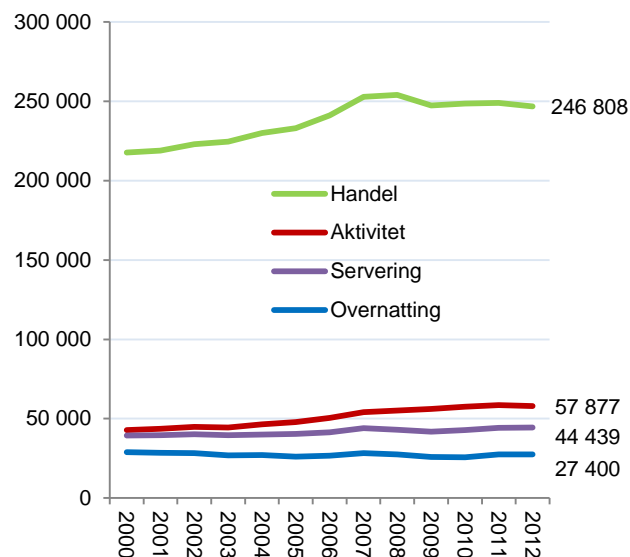
Serveringsnæringen, dvs. kaféer, restauranter og barer hadde 44 439 arbeidsplasser i 2012, mens overnattingsnæringene, hoteller, hytteutleie og campingplasser hadde 27 400.

I figur 18 ser vi utviklingen i de ulike næringene på landsbasis siden 2000.

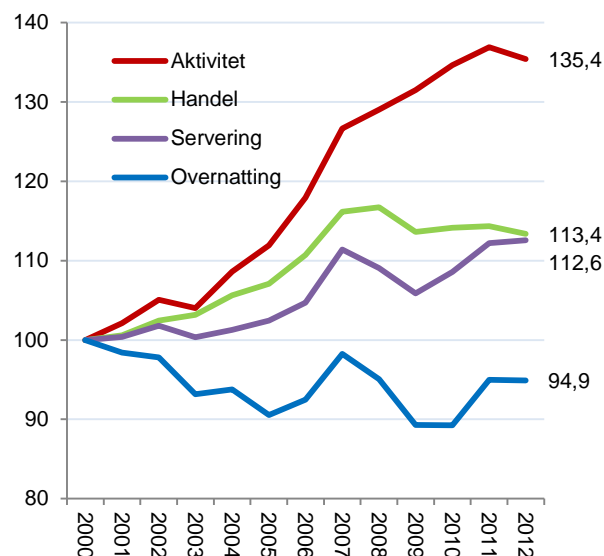
Aktivitetsnæringene har hatt en kraftig vekst, med 35,4 prosent økning i antall arbeidsplasser siden 2000. Det siste året var det imidlertid en noe overraskende nedgang.

Overnattingsnæringene har 5,1 prosent færre arbeidsplasser i 2012 enn i 2000. Antall overnattinger har økt, så det har nok skjedd en rasjonalisering i overnattingsnæringene på samme måte som i industrien.

Servering og handel har økt omtrent i samme takt som resten av økonomien.

Figur 17: Antall arbeidsplasser i besøksnæringene i Norge fra 2000 til 2012.

Figur 18: Indeksert utvikling i antall arbeidsplasser i besøksnæringene i Norge fra 2000 til 2012. 2000-nivået er indeksert til å være lik 100.

1.8.1 Besøksnæringer i KR

Som på landsbasis, er det butikkhandelen som er dominerende av Kristiansandregionens besøksnæringer. Handelsnæringen i Kristiansandregionen hadde 7 008 arbeidsplasser i 2012. Dette er en ganske sterk oppgang fra 2000 da det var 5 754.

De andre besøksnæringene sysselsetter til sammen ikke en gang halvparten av handelsnæringene.

Aktivitetsnæringene er størst, med 1 533 arbeidsplasser i 2012. Serveringsbransjen sysselsatte 1 382 personer.

Overnattingsbransjen er minst. Det var 722 registrerte sysselsatte i 2012. Dette er en nedgang på 46 arbeidsplasser siden 2000.

I figur 20 ser vi den prosentvise utviklingen i besøksnæringene i Kristiansandregionen.

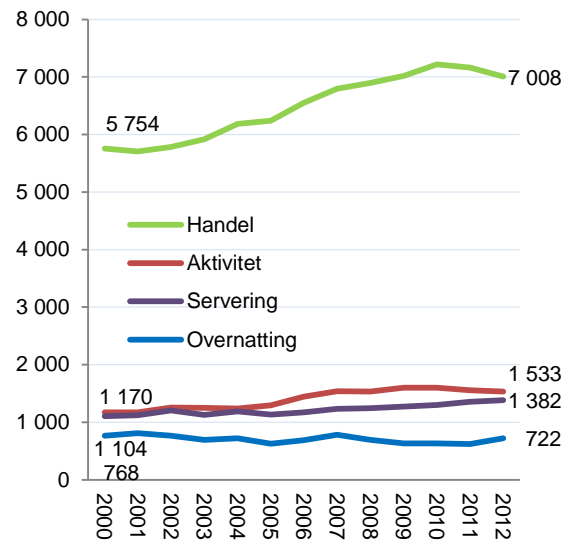
Det var sterk vekst i aktivitetsnæringen i Kristiansandregionen fram til 2010, men etter det ble det nedgang. Det var likevel 31 prosent flere arbeidsplasser i aktivitetsnæringene i Kristiansandregionen i 2012 enn i 2000.

Handelen har hatt en vekst på 21,8 prosent i antall arbeidsplasser. Vi så tidligere at veksten på landsbasis var 13 prosent i samme periode. Veksten i handelen i Kristiansandregionen har dermed vært langt sterkere enn i resten av landet.

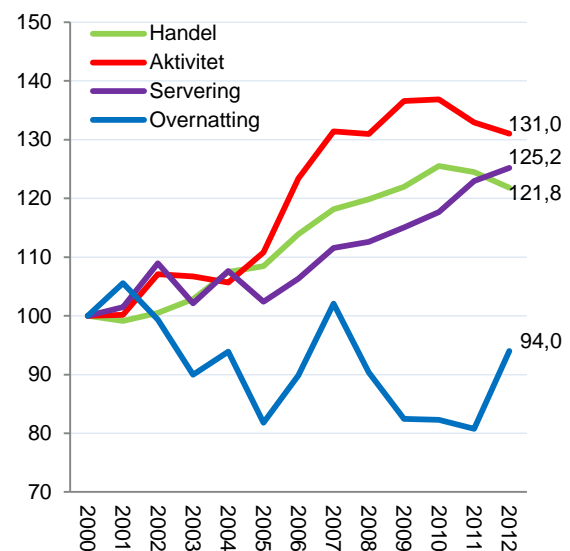
Serveringsbransjen har også hatt mye sterkere vekst i Kristiansandregionen enn i resten av landet, med en vekst på over 25 prosent, mens serveringsbransjen på landsbasis bare har vokst med 12,6 prosent siden 2000.

Overnattingsbransjen har seks prosent lavere antall arbeidsplasser i Kristiansandregionen i 2012, sammenliknet med 2000. Den samme nedgangen har overnattingsbransjen også hatt i resten av landet.

Samlet sett har besøksnæringene i Kristiansandregionen hatt sterk vekst siden 2000.

Figur 19: Antall arbeidsplasser i besøksnæringene i KR fra 2000 til 2012.

Figur 20: Indeksert utvikling i antall arbeidsplasser i Kristiansandregionen i besøksnæringene. 2000-nivået er indeksert til å være lik 100.

1.8.2 De regionale næringene - nivå

De regionale næringene har en viss tendens til å konsentrere seg i regionale sentra, det gjelder spesielt innenfor bransjer som forretningsmessig tjenesteyting, finans og eiendom. Andre bransjer innenfor de regionale næringene, som bygg og anlegg og transport er ganske jevnt fordelt. Nivået, målt som antall arbeidsplasser i de regionale næringene som prosentvis andel av samlet sysselsetting, er vist i tabellen under.

Tabell 4: Nivå på de regionale næringene i regionene i Agder og Rogaland.

Rang	Region	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Endring
7	Kristiansandregionen	29,0	30,1	29,7	30,4	30,1	30,9	32,7	33,2	33,7	32,7	32,6	32,6	32,1	3,1
8	Stavangerregionen	29,3	29,3	28,9	28,9	29,2	29,1	30,3	31,3	31,3	30,4	30,7	31,0	30,9	1,6
30	Haugesundregionen	24,5	25,2	24,8	25,2	25,7	25,4	25,8	25,9	25,8	25,7	25,6	26,1	26,1	1,6
35	Setesdal	21,2	20,5	21,9	23,1	25,2	23,5	23,2	22,1	21,9	21,8	23,6	24,8	25,5	4,3
41	Arendalregionen	22,7	23,2	23,2	22,9	23,9	23,6	24,2	24,9	24,9	24,9	25,1	24,4	24,6	1,9
52	Mandalsregionen	20,7	21,3	22,0	21,4	21,5	21,6	21,9	22,8	23,5	23,7	23,9	23,6	23,3	2,5
57	Ryfylke	20,0	19,0	18,9	19,5	21,0	20,5	19,9	20,7	22,3	22,7	24,6	23,8	22,5	2,6
74	Lister	18,1	18,2	18,8	19,3	18,9	20,3	20,0	19,8	20,3	20,2	19,2	19,2	19,9	1,8
78	Dalane	18,1	17,3	18,0	18,0	18,1	17,3	17,1	19,2	20,9	20,2	19,8	19,2	19,4	1,3

De regionale næringene fordeler seg mye jevnere mellom forskjellige regioner enn basisnæringene og besøksnæringene. Kristiansandregionen har forholdsvis høy andel av de regionale næringene, noe som antakelig reflekterer at Kristiansand er et senter for hele Agder-regionen. Vi ser at Stavangerregionen også har forholdsvis høy andel av de regionale næringene, i kraft av å være senter for Rogaland.

Veksten i de regionale næringene er også mye jevnere mellom regioner. Alle regionene i Agder og Rogaland har hatt økende andel av sysselsettingen i de regionale næringene. De regionale næringene vokser hurtigere enn den generelle veksten, og veksten fordeler seg ganske jevnt mellom ulike regioner.

1.8.3 Vekstimpulser fra de regionale næringene

Vekstimpulser måles som vekst i antall arbeidsplasser som prosentvis andel av samlet sysselsetting.

Tabell 5: Vekstimpulser fra de regionale næringene i regionene i Agder og Rogaland.

Rang	Region	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog snitt
3	Stavangerregionen	0,4	-0,2	0,1	0,8	0,8	2,8	2,7	1,0	-0,9	0,8	1,4	0,6	1,0
20	Kristiansandregionen	1,3	-0,2	0,8	0,4	1,2	2,9	2,4	1,3	-1,4	0,4	0,5	-0,3	0,6
23	Ryfylke	-0,8	-0,1	0,5	1,6	-0,2	0,1	2,0	1,8	0,3	2,4	-0,9	-1,1	0,5
24	Setesdal	-0,9	0,7	1,4	1,9	-1,2	0,5	-0,5	0,0	-0,6	2,0	1,1	0,4	0,5
25	Haugesundregionen	0,8	-0,2	0,4	0,9	0,0	1,5	1,3	0,5	-0,5	0,0	1,1	0,2	0,5
30	Mandalsregionen	0,8	1,0	-0,3	0,4	0,4	1,3	2,0	1,1	-0,4	0,2	0,1	-0,2	0,4
31	Arendalregionen	0,7	-0,5	-0,3	1,1	0,1	1,5	1,9	0,5	-0,5	0,4	-0,5	0,4	0,4
33	Dalane	-0,6	0,6	-0,2	0,3	-0,6	0,4	3,0	2,0	-1,0	-0,3	-0,4	0,5	0,4
63	Lister	0,2	0,7	0,6	-0,2	1,4	0,2	0,6	0,5	-0,3	-1,0	0,1	0,9	0,2

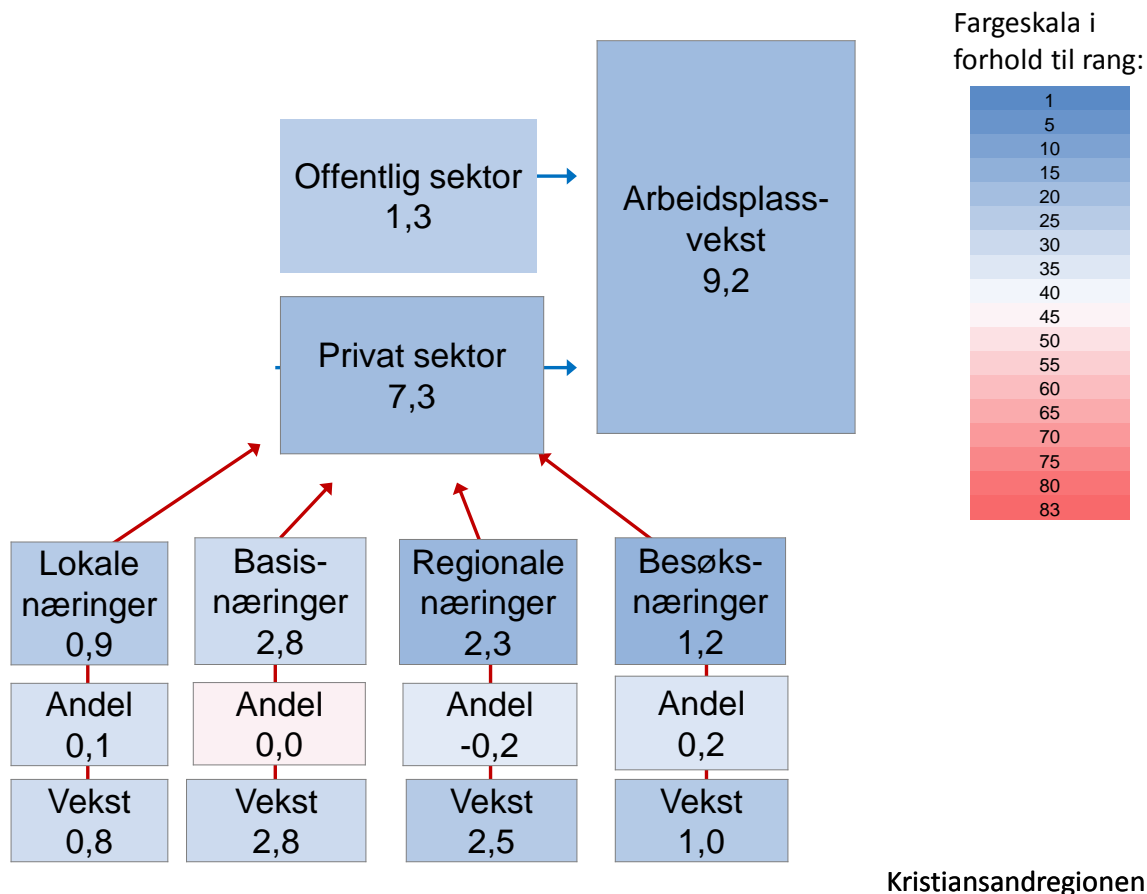
Kristiansandregionen har fått ganske sterke vekstimpulser som følge av veksten i de regionale næringene. Vekstimpulsene var spesielt sterke i årene fra 2005 til 2008. Etter det har vekstimpulsene avtatt mye, og det har vært negative impulser som følge av nedgang i 2009 og 2012.

Veksten i de regionale næringene i Kristiansandregionen sammenfaller med den sterke veksten i basisnæringene. Sannsynligvis har sterk vekst i basisnæringene fått ringvirkninger til de regionale næringene som følge av økt etterspørsel fra en ekspanderende basisnæring til bransjer innenfor de regionale næringene, som bygg og anlegg og forretningsmessig tjenesteyting.

Det kan dermed se ut til at det er utviklingen i basisnæringene og besøksnæringene som er drivkraften for vekst, og at de regionale næringenes utvikling i stor grad reflekterer veksten i basis- og besøksnæringene. Bostedsattraktiviteten vil antakelig også ha positiv innflytelse på de regionale næringene, kanskje spesielt bygg og anleggsbransjen, da økt innflytting vil stimulere boligbygging. I en større funksjonell arbeidsmarkedsregion er da kanskje ikke de regionale næringene så interessante, men de regionale næringene vil kunne ha ganske ulikt nivå og ulik vekst innenfor de enkelte kommunene i en region.

1.8.4 Oppsummering arbeidsplassutvikling

Nå har vi gått gjennom arbeidsplassutviklingen i fylket, og sett hvordan utviklingen har vært i ulike sektorer, og ulike næringsstyper i fylket. I figuren under har vi satt utviklingen inn i en modell, der vi kan se den relative betydningen av utviklingen i de ulike sektorer og næringsstyper, samtidig som fargene angir hvordan Kristiansandregionen kommer ut i forhold til landsgjennomsnittet.

Figur 21: Oppsummering av arbeidsplassutvikling i Kristiansandregionen. Alle tallene viser endring de siste 10 årene, i prosent av samlet sysselsetting i fylket, og i forhold til landsgjennomsnittet.

Kristiansandregionen har, som vi har sett så langt, hatt en sterk arbeidsplassvekst de siste ti årene. Veksten har vært langt sterkere enn ellers i landet, både i offentlig og privat sektor.

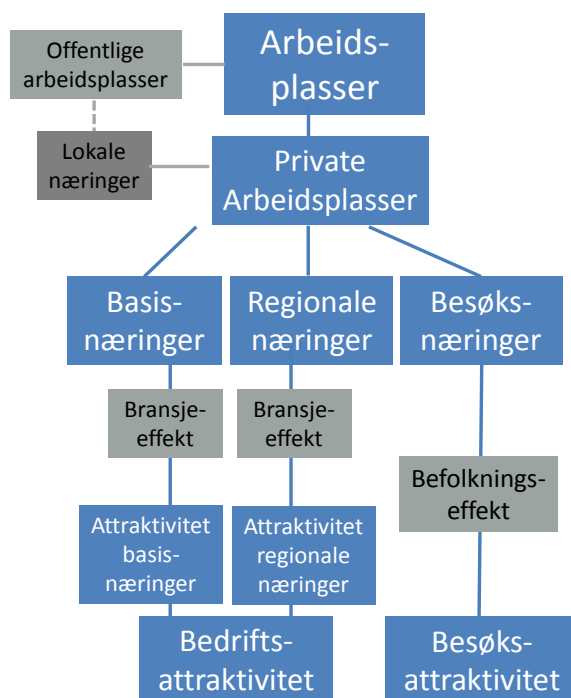
Når vi splitter næringslivet opp i de fire næringsstypene, ser vi at veksten har vært sterk i alle næringsstyper. Kristiansandregionen har en fordeling av næringslivet som er ganske lik fordelingen i landet som helhet, derfor er andelseffektene små.

Kristiansandregionen har fått et positivt bidrag til sysselsettingen fra alle sektorer, og alle hovedtyper av næringsliv, når vi ser de siste ti årene under ett. Det har imidlertid ikke vært en jevn utvikling, som vi har sett tidligere i denne rapporten. De siste årene har utviklingen blitt en del svakere, men utviklingen i et tiårsperspektiv har likevel vært svært positiv for regionen.

2. Attraktivitet for bedrifter og besøk

Vi har så langt beskrevet næringsutviklingen gjennom å se på utviklingen i de ulike næringstypene. Vi ønsker nå å se om vi kan forklare en del av avvikene mellom veksten i de ulike næringstypene i Kristiansandregionen og veksten ellers i landet. Ulike bransjestrukturer forklarer mye av forskjellene mellom regioner når det gjelder vekst i basisnæringer og regionale næringer. Besøksnæringene blir i stor grad påvirket av egen befolkningsutvikling. Når vi kan korrigere for slike forskjeller, får vi fram mål for bedrifts- og besøksattraktivitet.

I figuren under ser vi hvordan vi tenker oss en modell hvor vi identifiserer de viktigste drivkreftene for næringsutvikling, målt gjennom arbeidsplassveksten i næringslivet.

Figur 22: Modell for bedrifts- og besøksattraktivitet.

Vi har vist utviklingen i antall arbeidsplasser i næringslivet i Kristiansandregionen, hvor vi har delt inn næringslivet i fire næringstyper. Lokale næringer er bedrifter innenfor primærhelsetjenester, barnehager, grunnskole og liknende. Dette er bedrifter som har befolkningen på stedet som kunder, og som i stor grad substituerer kommunen som tjenesteleverandør. Utviklingen i denne sektoren er derfor i stor grad et utslag av hvordan fordelingen mellom kommune og næringslivet er når det gjelder tjenesteleveranser. F.eks. har noen skoler blitt privatisert etter nedleggelsesvedtak i kommunen, og fortsetter virksomheten i privat regi. Dette er ikke en næringslivsvekst som er spesielt interessant, ettersom antall arbeidsplasser i stor grad er de samme før og etter privatisering. Derfor har vi sett på utviklingen i lokale næringer i sammenheng med kommunal sektor.

De tre næringstypene som gjenstår er dermed basisnæringer, regionale næringer og besøksnæringer. Utviklingen i besøksnæringene må ses på i sammenheng med befolkningsutviklingen på stedet. Et steds innbyggere er i stor grad kunder også i besøksnæringene. Høy besøksattraktivitet vil gi seg utslag i at antall arbeidsplasser i besøksnæringene øker raskere enn befolkningsveksten skulle tilsi. Noen steder med høy

befolkningsvekst vil kunne se en vekst i besøksnæringene, men uten at stedet egentlig trekker til seg flere besøkende. Besøksattraktivitet blir derfor målt som økning i antall arbeidsplasser i besøksnæringene utover det som befolkningsutviklingen tilsier.

Basisnæringene er de som produserer varer og tjenester i et nasjonalt eller internasjonalt marked, og som tilfører ny kjøpekraft til stedet. De fleste av bransjene som inngår her omtales som konkurranseutsatte bransjer. Utviklingen i slike bransjer må ses på i lys av bransjestrukturen. Noen steder har en høy andel av basisnæringene i bransjer som er i kraftig vekst på landsbasis, som f.eks. olje- og gassrelatert virksomhet. Da er det «normalt» med vekst i basisnæringene. Andre steder har tyngdepunktet i basisnæringene i bransjer som landbruk og prosessindustri, bransjer som har hatt kraftig nedgang i Norge de siste årene. Da er det en prestasjon å unngå nedgang i antall arbeidsplasser i basisnæringene. Høy bedriftsattraktivitet vil vi anta at gir seg utslag i at veksten i disse næringene er høyere enn bransjestrukturen tilsier.

Det vi kaller regionale næringer, som omfatter bransjer som transport, engroshandel, bygg og anlegg og forretningsmessig tjenesteyting vil i mange tilfeller utvikle seg i tråd med regionens befolknings- og næringsvekst. Veksten blir da et resultat av vekst i andre næringer og som følge av økt etterspørsel fra en økende befolkning. Men de regionale næringene er svært ujevnt fordelt mellom kommunene. De regionale næringenes utvikling i en enkeltkommune kan derfor være svært interessant, og kan kanskje påvirkes sterkt gjennom å gjøre kommunene mer attraktive for slike næringer. For et større område, som et helt fylke, er kanskje utviklingen i disse næringene mindre interessant, fordi utviklingen ses på som et resultat av vekst andre steder. Vi vil derfor også se på hvordan utviklingen i de regionale næringene har vært, justert for virkninger av bransjestrukturen.

Hensikten med å beregne effekter av bransjestrukturen på basisnæringene og de regionale næringene, samt befolkningsendringseffekten på besøksnæringene, er at vi ønsker å se på næringsutviklingen når vi har korrigert for strukturelle effekter som ikke kan påvirkes regionalt eller lokalt. Hvor god eller dårlig er utviklingen i de ulike delene av næringslivet, når vi har korrigert for disse strukturelle forholdene? Bransjestrukturen i begynnelsen av en periode er gitt, den er et forhold som ikke kan endres på kort sikt. Det er derfor den relative utviklingen i de bransjene en region faktisk har, i forhold til utviklingen i resten av landet, som er målet for om næringslivet har lyktes eller ikke. Dette blir derfor et mål for stedets bedriftsattraktivitet.

For besøksnæringene har vi korrigert for befolkningsutviklingen. Besøksnæringene på et sted har svært begrenset innflytelse på egen befolkningsutvikling. Men befolkningsutviklingen har stor betydning for veksten i besøksnæringene, ettersom stedets egen befolkning i stor grad er kunder for stedets besøksnæring. Derfor måler vi arbeidsplassutviklingen i stedets besøksnæringer i relasjon til befolkningsutviklingen. Steder der besøksnæringene vokser hurtigere enn befolkningsutviklingen skulle tilsi, øker sine markedsandeler, enten ved å trekke til seg besøkende kunder utenfra, eller at egne innbyggere i større grad bruker stedets egne besøksnæringer.

I resten av kapitlet skal vi vise hvordan vi har beregnet næringsattraktiviteten, gjennom å se på utviklingen i basisnæringene, de regionale næringene og besøksnæringene i relasjon til de strukturelle forholdene.

2.1 Bransjestrukturens betydning for basisnæringene

Vi så tidligere at bransjestrukturen har en sterk og klar påvirkning på veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet. Når vi skal analysere den regionale veksten i de ulike næringstypene, er det derfor naturlig å se på bransjestrukturens betydning. Vi så tidligere i dette kapitlet at det var stor forskjell på veksten innad i de ulike næringstypene. Innenfor basisnæringene var det eksempelvis en sterk vekst innenfor det vi kalte teknologiske tjenester, mens naturbaserte næringer hadde sterk nedgang.

I tabellen under er de tre næringstypene splittet opp ytterligere, og antall arbeidsplasser er indeksert slik at vi ser veksten fra 2000 til 2012.

Tabell 6: Antall arbeidsplasser i Norge, indeksert slik at nivået i 2000=100.

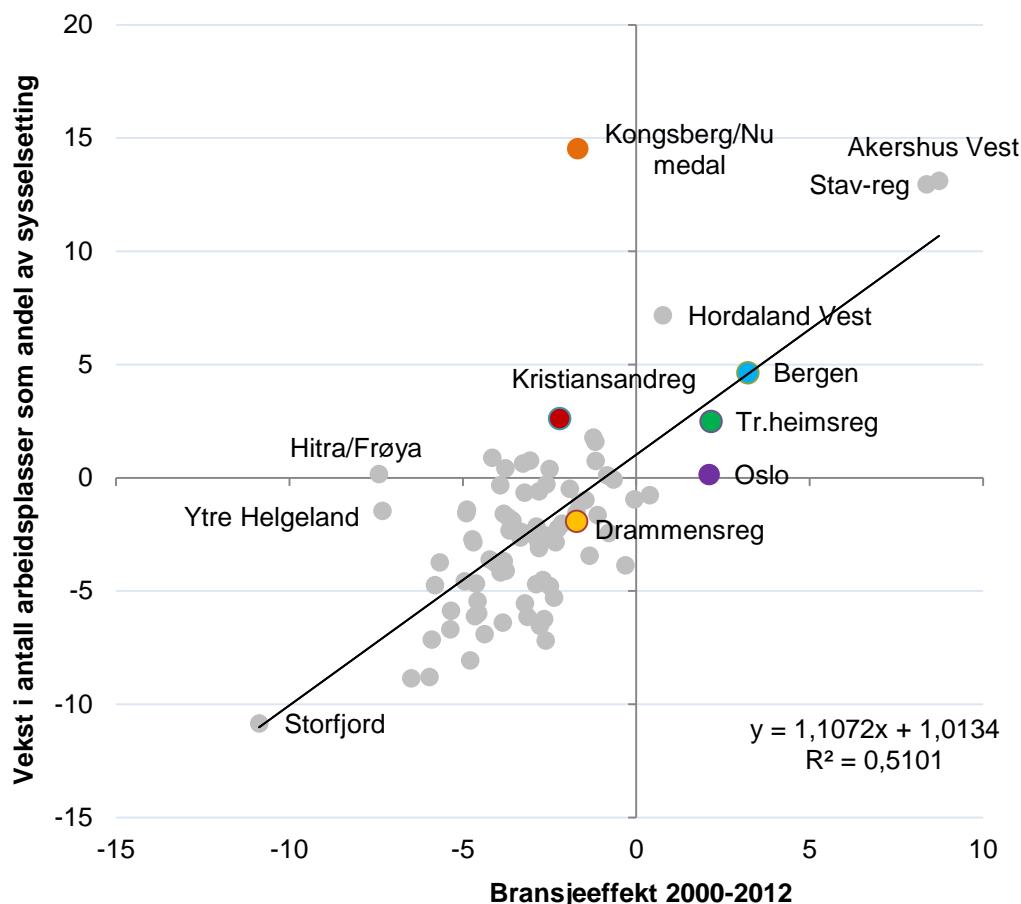
Næring	Næringstype-sub	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Industri	Anna industri	100	93,4	88,9	84,0	83,8	83,3	85,5	87,0	83,2	80,6	78,5	78,4	75,8
	Næringsmidler	100	98,9	97,2	95,7	92,4	89,5	88,5	88,9	87,9	84,6	84,4	85,7	86,3
	Olje og gass utvinning	100	102,2	103,0	103,5	103,6	107,1	117,5	120,8	128,7	131,0	137,8	147,3	157,5
	Prosessindustri	100	96,1	95,4	92,9	89,2	86,8	84,5	82,7	82,6	75,8	74,7	73,6	68,0
	Verkstedindustri	100	102,4	97,2	90,3	89,3	92,1	99,1	105,6	108,1	100,4	91,1	93,0	96,3
Natur	Fiske/havbruk	100	95,8	94,9	91,8	88,4	86,2	86,1	83,2	84,4	84,1	81,8	83,8	80,1
	Gruve	100	99,1	96,4	95,9	100,5	102,0	102,8	107,6	109,3	100,2	103,4	109,0	112,8
	Landbruk	100	92,3	89,5	93,5	86,1	89,0	91,7	87,2	87,4	85,3	79,0	75,6	74,4
Tekn. tjenester	Olje og gass	100	108,0	106,0	101,5	102,8	107,0	121,7	139,3	151,3	158,2	216,9	230,8	264,4
	Teknisk/vitenskap	100	101,4	147,1	129,9	132,2	136,6	149,1	154,4	168,5	148,9	149,1	156,6	165,0
	Telekom og IKT	100	109,0	99,7	94,7	95,6	101,2	105,7	113,8	120,0	120,7	124,0	126,5	132,1

Tjenester til olje- og gassektoren har økt med hele 164,4 prosent fra 2000 til 2012. Teknologiske og vitenskapelige tjenester og olje- og gassutvinning har også hatt sterk vekst. Telekommunikasjoner og IKT, samt gruvedrift er andre subtyper av basisnæringene som har hatt vekst.

De andre subtypene har hatt nedgang. Størst nedgang har det vært i prosessindustri, landbruk, anna industri (bl.a. møbel) og fiske/havbruk.

Regionene har svært ulik fordeling av sine basisnæringer, og det forklarer ganske mye av forskjellene i vekst i antall arbeidsplasser i basisnæringene. Det er klart at en region som har hatt mye av sine basisnæringer i landbruk, fiske eller prosessindustri har hatt vanskeligheter med å oppnå vekst i denne perioden. Regioner med store andeler av basisnæringene innenfor olje- og gass eller teknologiske tjenester, vil på sin side nesten ikke kunne ha unngått vekst.

I figuren under har vi satt veksten i basisnæringene opp mot effekten av bransjestrukturen. Bransjeeffekten har blitt målt hvert år i perioden, og det er den akkumulerte effekten for hele perioden som er blitt anvendt på den horisontale akse. Veksten i basisnæringene er målt som veksten i antall arbeidsplasser i basisnæringene i perioden som andel av samlet sysselsetting i regionene i 2000.

Figur 23: Vekst i basisnæringene, som andel av samlet sysselsetting, og bransjeeffekten for perioden 2000-2012.

I figuren over ser vi at det er en sterk korrelasjon mellom veksten i basisnæringene og bransjeeffekten. Kongsberg/Numedal skiller seg sterkt ut gjennom at de har hatt den sterkeste veksten i basisnæringene, til tross for at bransjeeffekten ikke er spesielt positiv.

Stavangerregionen og Akershus Vest har hatt den klart mest gunstige bransjestrukturen, og de har også hatt en kraftig vekst i sine basisnæringer.

Kristiansandregionen hadde ikke en spesielt gunstig bransjestruktur i sine basisnæringer i utgangspunktet. Regioner som Oslo, Trondheimsregionen og Drammensregionen hadde et bedre utgangspunkt, men høyere andeler av basisnæringen i vekstbransjer. Kristiansandregionen har likevel hatt en bedre utvikling.

Vi ser at Kristiansandregionen ligger ganske høyt over forventet verdi på veksten i basisnæringene. Det er bare noen få regioner som har større positivt avvik mellom faktisk og forventet vekst i basisnæringene de siste ti årene. Det er en indikator for at regionen har vært spesielt attraktiv for basisnæringer i de siste ti årene.

2.1.1 Bransjejustert vekst i basisnæringene

I tabellen under ser vi hvordan regionene på Sør-Vestlandet kommer ut når det gjelder bransjejustert vekst i basisnæringene.

Tabell 7: Årlig bransjejustert vekst i basisnæringene i regioner i Agder og Rogaland, rangert etter progressivt gjennomsnitt for de ti siste årene.

Rang	Region	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog snitt	Hele perioden
7	Kristiansandregionen	-1,0	1,0	-0,5	0,4	-0,1	1,1	0,6	1,5	0,6	0,6	-0,3	0,2	0,5	4,8
12	Ryfylke	0,2	-0,2	1,0	0,3	0,2	-0,3	0,2	-0,6	0,7	1,6	0,4	-0,2	0,3	3,6
19	Stavangerregionen	2,8	-0,5	0,2	0,2	-0,4	1,3	0,5	0,0	0,2	-0,8	1,0	-0,1	0,2	4,6
20	Haugesundregionen	0,8	0,5	-0,2	0,2	0,2	0,6	0,4	0,0	0,1	0,1	-0,2	0,2	0,1	3,0
29	Setesdal	-2,7	0,4	0,5	0,6	2,6	0,4	-0,1	-0,6	0,7	-0,4	-1,0	0,3	0,1	0,7
39	Mandalsregionen	0,8	1,9	1,7	1,0	1,1	0,1	-0,7	-0,4	-0,9	-0,3	-0,3	1,0	0,0	5,0
43	Lister	0,4	-0,1	-0,2	1,2	-0,3	-1,6	0,3	-0,7	-0,1	0,8	-0,3	0,4	0,0	-0,1
74	Arendalregionen	0,0	-1,2	0,2	-0,3	0,2	-0,4	-0,1	-0,4	-0,1	-0,6	-0,4	-0,2	-0,3	-3,6
77	Dalane	1,8	-0,6	0,9	-0,5	0,6	-0,5	-0,4	-1,0	-0,1	0,9	-0,1	-1,5	-0,3	-0,9

Kristiansandregionen er rangert som nummer sju av de 83 regionene i landet når det gjelder bransjejustert vekst i basisnæringene. Vi ser at Kristiansandregionen også er rangert bedre enn Stavangerregionen, fordi mye av den sterke veksten i Stavangerregionen skyldes en heldig bransjestruktur.

Kristiansandregionen har også en bedre utvikling enn bransjesammensetningen skulle tilsi i basisnæringene i 2012, men hadde litt svak utvikling i 2011.

Det er mye pendling mellom Arendalsregionen og Kristiansandregionen. Det gjør at flyttestrømmene til Kristiansandregionen påvirkes negativt av svak utvikling i Arendalsregionen. En del av arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen dekkes opp av økt innpendling fra Arendalsregionen. Dersom også Arendalsregionen hadde hatt sterk vekst ville vi antakelig sett sterkere innflytting og befolkningsvekst i Kristiansandregionen.

2.1.2 Basisnæringer i kommunene

Hvis vi skal vurdere om Kristiansand har relativt mye basisnæringer, er det mest relevant å sammenlikne Kristiansand med andre store kommuner i landet, slik det er gjort i figur 24.

Av de 20 største kommunene i landet, er det bare Bærum og Stavanger som har en høyere konsentrasjon av basisnæringer enn Kristiansand.

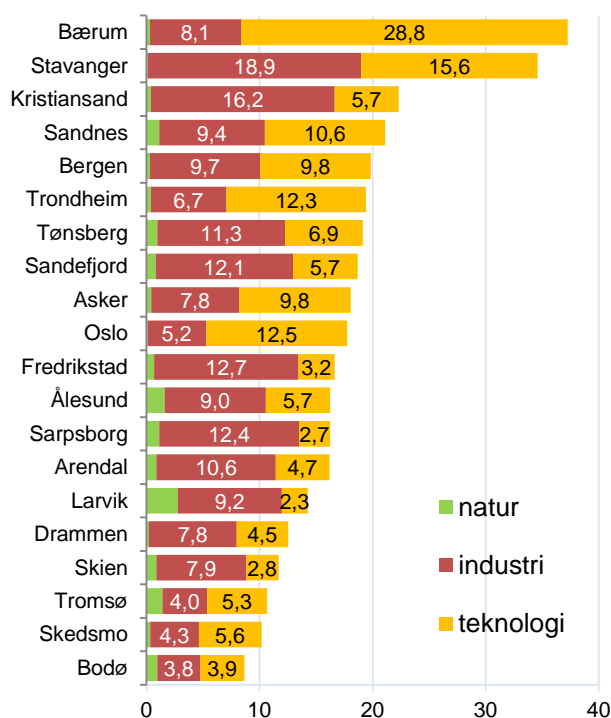
Kristiansand har en høy konsentrasjon av industri i forhold til de andre store kommunene. Antall industriarbeidsplasser i Kristiansand tilsvarer 16,2 prosent av sysselsettingen i kommunen, og det er en del høyere enn de fleste andre større byer.

Andelen av de teknologiske tjenestene er ikke svært høy i Kristiansand, antall arbeidsplasser i de teknologiske tjenestene tilsvarer 5,7 prosent av samlet sysselsetting. De teknologiske tjenestene er svært konsentrert til de største byene i Norge. Høyest nivå finner vi i Oslo, Stavanger, Trondheim og Bergen, og i kommuner som grenser til disse tre byene som Bærum, Sandnes og Asker.

Andelen av de teknologiske tjenestene er høyere i Kristiansand enn i byer som f eks Fredrikstad, Arendal, Larvik og Drammen, men litt lavere enn Tønsberg, og likt som i Sandefjord og Ålesund.

I tabell 8 er de største kommunene rangert etter bransjustert vekst.

Nå er Kristiansand helt på topp når det gjelder bransjustert vekst i basisnæringer i de største byene. Byer som Stavanger og Bærum har høyere vekst enn Kristiansand, men når vi justerer for bransjestrukturen, er veksten i Kristiansand mye høyere.

Figur 24: Nivå på basisnæringer i de største kommunene i 2012.

Tabell 8: De største kommunene, normalisert vekst, bransjeeffekt og bransjustert vekst i basisnæringer i perioden 2000-2012. Alt er målt som prosentvis andel av samlet sysselsetting i kommunene.

Rang	Kommune	Normalisert vekst	Bransjeeffekt	Bransjustert vekst
33	Kristiansand	4,9	-2,0	7,0
119	Stavanger	12,0	9,3	2,5
126	Sandefjord	0,4	-1,8	2,3
140	Ålesund	0,7	-1,2	2,0
160	Trondheim	3,1	1,7	1,4
165	Bergen	3,5	2,2	1,3
179	Bærum	8,9	7,7	1,1
232	Tromsø	-0,5	-0,2	-0,4
244	Oslo	0,8	1,5	-0,6
259	Tønsberg	-2,6	-1,6	-1,0
261	Arendal	-0,6	0,5	-1,1
275	Bodø	-1,2	0,1	-1,3
277	Sandnes	3,8	5,1	-1,3
285	Drammen	-1,9	-0,3	-1,5
291	Skedsmo	-1,8	-0,2	-1,7
292	Skien	-2,3	-0,7	-1,7
304	Asker	-0,1	1,8	-1,9
320	Sarpsborg	-5,6	-3,6	-2,2
324	Larvik	-3,8	-1,6	-2,3
353	Fredrikstad	-5,7	-2,2	-3,5

2.2 Besøksattraktivitet

Vi har sett utviklingen i besøksnæringene i kapittel 2. Der kom det fram at Kristiansandregionen hadde en sterk vekst i antall arbeidsplasser i besøksnæringene. Besøksnæringene i Kristiansandregionen hadde en vekst i antall arbeidsplasser på 21 prosent fra 2000 til 2012. Veksten på landsbasis var 14,6 prosent.

Besøksnæringene omsetter imidlertid ikke bare til besøkende, men i stor grad til den lokale befolkningen. Befolkningsveksten påvirker derfor utviklingen i besøksnæringene direkte. Det må vi justere for, for å få fram det vi kan kalle for besøksoverskuddet. En enkelt og direkte metode er å bruke antall arbeidsplasser i besøksnæringene på landsbasis som andel av folketallet, og trekke fra denne andelen for hver enkelt kommune, region eller fylke.

Tabell 9: Besøksoverskudd målt som prosent av samlet sysselsetting i regionene i Agder og Rogaland.

Rang	Region	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Endring
5	Setesdal	2,6	2,2	2,5	4,0	3,3	2,6	3,7	4,6	5,5	5,5	4,8	5,0	3,9	1,3
16	Kristiansandregionen	0,9	0,8	0,8	0,7	1,0	0,7	1,0	0,9	0,8	1,4	1,6	1,4	1,4	0,4
25	Stavangerregionen	0,9	0,6	0,3	0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,6	0,5	0,5	0,4	0,3	-0,6
28	Haugesundregionen	0,2	-0,2	-0,1	-0,1	-0,2	-0,1	-0,1	0,4	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	-0,1
33	Lister	-1,5	-1,6	-1,4	-0,6	-0,6	-0,9	-0,5	-0,3	0,1	0,3	0,3	0,1	-0,1	1,3
37	Arendalregionen	-0,8	-0,7	-0,8	-0,8	-0,6	-0,6	-0,3	0,1	0,3	0,2	0,0	-0,1	-0,6	0,2
67	Mandalsregionen	-3,2	-3,5	-3,7	-3,4	-3,0	-3,3	-3,3	-2,8	-3,3	-2,8	-3,0	-2,5	-2,9	0,3
68	Dalane	-3,6	-3,8	-4,1	-4,5	-3,8	-3,6	-4,4	-4,2	-2,8	-2,5	-3,0	-3,0	-3,1	0,5
80	Ryfylke	-6,2	-5,3	-5,3	-5,1	-5,3	-5,6	-5,1	-5,4	-5,0	-4,7	-4,7	-5,2	-5,4	0,8

I tabellen over ser vi hvordan besøksoverskuddet i regionene i Agder og Rogaland har utviklet seg siden 2000. Hallingdal er den regionen i landet med høyest besøksoverskudd, mens Setesdal har det høyeste besøksoverskuddet av regionene i denne landsdelen, og er rangert som nummer fem i landet.

Kristiansandregionen har et forholdsvis høyt besøksoverskudd, og er rangert som nummer 16 av alle regioner i landet. Når vi sammenlikner Kristiansandregionen med andre regioner, kjennetegnes Kristiansandregionen mer av et høyt nivå i sine besøksnæringer enn basisnæringer. Kristiansandregionen har også høyere andel av sin sysselsetting i besøksnæringene enn f.eks. Stavanger- og Haugesundregionen.

Noen regioner, som f.eks. Ryfylke, har et stort besøksunderskudd. Det viser at innbyggerne i stor grad bruker besøksnæringene i andre regioner, uten at det er en tilsvarende kundestrøm fra andre. Når både Arendalregionen og Mandalsregionen har besøksunderskudd, kan det bety at mange innbyggere i disse regionene bruker besøksnæringene i Kristiansandregionen.

2.2.1 Vekst i besøksnæringenes overskudd

På forrige side så vi hvordan besøksnæringenes overskudd har utviklet seg. Vi så da på besøksnæringenes nivå, eller besøksnæringenes konsentrasjon i de ulike regionene. I tabell 10 ser vi på utviklingen i besøksoverskuddet fra ett år til et annet.

Tabell 10: Årlig endring i besøksnæringenes sysselsettingsoverskudd. Regionene er rangert med hensyn til gjennomsnittlig vekst helt til venstre.

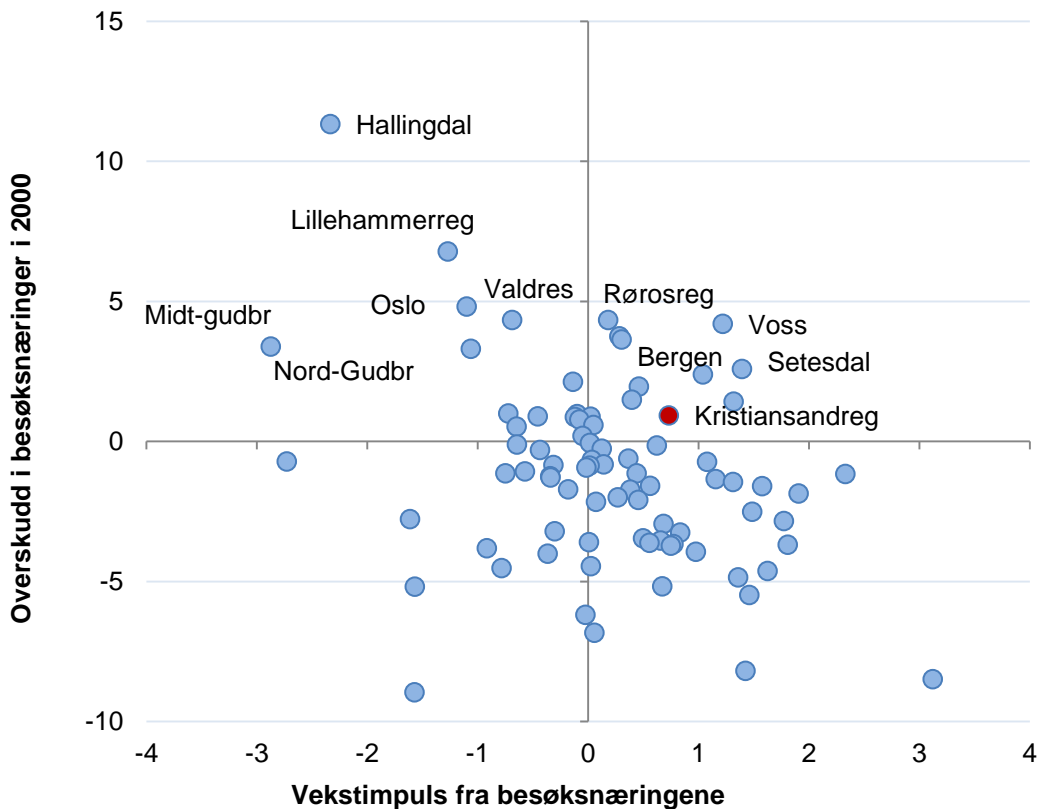
Rang	Region	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog snitt	Samlet impuls
21	Kristiansandregionen	-0,2	0,1	-0,1	0,3	-0,3	0,4	-0,1	-0,1	0,5	0,2	-0,2	0,0	0,1	0,7
36	Lister	-0,2	0,2	0,8	0,1	-0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,0	-0,3	-0,2	0,0	1,3
39	Dalane	-0,2	-0,3	-0,3	0,7	0,1	-0,9	0,0	1,4	0,3	-0,4	0,0	-0,2	0,0	0,0
43	Haugesundregionen	-0,4	0,1	0,1	-0,2	0,1	0,0	0,5	-0,2	-0,1	0,2	-0,1	0,0	0,0	-0,1
49	Stavangerregionen	-0,2	-0,3	-0,1	0,0	0,2	0,0	0,0	0,2	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,0	-0,5
50	Mandalsregionen	-0,4	-0,2	0,2	0,3	-0,3	-0,1	0,3	-0,5	0,6	-0,2	0,4	-0,4	0,0	-0,3
60	Setesdal	-0,4	0,2	1,6	-0,8	-0,6	1,3	1,0	1,0	-0,1	-0,7	0,1	-1,1	0,0	1,4
64	Arendalregionen	0,1	-0,1	0,0	0,2	0,0	0,3	0,4	0,2	-0,1	-0,2	0,0	-0,5	-0,1	0,1
69	Ryfylke	0,9	0,0	0,2	-0,2	-0,3	0,3	-0,6	0,4	0,3	-0,1	-0,5	-0,2	-0,1	0,0

Kristiansandregionen har hatt den beste utviklingen i sine besøksnæringer av regionene i denne landsdelen, etter at vi har korrigert for effekten av befolkningsutviklingen. Veksten i besøksoverskuddet har imidlertid ikke betydd svært mye i sysselsettingsvekst, men ført til en årlig ekstra vekst i sysselsettingen på 0,1 prosent.

Endringene i regioners besøksoverskudd skjer sakte, i kontrast til basisnæringene som kan ha sterke og brå endringer. Dette kan en tolke som at besøksattraktivitet ikke betyr så mye, i forhold til attraktivitet for basisnæringer. Men det kan også hende at endringene i besøksnæringene er mer permanente. Når et sted har etablert seg som besøksnæring, og innarbeidet vaner i befolkningen i og utenfor stedet til å bruke besøksnæringene, er effekten av dette kanskje varig i mange år. Effekten av å være attraktiv for besøk er vanligvis også spredt på mange små bedrifter, mens endringene i basisnæringene ofte skjer i noen få store bedrifter.

2.2.2 Nivå og vekst i besøksnæringene

Det kan være interessant å se nivå og endring i nivået til besøksnæringene i sammenheng, som vist i figuren under.

Figur 25: Nivå i 2000 og vekst i besøksnæringene fra 2000 til 2012 i regioner i Norge.

Figur 25 viser hvordan regionene plasserer seg i forhold til overskudd i besøksnæringene i 2000 og endring i overskudd i besøksnæringene fra 2000 til 2012. På den vertikale akse er de samme verdiene som i kolonnen «2000» i tabell 9, og på den horisontale akse vises siste kolonne, «Endring», fra tabell 10.

Kristiansandregionen er altså en av regionene som både hadde besøksoverskudd i 2000 og som samtidig har fått en vekstimpuls som følge av at besøksoverskuddet har økt.

2.2.3 Besøksattraktivitet i kommunene

I figur 26 ser vi på nivået i besøksnæringene i de 20 største kommunene i landet målt i sysselsetting.

De fleste av de store byene har besøksoverskudd, men noen, som f.eks. Sarpsborg, Fredrikstad, Bærum, Larvik og Sandefjord har besøksunderskudd.

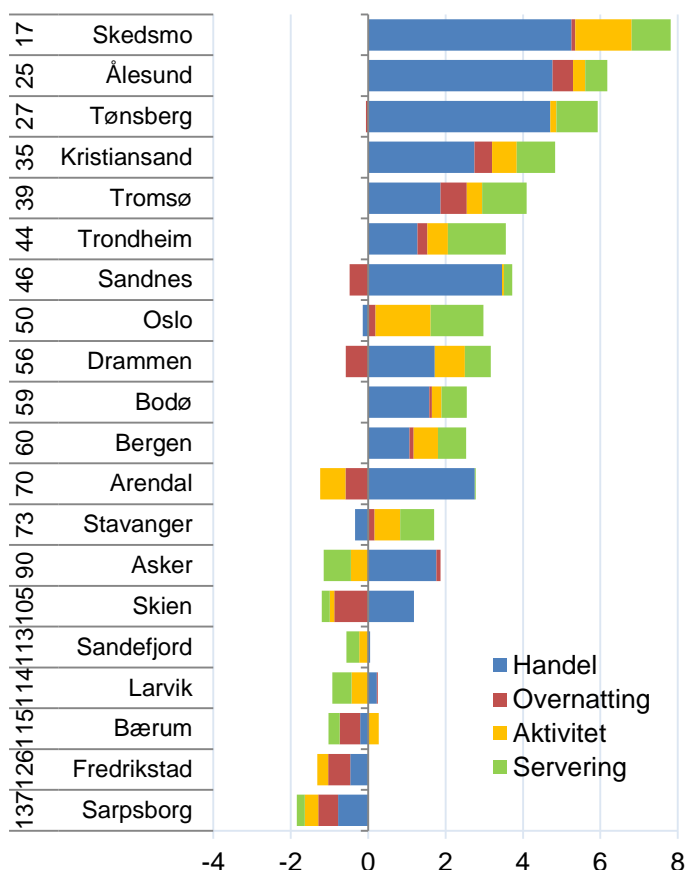
Kristiansand har et relativt stort besøksoverskudd. Det er flere arbeidsplasser både innenfor handel, overnatting, servering og aktiviteter enn folketallet tilsier. Av de store kommunene er det bare Skedsmo, Ålesund og Tønsberg som har høyere besøksoverskudd enn Kristiansand.

I tabell 11 ser vi på vekstimpulser, det vil si hvor stor økning i arbeidsplasser det har vært i besøksnæringene som prosent av samlet sysselsetting. Vi har også dekomponert denne veksten i en del som skyldes befolkningsvekst og en del som kan tilskrives bedring av besøksoverskuddet, som også er en indikator for besøksattraktivitet i perioden.

Kristiansand er en av de store kommunene som har hatt en klart vekst i besøksoverskuddet de ti siste årene. Bare Skedsmo, Asker og Bærum har hatt høyere økning i besøksoverskuddet.

Det er flere byer, deriblant Oslo, som har hatt en nedgang i besøksoverskuddet de ti siste årene.

Vi kan også se at alle byene får vekst i besøksnæringene som følge av befolkningsveksten. Byene har jo langt bedre befolkningsutvikling enn de små kommunene.

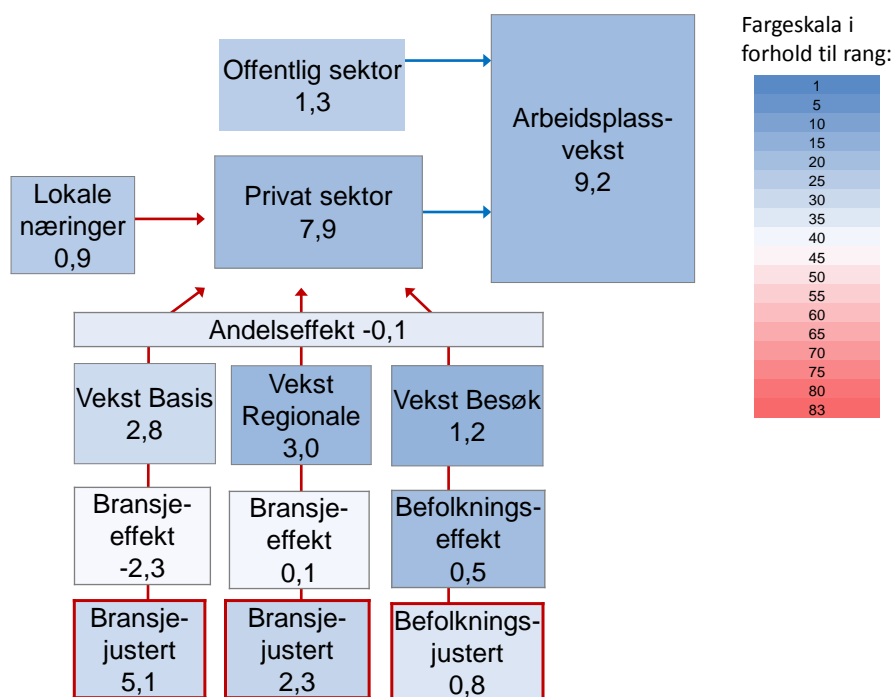
Figur 26: Overskudd av de ulike besøksnæringene som prosent av samlet sysselsetting i 2012.

Tabell 11: Vekstimpulser fra besøksnæringene, dekomponert i befolkningseffekt og overskudd for de ti siste årene.

r	Navn	Vekstimpuls totalt	vekstimpuls befolkning	Vekstimpuls overskudd
101	Skedsmo	5,6	4,1	1,6
123	Asker	3,9	2,6	1,3
142	Bærum	3,3	2,3	1,1
144	Kristiansand	4,1	3,0	1,0
152	Bergen	3,8	2,9	0,8
163	Ålesund	3,2	2,6	0,7
167	Trondheim	3,8	3,2	0,6
192	Fredrikstad	2,3	2,0	0,3
197	Tromsø	3,1	2,9	0,2
198	Arendal	2,2	2,0	0,2
215	Larvik	1,6	1,6	0,0
224	Skien	1,6	1,6	-0,1
244	Drammen	3,0	3,4	-0,4
256	Stavanger	2,6	3,1	-0,5
261	Sandnes	3,9	4,5	-0,6
289	Bodø	1,7	2,6	-0,8
312	Oslo	2,3	3,4	-1,1
322	Sandefjord	1,2	2,5	-1,3
360	Sarpsborg	0,4	2,3	-1,9
402	Tønsberg	0,2	3,2	-3,0

2.2.4 Oppsummering bedrifts og besøksattraktivitet

I figuren under er analysen av arbeidsplassutviklingen i Kristiansandregionen illustrert.

Figur 27: Arbeidsplassutvikling i Kristiansandregionen beregnet de ti siste årene, som prosent av sysselsetting, og dekomponert.

I figuren over oppsummerer vi arbeidsplassutviklingen i Kristiansandregionen, og kan analysere hvorfor utviklingen har vært så god de siste årene.

Alle fargene er blå, noe som betyr at alle sektorer og næringstyper i Kristiansandregionen har utviklet seg bedre enn gjennomsnittet. Det er litt spesielt, og det er få andre eksempler på regioner hvor alle deler av arbeidslivet går bra samtidig.

Tallene forteller at det er veksten i basisnæringene som har vært viktigst når vi skal forklare hvorfor Kristiansandregionen har så mye bedre arbeidsplassvekst enn resten av landet. Samlet sett har privat sektor hatt en vekst utover landsgjennomsnittet som har tilsvart 7,9 prosent av samlet sysselsetting. 5,1 av disse 7,9 prosentene stammer fra den bransjejusterte veksten i basisnæringene. De regionale næringene har en bransjejustert vekst som har bidratt med 2,3 prosentpoeng av sysselsettingen, men det er sannsynlig at en del av denne ekstra veksten i de regionale næringene er skapt av økt etterspørsel fra en voksende basisnæring. Kristiansandregionen har hatt en god utvikling i besøksnæringene også, men dette har ikke bidratt med så sterke vekstimpulser som basisnæringene og de regionale næringene.

3. Befolkning

Befolkningsutviklingen er kanskje den viktigste indikatoren for regional utvikling, og også den indikatoren som det knytter seg størst interesse for. Mange fylker, regioner og kommuner har befolkningsvekst som overordnet mål i sine regionale planer og strategier. Dette er ikke bare fordi vekst er et mål i seg selv, men også fordi befolkningsveksten, og spesielt flyttebalansen, er en indikator for at stedet utvikler seg positivt. Det er også lettere å endre et sted i retning av høyere kvalitet når det er vekst. Vekst gir høyere inntekter til offentlig sektor og større muligheter til å forbedre samfunnet.

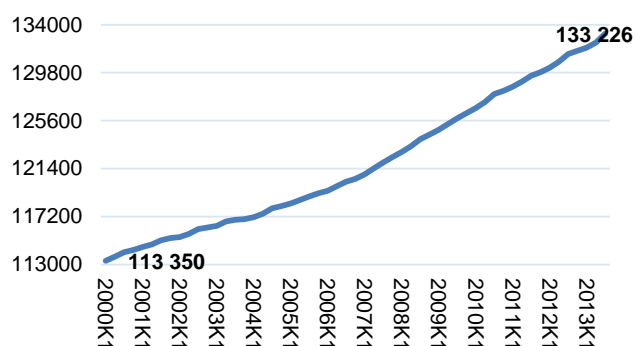
3.1 Befolkningsutvikling i Kristiansandregionen

Befolkningen i Kristiansandregionen talte 133 226 ved utgangen av tredje kvartal i 2013.

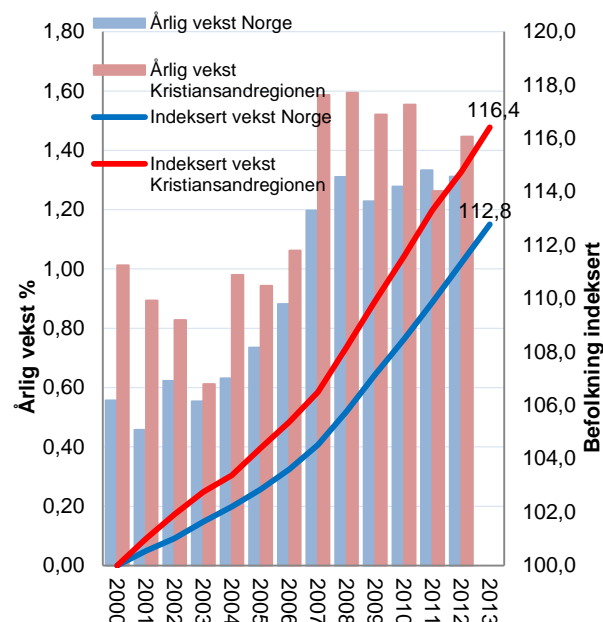
Befolkningen i Kristiansandregionen har vokst med nesten 2 000 personer siden 2000.

I figur 29 ser vi den årlige folketallsveksten i Kristiansandregionen og i Norge. Stolpene viser den prosentvise årlige veksten, og verdiene er angitt i prosent av folketallet på venstre akse. Linjene i grafen viser den indekserte utviklingen, der 2000-nivået er satt til å være lik 100. Verdiene på den indekserte utviklingen er angitt på høyre akse.

Det har vært befolkningsvekst hvert år i Kristiansandregionen siden 2000. Fram til 2011 var den årlige befolkningsveksten også sterkere enn befolkningsveksten på landsbasis. I 2011 ble befolkningsveksten i Kristiansandregionen for første gang lavere enn Norges befolkningsvekst. I 2012 her befolkningsveksten i Kristiansandregionen igjen sterkere enn befolkningsveksten på landsbasis, men det var ikke spesielt stor differanse på veksten.

Figur 28: Folketallet i Kristiansandregionen ved utgangen av hvert kvartal siden 2000.

Figur 29: Venstre akse viser årlig prosentvis vekst i folketall i Norge og Kristiansandregionen. Høyre akse viser indeksert vekst, der 2000-nivået = 100.

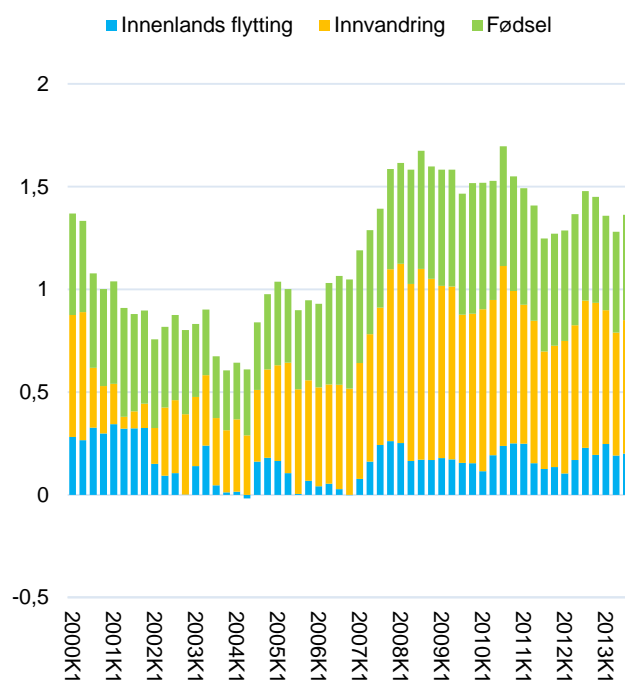
3.2 Befolkningsutvikling i Kristiansandregionen dekomponert

Endringene i befolkningen kan deles inn i tre komponenter: Innenlands nettoflytting, netto innvandring og fødselsoverskudd. I figur 30 har vi illustrert hvordan disse tre komponentene har bidratt til befolkningsveksten for Kristiansandregionen.

Kristiansandregionen har en positiv fødselsbalanse som skaper permanent vekst i befolkningen.

Innvandringen fra utlandet til Kristiansandregionen økte ganske kraftig i 2007. Det skjedde samtidig med at hele Norge fikk økt innvandring fra nye land i Schengen- samarbeidet.

Kristiansandregionen har også hatt innenlands nettoflytting fra andre norske regioner i nesten alle periodene.

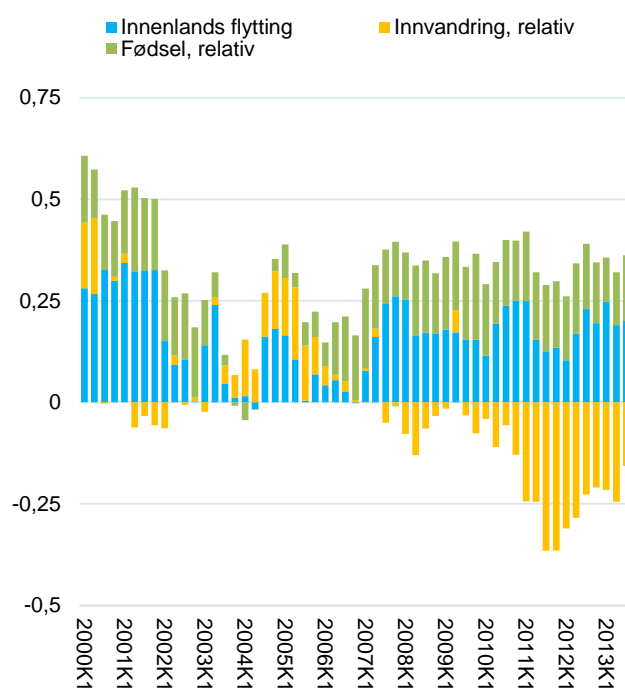
Figur 30: Befolkningsutviklingen siste 12 måneder i Kristiansandregionen, dekomponert.

3.3 Befolkningsutvikling i KR, relativ

Det er interessant å se på hvordan befolkningsutviklingen på et sted avviker fra gjennomsnittet for Norge. Det kaller vi relativ utvikling, og tallene for Kristiansandregionen er vist i figur 31. Figuren viser hvordan de ulike komponentene i befolkningsutviklingen i Kristiansandregionen avviker fra landsgjennomsnittet.

Fødselsbalansen i Kristiansandregionen er mer positiv enn for landet som helhet. Det skaper en relativ forskjell i befolkningsveksten i positiv favør av Kristiansandregionen.

Nettoinnvandringen til Kristiansandregionen var vekselvis høyere og lavere enn landet i perioden 2000 til 2010. I de siste to årene har Kristiansandregionen fått lavere nettoinnvandring enn Norge. Vi vet at det er arbeidsinnvandringen som dominerer, og det at nettoinnvandringen har dabbet av skyldes nok at Kristiansandregionen ikke har så høy arbeidsplassvekst som før. Det er imidlertid en positiv trend i nettoinnvandringen i de siste to årene. Det kan indikere at arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen er på vei opp i 2013.

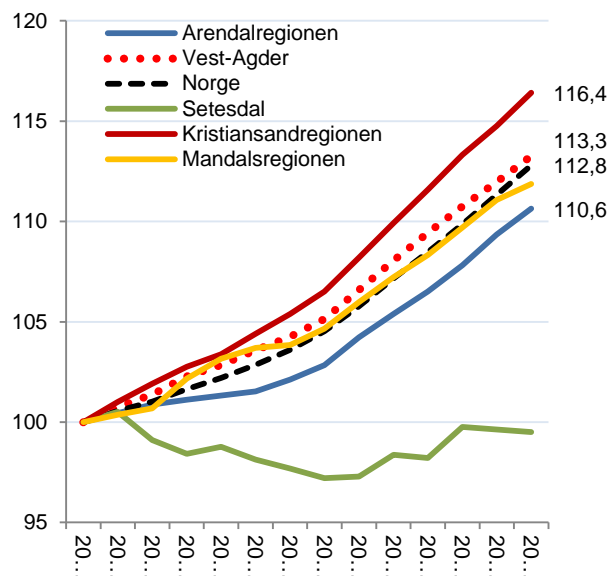

Figur 31: Befolkningsutviklingen siste 12 måneder i Kristiansandregionen sammenliknet med resten av landet, dekomponert.

3.4 Befolkningsutvikling i regionene

Befolkningen i Kristiansandregionen vokser klart raskere enn de andre regionene i Agder.

Mens befolkningen i Kristiansandregionen har økt med 16,4 prosent, har Mandalsregionen en vekst på 12,8 prosent, og Arendalsregionen 10,6 prosent. Befolkningen i Setesdal er lavere i 2012 enn i 2000.

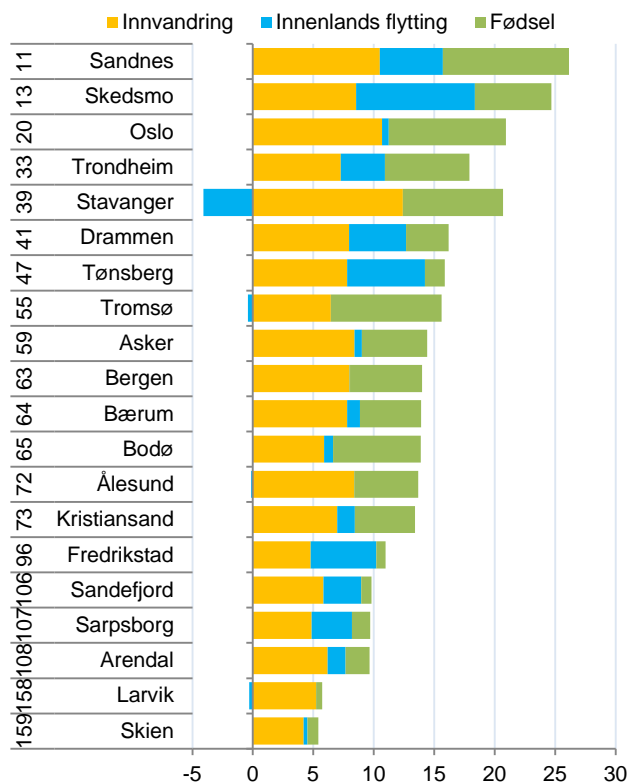

Figur 32: Indeksert befolkningsutvikling i regionene i Agder. 2000-nivået = 100.

3.5 Befolkningsutvikling i kommunene

I figur 33 viser vi befolkningsveksten i de 20 største kommunene i Norge.

Befolkningsveksten i Kristiansand er ikke spesielt sterk når vi sammenlikner med de andre storbyene i Norge. Kommuner som Sandnes, Skedsmo, Oslo, Trondheim og Stavanger har sterkere vekst. Kristiansand har hatt sterkere arbeidsplassutvikling enn mange av de andre storbyene som har sterkere befolkningsvekst. Dermed kan det se ut til at Kristiansand ikke har fått en god uttelling av arbeidsplassveksten i form av like god befolkningsvekst.

Figur 33: Befolkningsendringer i kommunene siste ti år, dekomponert. Rangering med hensyn til vekst til venstre.

3.6 Relativ flytting

Relativ flytting er nettoflyttingen til et sted inklusive innvandring, fratrukket Norges nettoflytting. Med dette målet får vi et mål for nettoflyttingen til steder som betyr det samme over en lengre tidsperiode, selv om nettoinnvandringen til Norge varierer fra år til år. Den relative nettoflyttingen er dermed et mål som vi kan bruke for å sammenlikne regioner med hverandre, og over et lengre tidsrom.

Tabell 12: Relativ nettoflytting i regionene i Agder og Rogaland, rangert etter progressivt gjennomsnitt for de siste ti årene. Siste kolonne viser trenden i den siste tiårsperioden.

Rang	Region	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog snitt	Trend
7	Stavangerregionen	-0,4	0,2	0,2	0,3	0,4	0,3	0,7	0,7	0,4	0,4	0,3	0,0	0,5	0,4	-0,01
21	Arendalregionen	0,1	0,1	-0,2	-0,1	-0,3	0,1	0,0	0,3	0,0	0,0	0,1	0,3	0,0	0,1	0,02
24	Kristiansandregionen	0,3	0,3	0,0	0,1	0,3	0,2	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	-0,2	0,0	0,0	-0,03
25	Ryfylke	-0,4	-0,8	-0,4	-0,4	-0,1	-0,5	-0,7	-0,2	0,0	-0,1	0,3	-0,5	0,7	0,0	0,08
26	Haugesundregionen	-0,3	-0,5	-0,3	-0,1	-0,2	-0,3	0,2	0,2	0,0	-0,4	0,0	-0,1	0,1	0,0	0,01
30	Mandalsregionen	-0,1	0,2	0,9	0,3	-0,1	-0,4	-0,1	0,0	-0,1	0,0	0,1	-0,1	-0,5	-0,1	-0,03
39	Dalane	-0,5	-0,6	-0,7	-0,3	-0,5	-0,8	-0,1	-0,3	-0,3	0,0	-0,2	-0,4	-0,5	-0,3	0,02
53	Lister	-0,2	-0,7	0,1	-0,5	-0,5	-0,6	-0,7	-0,3	-0,4	-0,4	-0,8	-0,5	-0,6	-0,5	-0,01
55	Setesdal	0,3	-1,3	-0,7	0,4	-1,0	-0,8	-0,8	-0,8	0,1	-0,6	0,6	-1,0	-1,1	-0,6	-0,03

Kristiansandregionen hadde en bedre flyttebalanse enn landet de fleste årene fram til 2011, da flyttebalansen for første gang ble svakere enn landsgjennomsnittet. Her er både innenlands nettoflytting og nettoinnvandring inkludert i flyttebalansen.

Stavanger- og Arendalregionen har hatt bedre flyttebalanse de siste årene. Stavangerregionen har hatt ganske mye bedre flyttebalanse enn landet, mens Arendalregionen bare har marginalt bedre flyttebalanse enn Norge.

3.6.1 Relativ flytting kommuner

Vi kan også se på relativ flytting for kommuner, som vi viser i tabellen under. Her er de 20 største kommunene i folketall tatt med.

Tabell 13: Relativ flytting i kommunene, rangert etter progressivt gjennomsnitt for de ti siste årene til venstre.

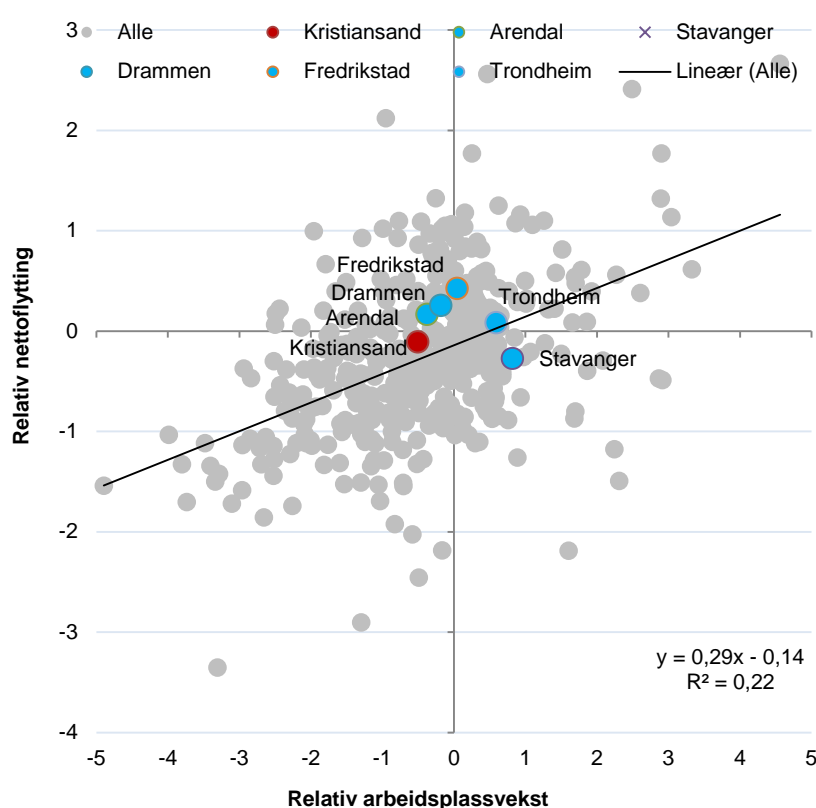
Rang		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Prog. snitt	Trend
19	Skedsmo	0,4	1,4	0,9	0,9	0,9	1,6	2,1	2,0	-0,3	0,9	0,7	0,5	0,3	0,8	-0,11
22	Sandnes	0,6	1,0	0,4	0,7	0,5	1,0	1,2	0,7	0,3	0,2	0,5	0,5	1,4	0,7	0,00
38	Tønsberg	0,7	0,2	0,6	0,8	1,0	0,6	0,8	1,4	0,3	0,2	-0,1	1,1	0,2	0,5	-0,07
40	Drammen	0,6	0,6	0,5	0,0	0,1	0,4	0,9	1,3	0,8	0,7	0,4	0,3	0,1	0,5	0,00
57	Oslo	-0,5	0,2	0,1	0,0	0,4	0,4	0,6	0,4	0,8	0,2	0,2	0,4	-0,1	0,3	-0,02
60	Fredrikstad	0,3	0,3	0,8	0,6	0,4	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,3	0,3	0,6	0,3	0,01
63	Asker	-0,2	-0,1	-0,2	-0,1	-0,6	0,3	0,3	0,0	0,3	0,3	-0,1	0,8	0,3	0,3	0,07
68	Trondheim	0,1	0,1	0,0	0,4	0,3	0,6	0,9	0,7	0,2	0,0	-0,1	0,1	0,3	0,2	-0,05
78	Bærum	-0,9	-0,6	0,1	-0,1	0,5	0,2	-0,1	-0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,6	0,2	0,03
89	Sandefjord	1,0	0,6	1,1	0,4	0,4	0,1	0,2	0,1	-0,2	0,3	0,3	0,1	0,1	0,1	-0,02
91	Arendal	0,0	-0,3	-0,5	-0,4	0,1	-0,1	-0,1	0,5	0,2	-0,2	0,2	0,2	0,0	0,1	0,04
96	Ålesund	0,0	-0,3	0,0	0,1	-0,2	0,4	0,5	-0,2	-0,2	0,1	0,2	0,2	0,0	0,1	0,00
98	Bergen	0,0	0,4	0,1	0,2	0,0	0,2	-0,1	-0,1	0,2	0,4	0,0	-0,2	0,1	0,1	-0,01
107	Kristiansand	0,3	0,6	0,1	0,4	0,4	0,3	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	-0,4	0,1	0,0	-0,06
116	Sarpsborg	0,9	0,8	0,6	0,6	0,4	0,3	0,3	0,0	0,1	-0,3	0,3	-0,2	-0,4	0,0	-0,09
118	Stavanger	-0,9	0,0	0,2	0,3	0,4	-0,1	0,5	0,3	0,0	0,2	0,1	-0,6	-0,3	0,0	-0,08
150	Bodø	-0,5	-0,4	-0,1	0,3	0,5	0,1	0,1	-0,4	-0,7	0,1	-0,2	-0,4	0,0	-0,2	-0,07
155	Tromsø	0,5	-0,3	-0,2	0,2	0,0	0,4	-0,1	-0,4	0,0	-0,4	-0,4	-0,5	0,1	-0,2	-0,05
166	Skien	0,1	0,2	0,3	0,1	-0,1	-0,3	-0,7	-0,5	0,0	-0,2	-0,2	-0,3	-0,1	-0,3	-0,01
169	Larvik	0,4	0,2	-0,2	0,0	-0,1	-0,3	-0,3	0,1	0,0	-0,3	-0,4	-0,4	-0,4	-0,3	-0,04

Kristiansand kommer ganske langt ned på listen når det gjelder relativ flytting. Det kommer spesielt av svak flyttebalanse i 2011, da det var forholdsvis liten innvandring. Byer som f.eks .Fredrikstad, Sandefjord og Arendal har hatt bedre flyttebalanse enn Kristiansand til tross for svakere arbeidsplassvekst.

I neste kapittel skal vi analysere forholdet mellom nettoflytting og arbeidsplassvekst i mer detalj.

4. Bostedsattraktivitet

Flytting og arbeidsplassvekst er de dominerende størrelsene for å beskrive regional utvikling. Det er åpenbart en sterk positiv sammenheng mellom et steds nettoflytting og den samlede arbeidsplassveksten. Steder med sterk vekst i antall arbeidsplasser vil trekke til seg innflyttere, og da vil den sterke arbeidsplassveksten være en årsak til innflyttingen. Andre steder kan ha sterk innflytting uten arbeidsplassvekst i en periode, og da vil denne innflyttingen føre til arbeidsplassvekst i skjermede sektorer i senere perioder. Flytting og arbeidsplassvekst vil dermed her en gjensidig positiv påvirkning.

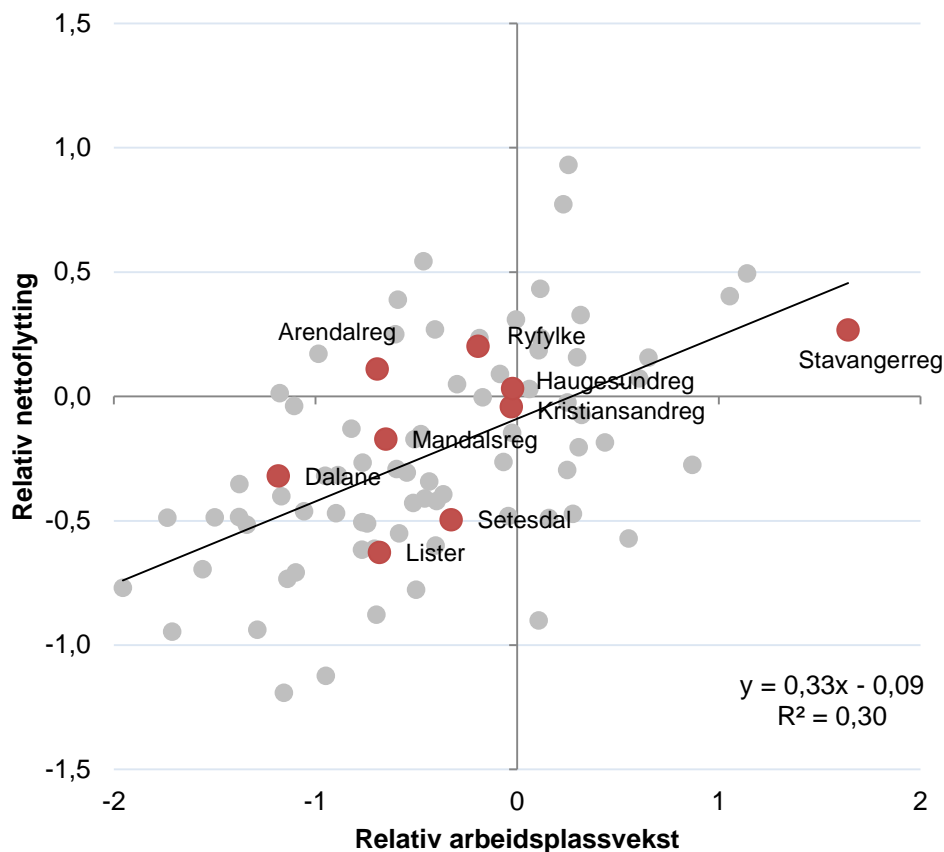
Figur 34: Kommunene i Norge i perioden 2010-2012 etter relativ nettoflytting og relativ arbeidsplassvekst.

Figuren viser hvordan sammenhengen mellom nettoflytting og arbeidsplassvekst har vært i kommunene i Norge i perioden 2010 til og med 2012. Streken viser den statistiske sammenhengen mellom disse to størrelsene, og representerer forventet nettoflytting gitt nivået på arbeidsplassveksten. Sammenhengen er positiv, men mange kommuner har en nettoflytting som avviker ganske sterkt fra forventningsverdien.

I denne perioden har arbeidsplassveksten i Kristiansand vært under gjennomsnittet, og Kristiansand er derfor lengst til venstre av de kommunene som er navngitte. Stavanger har høyest arbeidsplassvekst og er derfor lengst til høyre. Stavanger har samtidig den svakeste nettoflyttingen. Arendal, Drammen og Fredrikstad har høyere netto innflytting enn de andre selv om arbeidsplassveksten har vært middels.

4.1.1 Regioner

Vi kan sette inn regionene i samme type diagram som vi brukte for kommunene på forrige side.

Figur 35: Nettflytting og arbeidsplassvekst i regionene i Norge i perioden 2010-2012 (tre års glidende gjennomsnitt).

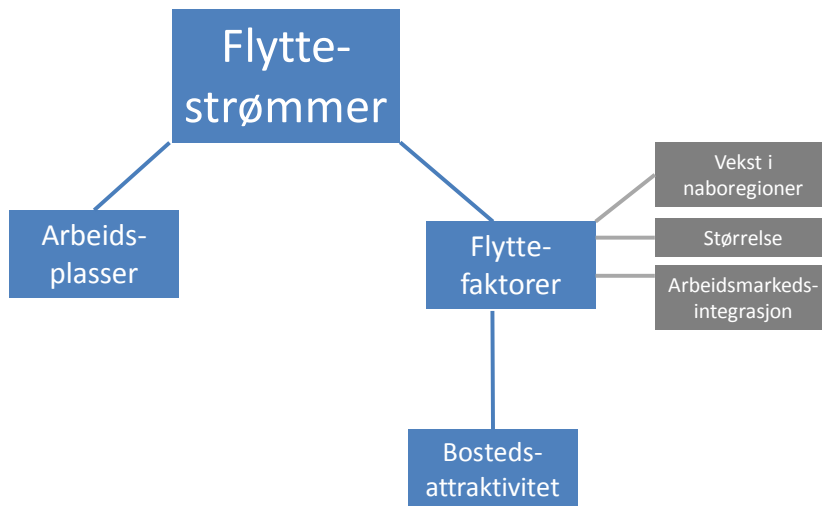
I figuren over ser vi at Stavangerregionen ligger lengst til høyre, noe som viser at de har hatt den raskeste veksten i arbeidsplasser av regionene. Innflyttingen har imidlertid ikke vært som forventet ut fra den raske arbeidsplassveksten.

Kristiansandregionen ligger ganske sentralt i diagrammet, noe som viser at både arbeidsplassvekst og nettflytting har vært nær middels i den siste treårsperioden.

Regioner som Haugesundregionen, Ryfylke og Arendalregionen har bedre nettflytting enn Kristiansandregionen, selv om arbeidsplassveksten har vært lik eller svakere.

4.2 Hva styrer flyttestrømmene?

Som vi så på forrige side, påvirker arbeidsplassveksten på et sted nettoflyttingen på en positiv måte. Men vi så også at noen steder har mye bedre flyttebalanse enn arbeidsplassveksten tilsier, mens andre har mye dårligere flyttebalanse. Det er dermed faktorer ved siden av arbeidsplassveksten på et sted som har stor betydning for flyttebalansen. Det er svært interessant å få avdekket hva de andre flyttefaktorene består i.

Figur 36: Faktorer som styrer flyttestrømmene.

I figuren over har vi definert tre strukturelle forhold som har en signifikant og positiv betydning for flyttebalansen til et sted, når effekten av arbeidsplassveksten er tatt hensyn til.

Det ene er stedets *befolkningsstørrelse*, som betyr at steder med en stor befolkning har systematisk bedre flyttebalanse enn steder med lav befolkning. Det er et uttrykk for at steder med en høy konsentrasjon av folk virker tiltrekkende.

Derne ser vi at steder med høy *arbeidsmarkedsintegrasjon* har systematisk bedre flyttebalanse enn steder med lav. Det betyr at steder som ligger innenfor et større arbeidsmarked, og dermed har gode pendlingsmuligheter for befolkningen, får en gevinst i form av høyere netto innflytting.

Arbeidsmarkedsintegrasjonen regnes ut ved å legge sammen den prosentvise andelen av de sysselsatte på stedet som pendler ut med den prosentvise andelen av arbeidsplassene på stedet som det pendles inn til.

Den tredje strukturelle faktoren, *nabovækst*, er vekst i antall arbeidsplasser på omkringliggende steder som ligger innenfor pendlingsavstand. Dersom det er arbeidsplassvekst i nabokommunene, vil dette føre til høyere netto innflytting.

Telemarksforskning har analysert hvordan disse faktorene påvirker nettoflyttingen i kommunene i Norge i en regresjonsanalyse med input av data fra 2001 til og med 2012. Når vi kjenner disse sammenhengene, kan vi analysere hvordan disse faktorene hver for seg og til sammen har påvirket nettoflyttingen i en bestemt kommune. Et steds *bostedsattraktivitet* blir målt som en restfaktor; avviket mellom den faktiske nettoflyttingen og den forventede nettoflyttingen når vi tar hensyn til stedets arbeidsplassvekst, arbeidsplassveksten i nabokommuner, befolkningsstørrelse og arbeidsmarkedsintegrasjon. Steder som har bedre nettoflytting enn forventet vil da bli karakterisert som attraktive som bosted. Slike steder har egenskaper som fører til høyere nettoflytting enn hva som er «statistisk normalt».

4.2.1 Strukturfaktorer for kommuner og regioner

Stor befolkning er en strukturell fordel, ettersom befolkningsrike kommuner har en systematisk bedre flyttebalansen enn små kommuner, selv etter at vi har korrigert for arbeidsplassveksten. I figur 37 ser vi de strukturelle flyttefaktorene for de største kommunene i landet. Alle har, naturlig nok, en fordel av størrelsen, men varierende verdier for arbeidsmarkedsintegrasjon og nabovekst, som er andre strukturelle forhold som har signifikant påvirkning på nettoflyttingen.

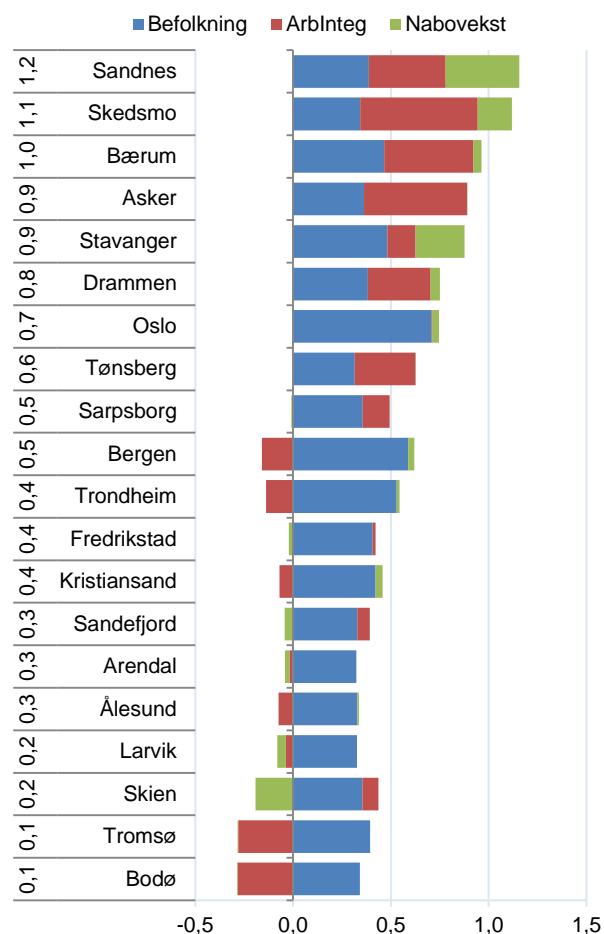
Sandnes har de beste strukturelle betingelser, ettersom kommunen har høy arbeidsmarkedsintegrasjon med store nabokommuner som Stavanger og Sola, og Sandnes drar også fordeler av at nabokommunene har sterk arbeidsplassvekst.

Kristiansand har forholdsvis svak arbeidsmarkedsintegrasjon i likhet med byer som Bergen, Trondheim, Tromsø og Bodø. Dette er byer som er omgitt av små og spredtbygde kommuner.

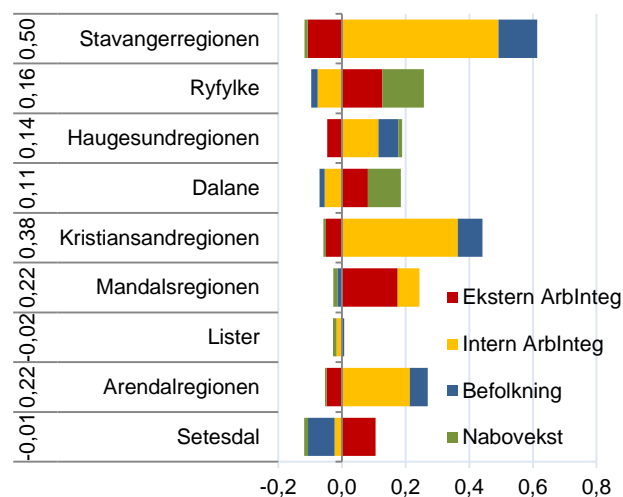
I figur 38 ser vi struktureffektene for alle regionene i Agder og Rogaland.

Både Kristiansandregionen og Stavangerregionen drar fordeler av at regionene er sterkt integrert innad, dvs. at kommunene i regionen i stor grad er ett funksjonelt arbeidsmarked. Samtidig er det store regioner med hensyn til folketall, noe som også er positivt.

Regioner som Ryfylke og Dalane har fordel av høy ekstern arbeidsmarkedsintegrasjon og god nabovekst. I disse regionene er det dermed naboskapet til Stavangerregionen som påvirker nettoflyttingen positivt.

Figur 37: Strukturfaktorenes betydning på årlig nettoflytting i perioden 2010-2012. Samlet struktureffekt helt til venstre.

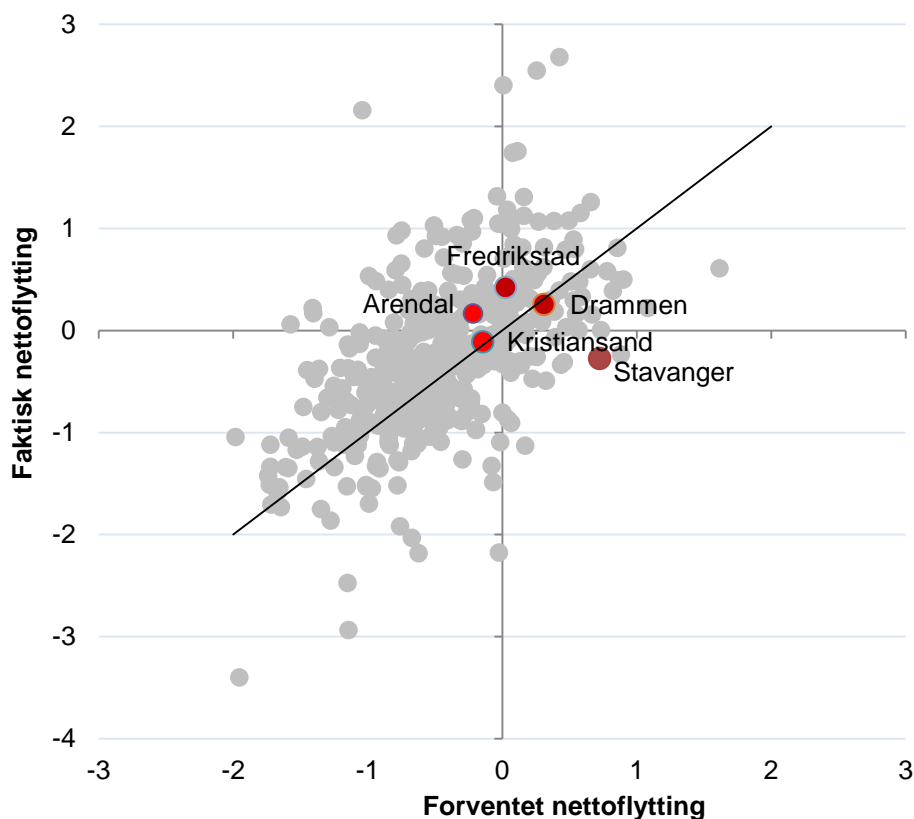

Figur 38: Strukturfaktorenes betydning på årlig nettoflytting i perioden 2010-2012. Samlet struktureffekt helt til venstre.

4.3 Bostedsattraktivitet

Vi har så langt i dette kapitlet vist at nettoflyttingen til en kommune eller region påvirkes positivt av arbeidsplassveksten på stedet. Det er en velkjent og nesten selvfølgelig sammenheng. Dernest har vi vist at nettoflyttingen også påvirkes positivt av arbeidsplassvekst i nabokommuner eller naboregioner, at størrelsen på folketallet påvirker nettoflyttingen positivt og at også arbeidsmarkedsintegrasjonen målt med brutto inn- og utpendling påvirker nettoflyttingen i positiv retning. Dermed er det fire kjennetegn ved kommuner og regioner som har en påviselig statistisk positiv sammenheng med nettoflyttingen.

Vi kan da regne ut hvor stor nettoflytting en kommune er forventet å få, gitt disse fire størrelsene. I figuren under er forventet nettoflytting regnet ut for alle kommunene i landet, og sammenholdt med den faktiske nettoflyttingen

Figur 39: Faktisk nettoflytting og forventet nettoflytting ut fra arbeidsplassvekst og strukturelle forhold i perioden 2010-2012.

I figuren over ser vi at Kristiansand har nøyaktig samme nettoflytting som forventet. Det betyr at bostedsattraktiviteten har vært nøytral i denne perioden, og ikke bidratt i noen retning. Drammen har også en nettoflytting som er nesten som forventet, men forskjellen er at forventningen er høyere, ettersom Drammen har med fordelaktige strukturelle betingelser.

Stavanger har mye lavere nettoflytting enn forventet. En del av forklaringen er nok knyttet til boligmarkedet, ved at det er mer tilgjengelig boligareal og rimeligere boliger i andre kommuner i regionen. Arendal og Fredrikstad er byer som trekker til seg flere innflyttere enn forventet, og som dermed framstår som attraktive som bosted.

Det statistiske målet for bostedsattraktivitet vil variere en del fra år til år, og da spesielt for de små kommunene. En ukjent andel av denne variasjonen er nok et utslag av ekte tilfeldigheter. Det er derfor best å se på utviklingen av bostedsattraktiviteten over tid.

I tabellen under ser vi hvordan bostedsattraktiviteten har vært i kommunene de siste ti treårsperiodene.

Tabell 14: Bostedsattraktiviteten de siste ti treårsperiodene. Tallene til venstre viser rangeringen til kommunen blant de 428 kommunene i landet med hensin til ti års progressivt gjennomsnitt.

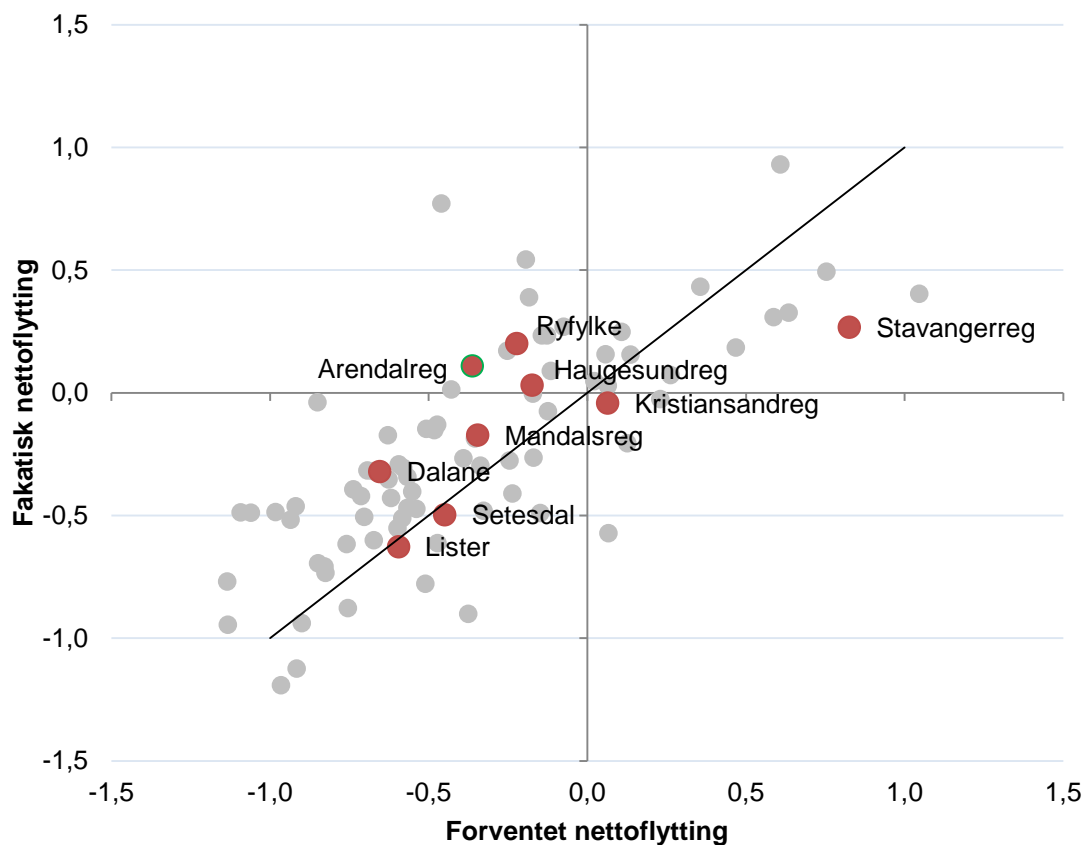
Rang	Kommune	2001-2003	2002-2004	2003-2005	2004-2006	2005-2007	2006-2008	2007-2009	2008-2010	2009-2011	2010-2012	Prog.-snitt
50	Tønsberg	0,2	0,6	0,9	0,7	0,8	0,6	0,6	0,1	0,4	0,3	0,5
64	Fredrikstad	0,5	0,6	0,7	0,4	0,2	0,2	0,4	0,5	0,5	0,4	0,4
100	Drammen	-0,1	-0,2	0,0	0,1	0,5	0,5	0,6	0,4	0,3	-0,1	0,3
109	Bodø	-0,3	0,2	0,6	0,7	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2
113	Sandefjord	0,6	0,4	0,2	0,0	-0,1	-0,2	0,1	0,4	0,7	0,3	0,2
125	Skedsmo	0,6	0,3	0,4	0,7	1,1	0,7	0,3	-0,2	-0,1	-0,4	0,2
136	Arendal	-0,2	0,1	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1	0,4	0,4	0,2
161	Sarpsborg	0,5	0,4	0,6	0,3	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	-0,1	0,1
177	Trondheim	-0,4	-0,2	0,0	0,4	0,5	0,5	0,3	0,0	-0,1	-0,1	0,1
182	Larvik	0,1	-0,1	-0,2	0,0	0,2	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0	0,1
188	Tromsø	-0,1	0,0	0,3	0,4	0,4	0,3	0,2	0,0	-0,2	-0,1	0,1
201	Ålesund	0,0	-0,1	0,2	0,4	0,4	0,1	-0,2	-0,1	0,0	0,1	0,1
207	Oslo	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,1	0,1	-0,1	-0,2	0,0
282	Skien	0,2	0,1	0,0	-0,2	-0,4	-0,4	-0,2	-0,1	-0,1	0,0	-0,1
285	Bergen	-0,1	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	-0,3	0,0	0,1	-0,1	-0,2	-0,1
294	Kristiansand	0,1	-0,1	0,1	0,0	-0,1	-0,4	-0,4	-0,2	-0,1	0,0	-0,1
359	Sandnes	-0,1	-0,2	-0,1	0,0	0,0	-0,4	-0,6	-0,6	-0,5	-0,1	-0,3
370	Asker	-0,7	-0,8	-0,3	-0,5	-0,4	-0,5	-0,3	-0,4	-0,2	-0,3	-0,4
394	Bærum	-0,9	-0,4	-0,2	-0,5	-0,7	-0,8	-0,7	-0,5	-0,4	-0,2	-0,5
405	Stavanger	-0,3	0,2	-0,1	-0,6	-0,8	-0,7	-0,4	-0,3	-0,7	-1,0	-0,6

Tønsberg, Fredrikstad og Drammen har hatt høyst bostedsattraktivitet av de største kommunene, når vi ser på gjennomsnitt for de siste årene. Tønsberg har fått en ekstra nettoinnflytting på 0,5 prosent årlig på grunn av sin bostedsattraktivitet.

Kristiansand er med blant byene som har vært lite attraktive, Kristiansand har tapt 0,1 prosent i nettoflytting pr år i gjennomsnitt, men hadde nøytral bostedsattraktivitet den siste perioden. De andre byene med lav bostedsattraktivitet er Stavanger, Bærum, Asker og Sandnes. Dette er alle store kommuner med høy vekst i arbeidsplasser, men hvor kanskje boligmarkedet ikke henger med, slik at det ikke blir bygget boliger i tilstrekkelig rask tempo. Da kan den forventede innflyttingen bli presset ut i andre kommuner i samme region.

4.3.1 Bostedsattraktivitet for regioner

Vi kan også se på regionene i Agder og Rogaland, med hensyn til faktisk nettoutflytting, og forventet nettoutflytting ut fra arbeidsplassvekst og strukturelle forhold.

Figur 40: Faktisk nettoutflytting og forventet nettoutflytting ut fra arbeidsplassvekst og strukturelle forhold i perioden 2010-2012.

Kristiansandregionen har ikke hatt en særlig dramatisk utvikling den siste treårsperioden, ettersom plasseringen nesten er i sentrum av diagrammet. Kombinasjonen av arbeidsplassvekst og strukturelle forhold burde ha gitt en høyere nettoutflytting enn landet som helhet, men Kristiansandregionen fikk litt svakere nettoutflytting enn forventet. Regioner som Haugesundregionen, Ryfylke og Arendalregionen hadde bedre nettoutflytting enn Kristiansandregionen, selv om de «normalt» burde ha svakere nettoutflytting. De framstår da som mer attraktive som bosted.

Når vi analysert nettoutflyttingen og korrigerer for både arbeidsplassvekst og strukturelle forhold, får vi et litt annet bilde. Regioner som Lister og Setesdal som tidligere, f.eks. i figur 35, så ut til å ha en høy nettoutflytting når vi bare korrigerer for arbeidsplassveksten, har nå en nettoutflytting som er tett opp til den statistiske forventningen.

4.3.2 Regionene i Agder

I tabellen under ser vi bostedsattraktiviteten i alle regionene i Agder og Rogaland.

Tabell 15: Bostedsattraktiviteten de siste ti treårsperiodene. Tallene til venstre viser rangeringen til kommunen blant de 83 regionene i landet med hensyn til ti års progressivt gjennomsnitt.

Rang	Region	2001- 2003	2002- 2004	2003- 2005	2004- 2006	2005- 2007	2006- 2008	2007- 2009	2008- 2010	2009- 2011	2010- 2012	Prog. snitt
12	Arendalregionen	0,3	0,1	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,2	0,5	0,5	0,2
28	Mandalsregionen	-0,2	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	0,0	0,2	0,4	0,4	0,2	0,1
42	Dalane	-0,1	-0,2	-0,3	0,0	-0,1	-0,1	-0,2	0,0	0,3	0,3	0,0
44	Haugesundregionen	-0,4	-0,5	-0,3	-0,2	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,2	0,0
47	Lister	-0,5	-0,6	-0,5	0,0	0,2	0,3	0,2	0,0	0,0	-0,1	0,0
56	Setesdal	0,0	-0,4	-0,6	-0,5	-0,4	0,1	0,0	0,3	0,0	0,0	-0,1
65	Ryfylke	-0,5	-0,3	-0,6	-0,4	-0,4	-0,1	-0,1	-0,3	-0,2	0,4	-0,2
75	Kristiansandregionen	-0,2	-0,5	-0,2	-0,2	-0,3	-0,5	-0,4	-0,3	-0,2	-0,1	-0,3
81	Stavangerregionen	-0,4	-0,1	-0,1	-0,4	-0,4	-0,5	-0,3	-0,3	-0,5	-0,6	-0,4

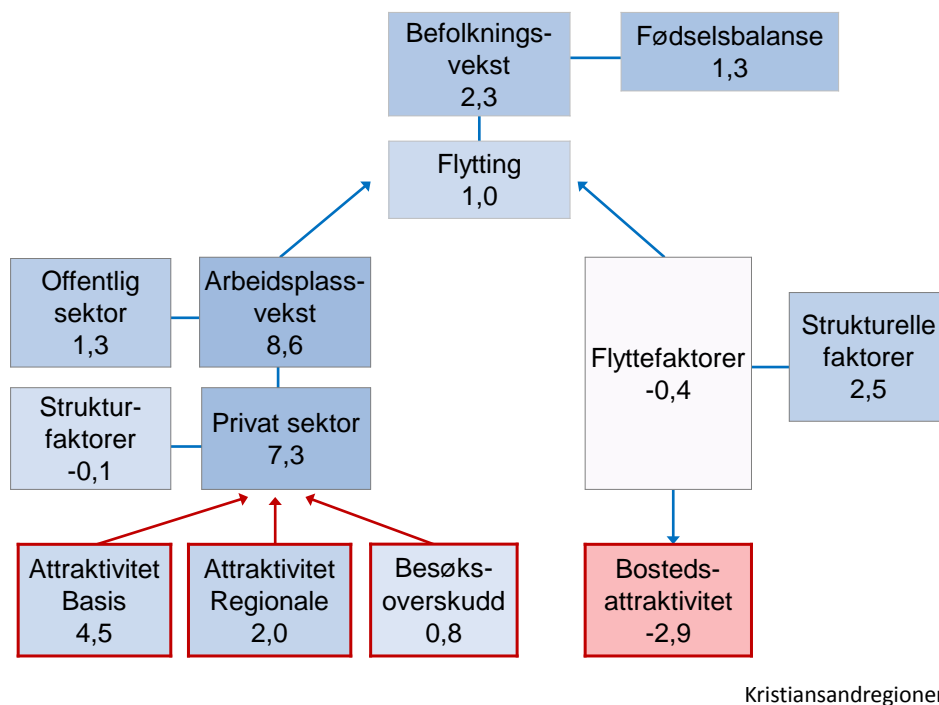
Arendalsregionen har hatt klart høyest bostedsattraktivitet av regionene i denne landsdelen, særlig i de siste to periodene. Mandalsregionen har også vært attraktiv i de siste periodene, og har hatt stor framgang ettersom bostedsattraktiviteten av svak fram til 2007.

Kristiansandregionen har hatt lavere nettoflytting enn forventet i alle periodene, og framstår dermed som lite attraktiv som bosted sammen med Stavangerregionen. Bostedsattraktiviteten er imidlertid stadig bedre.

Den gode bostedsattraktiviteten i Arendalregionen har nok sammenheng med den svake bostedsattraktiviteten i Kristiansandregionen. Det er mye pendling mellom disse to regionene, og det kan se ut til at Arendalregionen har fått mange innflyttere som pendler til Kristiansand. Dermed har den gode arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen i noen grad ført til høyere innflytting til Arendalsregionen.

4.3.3 Oppsummering attraktivitet

I figuren under oppsummeres utviklingen i Kristiansandregionen de siste i årene.

Figur 41: Relativ utvikling i Kristiansandregionen de ti siste årene, dvs. differanse mellom utviklingen i Kristiansandregionen og i Norge. Tallene som har med arbeidsplassvekst å gjøre er i prosent av sysselsetting, mens tall for befolkningsvekst og bostedsattraktivitet til venstre i prosent av befolkning. Boksene nederst til venstre viser bedriftsattraktiviteten. Boksen nederst til høyre viser bostedsattraktiviteten.

Befolkningsveksten har vært 2,3 prosentpoeng høyere i Kristiansandregionen enn i landet som helhet. 1,3 prosentpoeng av denne forskjellen skyldes bedre fødselsbalanse, mens ett prosentpoeng skyldes nettoflyttingen.

Når Kristiansandregionen kommer ut med en bedre nettoflytting enn gjennomsnittet for Norge, skyldes det ene og alene at arbeidsplassveksten har vært god i de siste ti årene. Kristiansandregionen har god arbeidsplassvekst i alle sektorer og næringstyper, og har vært attraktiv for bedrifter og besøk.

Nettoflyttingen til Kristiansandregionen har egentlig vært forholdsvis beskjeden, i forhold til den sterke arbeidsplassveksten. Kristiansandregionen har gunstige strukturelle betingelser gjennom å være en folkerik region med høy arbeidsmarkedsintegrasjon. Når de strukturelle forholdene ikke forklarer den manglende nettoflyttingen, framstår Kristiansandregionen som en region med lav bostedsattraktivitet. Som vi har vært inne på tidligere, kan det se ut til at naboregioner til Kristiansandregionen i stor grad har dratt nytte av arbeidsplassveksten i Kristiansandregionen og oppnådd høyere innflytting, og dermed også høyere bostedsattraktivitet fordi de har kunnet øke sin pendling til Kristiansandregionen.

5. NæringsNM

NæringsNM er utviklet for å måle hvordan næringslivet presterer i ulike områder i Norge. For å måle næringsutviklingen i en kommune, ser vi på fire mål: Nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse^{iv}.

NæringsNM	Nyetableringer	<ol style="list-style-type: none"> 1. Etableringsfrekvens: Antall nyregistrerte foretak som andel av eksisterende foretak i begynnelsen av året 2. Bransjejustert etableringsfrekvens: Basert på etableringsfrekvens, justert for effekten av bransjestrukturen 3. Vekst i antall foretak: Etableringsfrekvensen fratrukket nedlagte foretak
	Lønnsomhet	<ol style="list-style-type: none"> 4. Andel foretak med positivt resultat før skatt 5. Bransjejustert lønnsomhet: Andel foretak med positivt resultat før skatt, justert for effekten av bransjestrukturen 6. Andel foretak med positiv egenkapital
	Vekst	<ol style="list-style-type: none"> 7. Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen (KPI) 8. Andel foretak med realvekst justert for effekten av bransjestrukturen 9. Andel foretak med vekst i verdiskaping
	Næringslivets størrelse	<ol style="list-style-type: none"> 10. Antall arbeidsplasser i næringslivet som andel av befolkningen

Nyetableringer i regioner og kommuner blir målt med tre indikatorer. Den første, etableringsfrekvens, måler antall nyregistrerte foretak i forhold til eksisterende antall foretak i begynnelsen av året. Bransjejustert etableringsfrekvens er etableringsfrekvensen fratrukket virkningen av bransjestrukturen i regioner og kommuner. Denne indikatoren viser om regionen har få eller mange etableringer når vi tar hensyn til at etableringsfrekvensen varierer mye mellom ulike bransjer. Den tredje indikatoren er vekst i antall foretak. Dette vil være etableringsfrekvensen fratrukket frekvensen av nedlagte foretak.

Lønnsomheten i regionenes næringsliv blir målt med tre indikatorer. Den første er andel foretak med positivt resultat før skatt. I tillegg har vi målt andel lønnsomme foretak justert for bransjestrukturen. Den tredje indikatoren er andel foretak med positiv egenkapital.

Vekst i regionene er målt med andel foretak med omsetningsvekst større enn prisstigningen. Også her har vi en andre indikator som justerer for bransjestruktur. Den tredje indikatoren er andel foretak med vekst i verdiskaping.

Indikatoren "næringslivets størrelse" er antall arbeidsplasser i næringslivet som andel av befolkningen.

For hver indikator rangeres regioner og kommuner. Rangeringsnumrene legges så sammen innenfor hver gruppe.

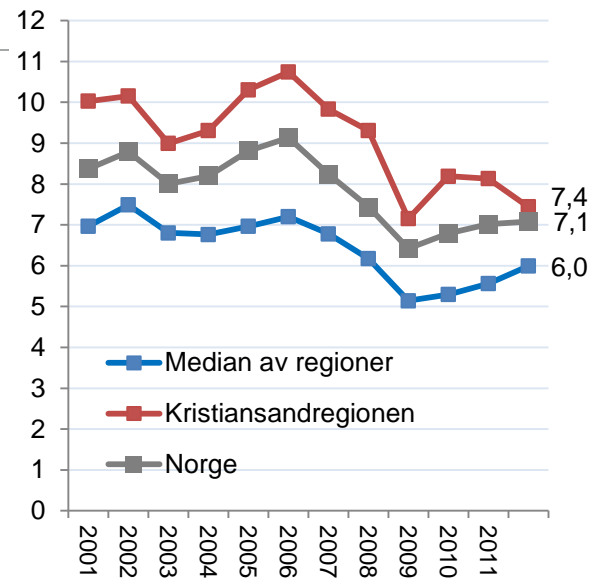
Til slutt summeres rangeringsnumrene for de fire indeksene nyetablering, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse. Den regionen og kommunen som har lavest sum, kommer ut som vinner av årets NæringsNM.

5.1 Nyetableringer

Etableringsfrekvensen er antall nyetablerte foretak som prosent av antall eksisterende foretak i begynnelsen av året.

Etableringsfrekvensen i Norge har vært ganske høy i hele perioden fra 2001 til 2006, før den begynte å synke. I denne perioden økte også antall foretak raskere enn veksten i økonomien. Det kan være flere årsaker til det. Kanskje ble det flere foretak som ble registrert, som tidligere var uregistrert. Kanskje ble det vanligere å splitte opp virksomheter i drifts- og eierselskap. En tredje årsak kan være at det kreves et registrert foretak å opprette et domene på internett. Det kan synes som om etableringsfrekvensen og veksten i antall foretak nå er på et mer normalt nivå, og at økningen de siste to årene reflekterer at veksten i næringslivet er på vei opp.

Etableringsfrekvensen i Kristiansandregionen falt fra 2011 til 2012, til tross for at etableringsfrekvensen økte på landsbasis. Kristiansandregionen har alltid hatt høyere etableringsfrekvens enn landet som helhet, men avstanden har krympet det siste året.

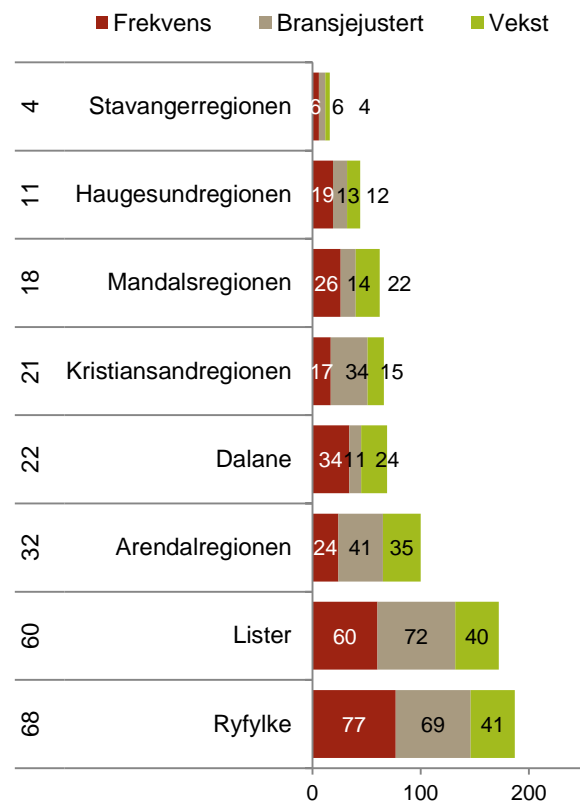
Figur 42: Etableringsfrekvensen i Kristiansandregionen og medianen av regionene i Norge i perioden 2001-2012.

5.1.1 Etableringsindeksen for regioner

Etableringsindeksen har tre indikatorer for nyetablering, etableringsfrekvensen, den bransjejusterte etableringsfrekvensen og vekst i antall foretak. Den bransjejusterte etableringsfrekvensen tar hensyn til bransjestrukturen, og måler etableringsfrekvensen bransje for bransje. Vekst i antall foretak er etableringsfrekvens fratrukket andel nedlagte foretak. Til sammen gir etableringsindeksen et godt bilde på etableringsaktiviteten i regionene.

Stavangerregionen har høyest etableringsaktivitet av regionene i denne landsdelen, og er nummer fire av 83 regioner på etableringsindeksen.

Kristiansandregionen er rangert som nummer 21 av 83 regioner, og må se både Mandalsregionen og Haugesundregionen foran seg. Det er første gang at Kristiansandregionen ikke er rangert blant de ti beste regionene på etableringsindeksen siden målingene startet i 2000.

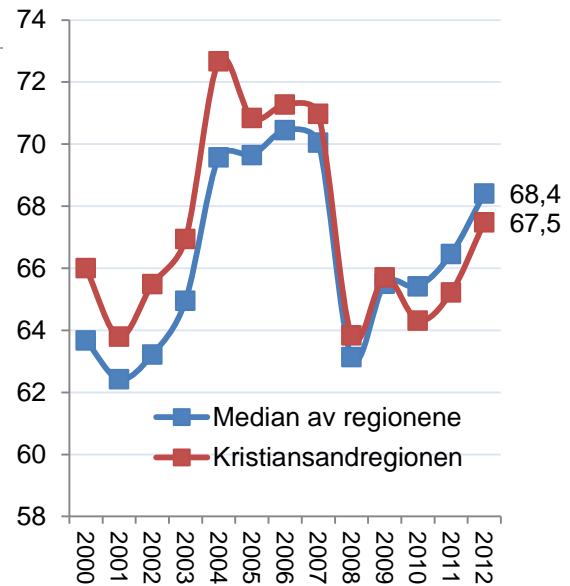
Figur 43: Etableringsindeksen i regionene i Agder og Rogaland.

5.2 Lønnsomhet

Lønnsomheten i næringslivet måles som andel av foretakene med positivt resultat før skatt. Med denne metoden teller små og store foretak likt.

Lønnsomheten i norsk næringsliv var på topp i årene fra 2004 til 2007. I 2008 sank lønnsomheten brått, men har vært stigende i de fire siste årene. I 2012 hadde 68,4 prosent av alle regnskapspliktige foretak et positivt resultat før skatt.

Næringslivet i Kristiansandregionen hadde høyere andel lønnsomme foretak i alle årene fra 2000 til 2009. De siste tre årene har imidlertid andel lønnsomme foretak vært under andelen på landsbasis.

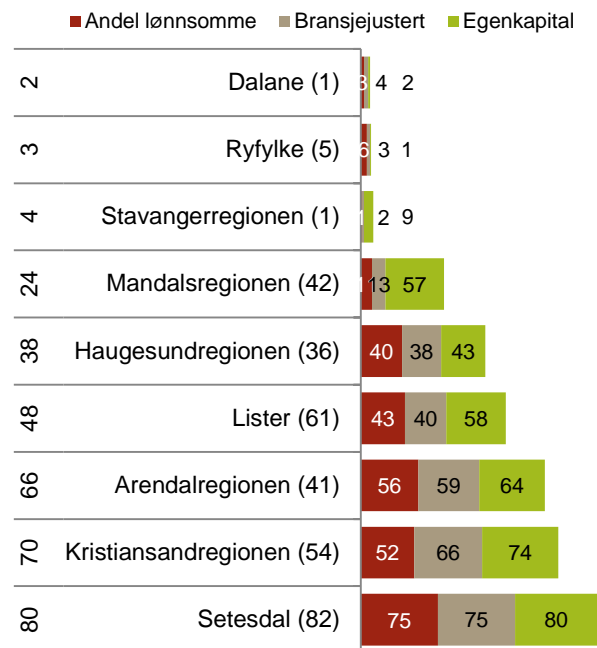

Figur 44: Prosentvis andel foretak med positivt resultat før skatt sammenliknet med medianen av regionene i Norge.

5.2.1 Lønnsomhetsindeksen for regioner

I figur 45 ser vi hvordan regionene gjør det på lønnsomhetsindeksen. Lønnsomhetsindeksen er sammensatt av tre indikatorer; andel foretak med positivt resultat, den bransjejusterte andelen og andelen av foretak med positiv egenkapital.

Kristiansandregionen er helt nede på plass nummer 70 av 83 regioner på lønnsomhetsindeksen. Kristiansandregionen skårer aller svakest på andelen foretak med positiv egenkapital. Det er dermed forholdsvis mange foretak i Kristiansandregionen som driver med negativ egenkapital.

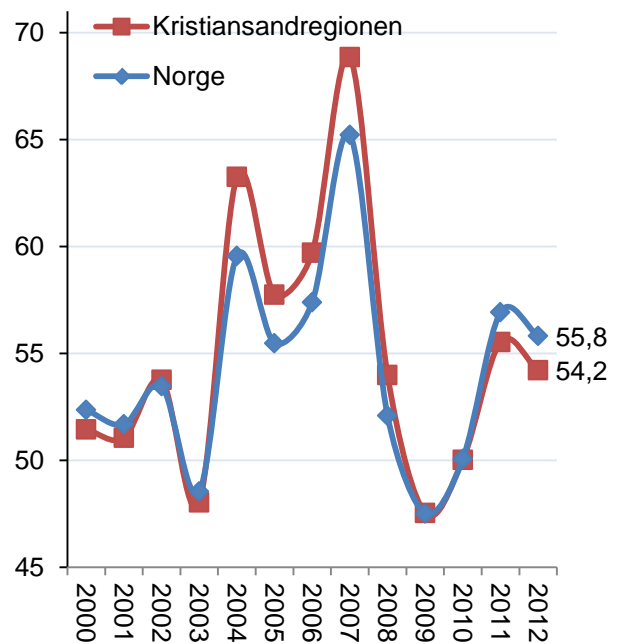

Figur 45: Lønnsomhetsindeksen for regioner. Ranging blant landets 83 regioner i 2012 til venstre, og ranging siste ti år i parentes. Ranging for de tre lønnsomhetsindikatorerne vises i figuren.

5.3 Vekst

Andel vekstforetak i Norge var rekordhøyt i 2007, da 65,2 prosent av foretakene hadde omsetningsvekst høyere enn prisstigningen. Andel vekstforetak sank deretter dramatisk de to neste årene, og var på 47,5 prosent i 2009. Etter dette har andel vekstforetak tatt seg opp, og det var en sterk økning i andel vekstforetak fra 2010 til 2011, før andelen sank igjen i 2012. I 2012 var det 55,8 prosent av foretakene i Norge som hadde vekst høyere enn prisstigningen.

Kristiansandregionen hadde klart høyere andel vekstforetak enn resten av landet i perioden 2004 til 2008. De siste to årene har andelen vekstforetak vært lavere i Kristiansandregionen enn i resten av landet.

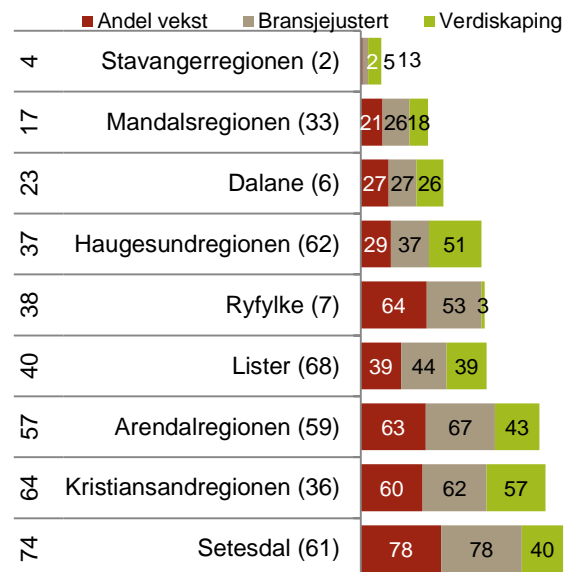
Figur 46: Andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen og medianen av regionene i Norge.

5.3.1 Vekstindeksen for regioner

Vi måler veksten i næringslivet i regionene ved hjelp av tre indikatorer. Den første indikatoren er andel foretak med omsetningsvekst høyere enn prisstigningen. Den andre indikatoren er andel vekstforetak, justert for bransjestrukturen i regionene. Den tredje indikatoren er andel foretak med vekst i verdiskapingen. Den endelige vekstindeksen er basert på regionenes rangering med hensyn til de tre vekstindikatorerne.

Stavangerregionen har de beste resultatene av regionene i landsdelen også i 2012, og er på fjerdeplass av alle regionene i landet.

Kristiansandregionen kommer godt under middels på vekstindeksen i 2012, og ble rangert som nummer 64 av 83 regioner i landet.

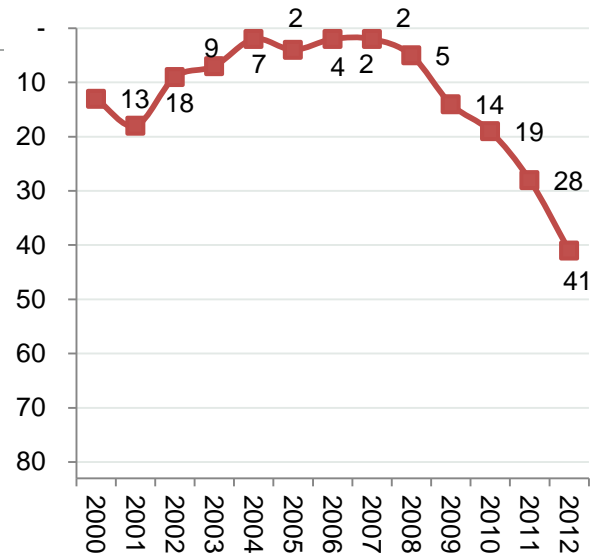
Figur 47: Vekstindeksen for regioner. Rangering blant landets 83 regioner i 2012 til venstre, og rangering siste ti år i parentes. Rangering for de tre vekstindikatorerne vises i figuren.

5.4 NæringsNM for regioner

NæringsNM er en rangering av kommuner, regioner og fylker basert på et sett med ti indikatorer for nyetableringer, lønnsomhet, vekst og næringslivets størrelse. Formålet er å komme fram til et mål som forteller hvordan næringslivet samlet sett gjør det i en region. Telemarksforskning har utarbeidet NæringsNM for NHO de siste ni årene.

Figur 48 viser plasseringen til Kristiansandregionen i årene 2000-2012.

Etter at Kristiansandregionen kom på andreplass i NæringsNM i 2007 har plasseringene i NæringsNM falt hvert år. I 2012 kom Kristiansandregionen på plass nummer 41 av 93 regioner. Det er den laveste plasseringen så langt tilbake som vi har tall, som er 2000.

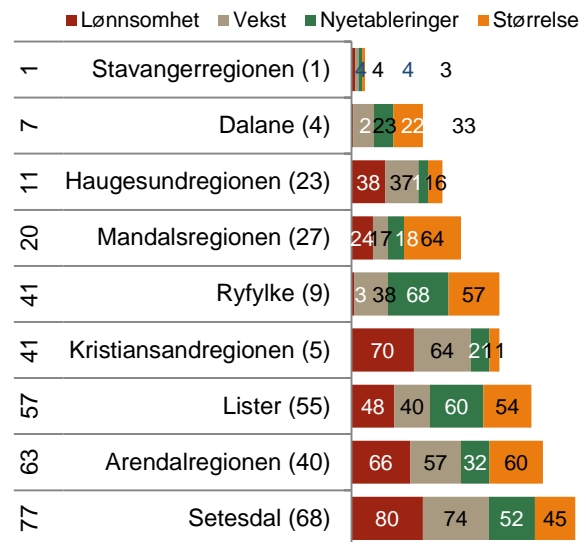
Figur 48: Rangeringen til Kristiansandregionen i NæringsNM i årene 2000-2012.

5.4.1 Regionene i Agder og Rogaland

Stavangerregionen ble best i NæringsNM i 2012. Dalane ble nummer fire og Haugesundregionen ble nummer 11.

Kristiansandregionen delte 41. plassen med Ryfylke.

NæringsNM basert på de ti siste årene er også vist i figur 49. Der ser vi at Kristiansandregionen er rangert så høyt som nummer fem av 83 regioner i landet.

Figur 49: NæringsNM for regionene i Agder og Rogaland. Rangering blant landets 83 regioner i 2012 til venstre, og rangering siste ti år i parentes. Rangering for de fire indeksene vises i figuren.

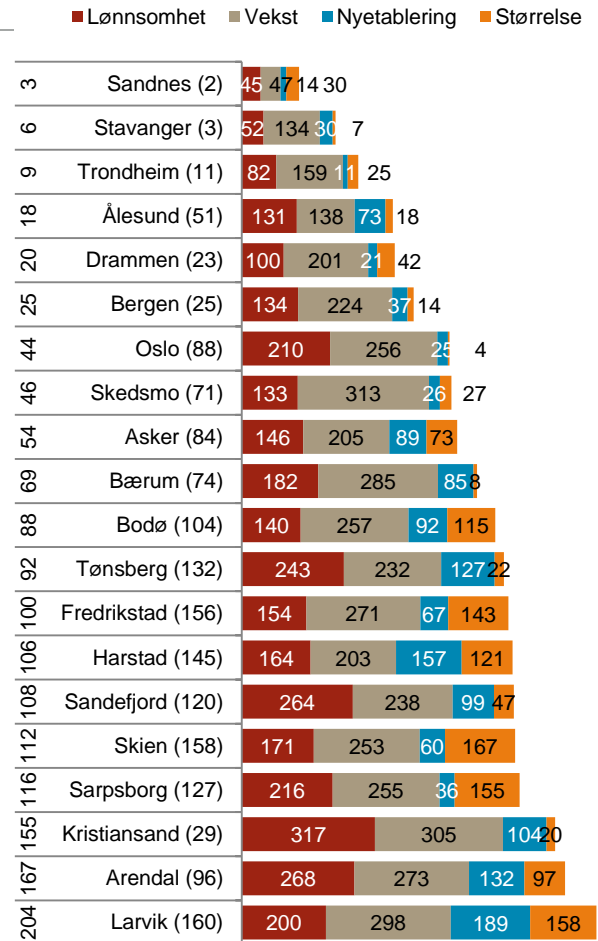
5.5 NæringsNM for kommuner

De store kommunene gjør det gjennomgående mye bedre i NæringsNM enn de små kommunene. Ingen av de 20 største kommunene i Norge er rangert under middels av norske kommuner i NæringsNM.

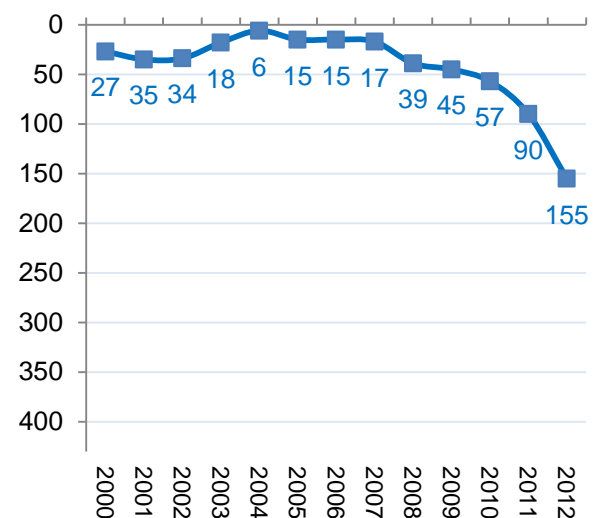
Kristiansand ble rangert som nummer 155 av 428 kommuner i 2012. Det er den klart svakeste plasseringen Kristiansand har hatt noen gang.

I årene fra 2000 til 2008 var Kristiansand rangert blant de 40 beste kommunene, det vil si blant den beste tiendelen av kommunene i ni år på rad. Kristiansand ble nummer seks av alle de 428 kommunene i 2005. Etter 2009 har rangeringen til Kristiansand falt hvert år. I 2010 var det første gang Kristiansand ble ranger dårligere enn 50, og i siste NæringsNM ble rangeringen, til Kristiansand å være, sjokkerende dårlig med en 155. plass.

Når vi ser på NæringsNM for de ti siste årene i sammenheng, er Kristiansand nummer 29 av 428 kommuner, som fremdeles av ganske høyt.

Figur 50: De største kommunenes resultat i NæringsNM. Alle tall er rangeringer blant landets 428 kommuner, til venstre rangering for NæringsNM siste år, i parentes siste ti år. I figuren vises rangeringer for hver av de fire indeksene.

Figur 51: Kristiansands rangering i NæringsNM.

6. Innovasjon

Innovasjon er et sentralt begrep for å forklare global vekst. Nye produkter og forbedrede prosesser skaper økonomisk vekst. Det er derfor interessant å forsøke å måle regionale variasjoner i næringslivets innovasjon. Kan slike forskjeller være med på å forklare hvorfor regionene har ulik næringsutvikling?

Statistisk Sentralbyrå gjennomfører regelmessig en spørreundersøkelse om innovasjon i næringslivet, som vi har fått tilgang til. Siste utgave av denne undersøkelsen ble gjennomført i 2010 og omfattet 6 595 foretak. Mange av disse hadde virksomhet i flere bransjer og kommuner, og hadde til sammen 10 870 bedrifter. Undersøkelsen har en rekke spørsmål om FoU, innovasjon og samarbeid. Vi har konsentrert oss om spørsmål som går direkte på om bedriftene faktisk har gjennomført innovasjoner.

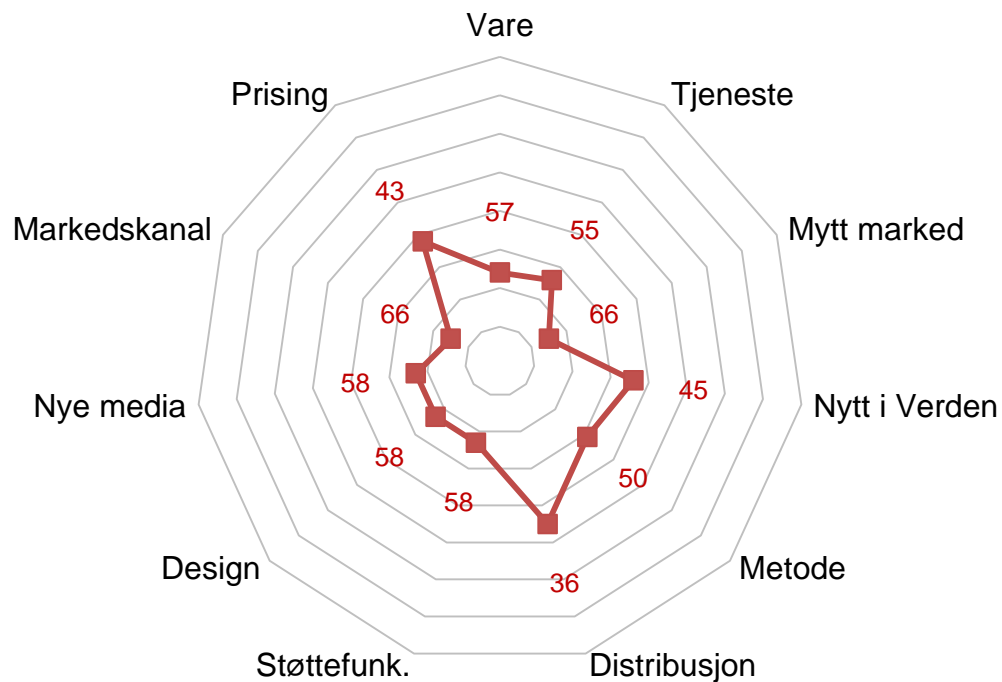
Tabell 16: Spørsmål fra innovasjonsundersøkelsen som er brukt i innovasjonsmålingen.

	Tekst: Verdi lik 1 hvis...	Kort navn	Vekt
Produkt-innovasjon	foretaket introduserte produktinnovasjon i form av nye eller vesentlig forbedrede varer i perioden 2008-2010	Vare	2
	foretaket introduserte produktinnovasjon i form av nye eller vesentlig forbedrede tjenester i perioden 2008-2010	Tjeneste	2
	foretaket hadde produktinnovasjoner nye for markedet i perioden 2008-2010	Nytt for markedet	4
	foretaket hadde produktinnovasjoner nye for verdensmarkedet i perioden 2008-2010	Nytt i Verden	4
Prosess-innovasjon	foretaket har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for produksjon eller fremstilling av varer og tjenester i 2008-2010	Metode	2
	foretaket har introdusert nye eller vesentlig forbedrede metoder for lagring, levering eller distribusjon av varer og tjenester i 2008-2010	Distribusjon	1
	foretaket har introdusert nye eller vesentlig støttefunksjoner, som systemer for vedlikehold, innkjøp, regnskap eller IT i 2008-2010	Støttefunksjon	1
Markeds-innovasjon	foretaket i 2008-2010 introduserte markedsinnovasjoner i form av: vesentlige endringer i design (utseende/utforming) av en vare eller tjeneste	Design	1
	foretaket i 2008-2010 introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye media eller nye måter for promotering av produktet	Media	1
	foretaket i 2008-2010 introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye måter for produkt plassering eller salgskanaler	Markedskanal	0,5
	foretaket i 2008-2010 introduserte markedsinnovasjoner i form av: nye metoder for prising	Prising	0,5

I tabellen over ser vi de spørsmålene som danner grunnlag for indikatorer for innovasjon i regioner og fylker. De er samlet i tre typer av innovasjon: Produktinnovasjon, prosessinnovasjon og markedsinnovasjon. Det er også definert vekt for hvert av spørsmålene, som vi bruker når vi skal lage en samlet indeks for innovasjon. Vektingen er skjønnsmessig, og baserer seg på at noen av spørsmålene intuitivt virker å være viktigere enn andre. Spørsmål om produktinnovasjoner er nye for markedet og om produktinnovasjonene er nye for verdensmarkedet er tillagt størst vekt. Spørsmål om nye måter for produkt plassering eller nye metoder for prising er gitt lavest vekt.

6.1 Innovasjon i Kristiansandregionen

De ulike spørsmålene på forrige side har med ulike typer innovasjon å gjøre. Svarene fra bedriftene i Kristiansandregionen viser hvor stor andel av bedriftene som har oppgitt ulike innovasjonstyper. Disse andelene har vi rangert blant de 80 regionene vi bruker for innovasjonsundersøkelsen. For rangeringen bruker vi en kombinasjon av andel bedrifter med innovasjon av de ulike typene, og andel av sysselsettingen i innovative bedrifter.

Figur 52: Kristiansandregionens rangering med hensyn til andel som oppgir å ha gjennomført ulike typer av innovasjoner.

Rangeringen til Kristiansandregionen for de 11 ulike innovasjonstypene er vist i figuren. Rangeringsnummerne går fra 1= beste region til 80= dårligste region.

Andelen innovative bedrifter i Kristiansandregionen er overraskende lavt. Det er bare en innovasjonstype, distribusjon, der rangeringen av regionen med hensyn til andel bedrifter skårer bedre enn middels. Ellers er andelen innovative bedrifter i Kristiansandregionen under middels av norske regioner.

6.1.1 Innovasjonsgrad i regionene

Vi har brukt spørsmålene som var vist på forrige side til å finne andelen av bedriftene som oppgir å ha gjennomført innovasjoner på de ulike områdene. En del av bedriftene som har svart på undersøkelsen er store bedrifter som har virksomhet i flere regioner. Vi har da tatt med slike bedrifter også, men vektet svarene fra disse bedriftene lavere enn for bedrifter som har hele sin virksomhet i regionen. Det er fordi vi anser at de lokale bedriftene er mer representative for regionens innovasjonsklima enn avdelinger av større foretak.

I tabellen under viser vi resultatene for regionene i Agder og på Vestlandet.

Tabell 17: Andel innovative bedrifter for de ulike innovasjonstypene, blant regionene på Vestlandet og Agder. Samlet rang for frekvens, og rang for andel av samlet sysselsetting innen innovative bedrifter helt til høyre.

Rang	Region	Vare	Tjeneste	Mytt marked	Nytt i Verden	Metode	Distribusjon	Støttefunk.	Design	Nye media	Markeds-kanal	Prising	Rang frekvens	Rang veid syss
4	Storfjord	50,0	12,4	50,8	11,6	27,5	3,1	14,7	41,5	17,8	6,2	9,3	3	7
7	Sogn	21,9	13,6	24,7	13,3	31,6	8,9	17,5	24,9	15,5	19,2	9,4	17	5
8	Nordhordland/Osterfjorden	39,6	4,4	32,4	16,4	28,4	6,2	12,0	28,9	20,0	16,0	9,3	5	12
9	Nordfjord	28,3	17,0	31,2	6,2	35,7	4,5	12,5	34,6	36,3	21,0	9,6	4	17
12	Romsdal	31,5	10,4	34,1	13,8	28,1	8,9	8,1	23,4	23,7	13,6	14,6	7	19
13	Nordmøre	25,7	14,1	27,6	11,5	19,9	9,6	19,9	15,4	16,0	12,2	6,4	25	6
16	Bergen	22,5	19,5	27,7	11,8	13,1	7,7	16,3	21,2	22,1	17,6	13,9	21	14
17	Bjørnefjorden	53,8	0,0	27,9	14,0	27,9	5,3	0,0	22,6	5,3	14,0	14,0	13	22
23	Stavangerregionen	20,4	13,7	23,1	10,9	13,8	5,0	13,7	16,9	16,4	10,4	7,9	44	8
26	Mandalsregionen	28,4	14,2	20,1	18,3	28,4	8,2	7,8	16,4	20,6	16,0	4,1	20	32
31	Søre Sunnmøre	28,2	11,3	29,8	10,0	14,8	2,6	12,8	12,3	17,3	12,6	8,8	32	28
33	Ålesundregionen	26,8	9,8	27,8	10,5	15,9	9,5	11,6	19,1	19,6	13,8	8,5	30	38
35	Hordaland Vest	27,5	11,1	25,7	14,5	9,8	1,7	9,6	14,5	12,9	11,3	6,5	40	27
36	Haugesundregionen	16,1	7,2	19,3	9,0	12,6	5,4	11,2	14,8	13,0	13,0	9,0	61	11
37	Arendalregionen	23,3	9,5	24,3	11,2	21,8	2,5	9,6	17,5	15,6	10,5	5,4	37	33
38	HAFS	11,7	26,9	23,4	5,8	24,2	15,2	21,1	15,2	21,1	18,4	11,7	31	54
41	Sunnhordland	27,0	6,3	22,5	11,7	18,0	9,0	15,3	18,9	9,0	8,1	8,1	41	44
46	Kristiansandregionen	17,0	9,2	16,6	6,1	15,5	6,4	8,1	14,9	13,4	8,3	8,6	68	21
51	Voss	18,4	12,8	23,9	0,0	27,5	0,0	5,5	31,2	25,7	14,6	12,8	39	71
57	Hardanger	12,9	10,4	23,3	5,2	23,3	5,2	13,0	5,2	15,5	10,3	12,9	55	51
59	Lister	13,0	10,3	15,6	7,7	20,6	2,6	15,3	15,6	7,6	15,3	10,2	62	56
64	Dalane	35,0	8,5	19,8	0,0	15,2	0,0	13,6	15,6	7,0	9,0	7,0	59	62
72	Ryfylke	18,0	2,6	10,3	2,6	23,1	0,0	22,4	5,1	9,0	14,7	2,6	74	52
73	Sunnfjord	6,5	13,0	8,5	1,1	13,0	6,5	11,9	18,2	22,1	9,8	7,3	75	60

Kristiansandregionen blir rangert som nummer 46 av de 80 regionene som er rangert her. I kolonnene til høyre ser vi at Kristiansandregionen har en forholdsvis høy andel av sysselsettingen i innovative bedrifter, men en lav andel av bedriftene. Det betyr at de store bedriftene er relativt mer innovative enn de små.

6.2 Innovasjonsklima

Andelen av innovative foretak varierer ganske sterkt mellom ulike bransjer. I en bransje som produksjon av datamaskiner og elektroniske produkter oppgir over 65 prosent av foretakene at de har introdusert nye produkter på markedet, mens i andre bransjer er andelen null. Samtidig øker sannsynligheten for at bedriften er innovativ med størrelsen til bedriften. Dermed vil en region som har mange bedrifter i bransjer med høy innovasjonsgrad naturlig få en høyere andel innovative bedrifter, mens regioner med mange bedrifter i bransjer med lav andel innovative bedrifter vil sannsynligvis få lave andeler med innovative bedrifter. Vi kan måle andelen innovative bedrifter i regionene, der vi samtidig korrigerer for ulikheter i bransjestruktur og fordeling mellom små og store bedrifter. Da får vi et uttrykk for om regionen har høy eller lav andel innovative foretak gitt sin bransje- og størrelsesstruktur. Vi kaller dette for *innovasjonsklima*^v. Vi konsentrerer oss om enbedriftsforetakene i denne analysen. Resultatene av denne analysen er gitt i tabellen under.

Tabell 18: Innovasjonsklima, målt som sannsynlighet for at en bedrift er innovativ gitt bransje og størrelse. Oslo er referansefylke, og har derfor verdien 0 for alle indikatorene. Tallene måler sannsynligheten for innovasjon i forhold til Oslo.

Rang	Fylke	Vare	Tjeneste	Mytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støttefunk.	Design	Nye media	Markeds-kanal	Prising	Indekstall
1	Møre og Romsdal	0,3	0,3	0,3	0,1	0,7	0,2	0,4	0,1	0,1	-0,2	-0,3	4,8
2	Hordaland	0,2	0,2	0,1	0,3	0,4	0,2	0,7	0,1	0,0	0,2	0,3	4,7
3	Sør-Trøndelag	0,2	0,2	0,3	0,3	0,7	-0,3	0,0	0,1	0,1	-0,1	-0,4	4,5
4	Buskerud	0,2	-0,1	0,0	0,3	0,4	0,1	-0,2	0,1	0,1	0,0	0,1	2,9
5	Akershus	0,2	-0,2	0,0	0,2	0,2	-0,2	0,1	0,0	-0,1	-0,1	-0,2	0,9
6	Oppland	0,0	0,0	0,0	0,2	0,4	-0,3	0,4	-0,1	0,0	-0,4	0,0	0,9
7	Sogn og Fjordane	-0,3	0,5	0,0	-0,6	0,7	-0,6	0,3	0,3	0,4	-0,2	0,2	0,2
8	Oslo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9	Nordland	-0,2	0,6	-0,1	-0,5	0,3	-0,4	0,7	0,1	0,0	0,2	-0,3	-0,7
10	Telemark	-0,2	0,3	-0,4	-0,4	0,5	0,3	0,2	-0,1	0,0	0,0	0,0	-1,6
11	Rogaland	0,0	-0,2	-0,2	-0,2	0,2	-0,3	0,3	0,1	-0,3	-0,3	-0,3	-2,2
12	Troms	-0,2	0,3	-0,2	-0,2	0,1	0,1	-0,1	-0,3	-0,3	-0,2	-0,3	-2,3
13	Vestfold	0,0	0,0	-0,2	-0,3	0,0	-0,4	0,2	0,1	0,0	-0,1	0,1	-2,3
14	Nord-Trøndelag	0,0	0,1	-0,2	-0,9	0,6	0,2	0,0	0,2	0,1	0,1	0,4	-2,4
15	Aust-Agder	0,2	-0,4	0,0	0,1	0,3	-1,4	-0,9	0,1	-0,2	-0,2	-1,0	-2,7
16	Vest-Agder	-0,3	0,1	-0,5	-0,2	0,3	0,1	-0,1	0,2	-0,2	-0,4	-0,1	-2,7
17	Østfold	0,0	-0,2	-0,2	-0,3	0,2	-0,5	-0,3	-0,1	0,1	0,0	0,0	-3,0
18	Hedmark	-0,8	-0,1	-0,6	-2,3	0,0	-1,0	-0,4	-0,4	-0,2	-0,4	-0,3	-16,2
19	Finnmark	-1,0	-0,8	-0,7	-17,7	-0,3	-0,7	-0,3	-0,6	-1,0	-0,9	-1,1	-82,0

Møre og Romsdal er rangert best av fylkene når det gjelder innovasjonsklima, foran Hordaland og Sør-Trøndelag. Finnmark og Hedmark kommer ut klart svakere enn de andre fylkene. Det er forholdsvis jevnt mellom de andre fylkene.

Agderfylkene blir rangert ganske lavt i denne rangeringen, Aust-Agder er nummer 15, mens Vest-Agder er nummer 16 av 19 fylker.

6.2.1 Innovasjonsklima i regionene

Vi kan bruke samme metode for å beregne innovasjonsklima i regionene. Vi tar da utgangspunkt i rangeringer for hver enkelt innovasjonstype. Resultatene for regionene på Vestlandet og i Agder er vist i tabellen under.

Tabell 19: Innovasjonsklima, målt som sannsynlighet for at en bedrift er innovativ gitt bransje og størrelse. Oslo er referanseregion. Tallene i tabellen viser rangering for hver av indikatorene fra 1=beste region til 80=dårligste region.

Rang	Region	Vare	Tjeneste	Mytt marked	Nytt Verden	Metode	Distribusjon	Støttefunk.	Design	Nye media	Markeds-kanal	Pricing	Indekstall	Rang 2008
2	Mandalsregionen	4	10	29	1	4	6	49	17	13	15	57	294	45
4	Romsdal	10	35	15	6	8	15	51	23	24	50	17	360	33
5	HAFS	39	1	2	18	39	5	7	60	17	34	4	406	39
6	Storfjord	14	7	4	36	12	43	20	11	54	60	30	410	7
10	Bergen	23	20	23	13	41	23	13	24	26	12	14	435	18
12	Nordfjord	27	9	13	48	6	62	30	7	3	14	20	454	45
13	Hardanger	49	12	6	12	15	27	54	75	6	8	5	468	14
19	Sunnhordland	24	36	27	20	32	8	21	15	73	64	21	547	74
20	Nordmøre	21	19	21	26	20	17	12	64	49	30	56	557	28
22	Søre Sunnmøre	5	29	19	33	35	61	57	47	16	45	45	619	4
24	Ålesundregionen	43	31	33	27	46	19	18	26	29	33	64	647	17
29	Hordaland Vest	17	61	37	11	53	34	46	45	35	11	39	684	44
34	Arendalregionen	28	50	31	21	34	48	63	38	44	29	63	709	40
36	Nordhordland/Osterfjorden	38	68	39	22	23	24	25	46	53	31	29	726	32
38	Stavangerregionen	36	48	42	29	51	32	23	28	45	53	49	761	27
42	Voss	25	41	11	73	50	75	34	9	48	80	58	812	6
44	Lister	63	24	49	32	38	30	35	31	75	56	44	826	43
47	Sogn	60	58	43	16	25	67	50	48	74	51	42	856	34
50	Ryfylke	3	49	47	49	19	59	78	61	72	25	51	895	15
51	Setesdal	52	72	44	58	33	51	8	1	60	79	79	922	5
58	Bjørnefjorden	6	66	60	43	55	66	70	51	80	52	25	1023	2
59	Haugesundregionen	64	56	57	39	61	46	38	53	59	35	41	1033	8
64	Kristiansandregionen	53	57	64	51	62	40	53	32	56	62	37	1067	73
68	Dalane	9	26	58	79	43	68	52	63	77	68	69	1096	29
72	Sunnfjord	77	52	72	76	71	33	39	42	9	72	26	1206	52

Når vi ser på tilbøyeligheten til å være innovativ, og kontrollere for bransje og størrelse, blir Kristiansandregionen enda lavere rangert av regionene, enn da vi så på andeler uten å kontrollere for bransje og størrelse. Kristiansandregionen er rangert helt nede på 64. plass av 80 regioner.

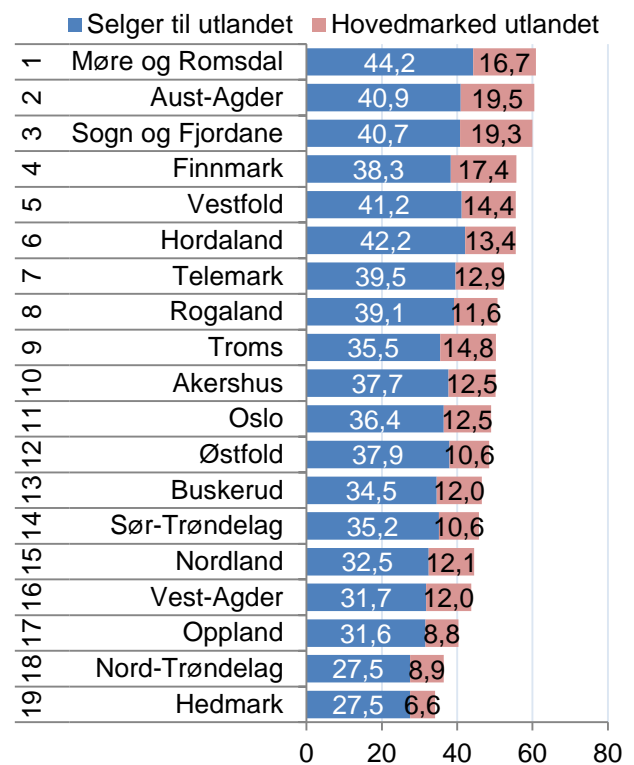
6.3 Internasjonalisering

Hvilke fylker har det mest internasjonale næringslivet? Innovasjonsundersøkelsen har også data om hvorvidt bedriftene selger varer og tjenester til utlandet, og om de har sitt hovedmarked utenlands. Det kan vi bruke for å se hvordan tilbøyeligheten til å selge varer og tjenester utenlands varierer mellom fylkene.

I figur 53 ser vi hvordan andelen som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands varierer mellom fylkene.

Møre og Romsdal har den høyeste andelen av eksportbedrifter i utvalget. Aust-Agder har den høyeste andelen av bedrifter som har sitt hovedmarked utenlands. Hedmark, Nord-Trøndelag og Oppland har lavest andel eksportbedrifter.

Vest-Agder har en lav andel eksportbedrifter i utvalget, faktisk fjerde lavest av fylkene.

Figur 53: Andel av bedrifter i innovasjonsundersøkelsen som oppgir at de selger til utlandet, og som har sitt hovedmarked utenlands.

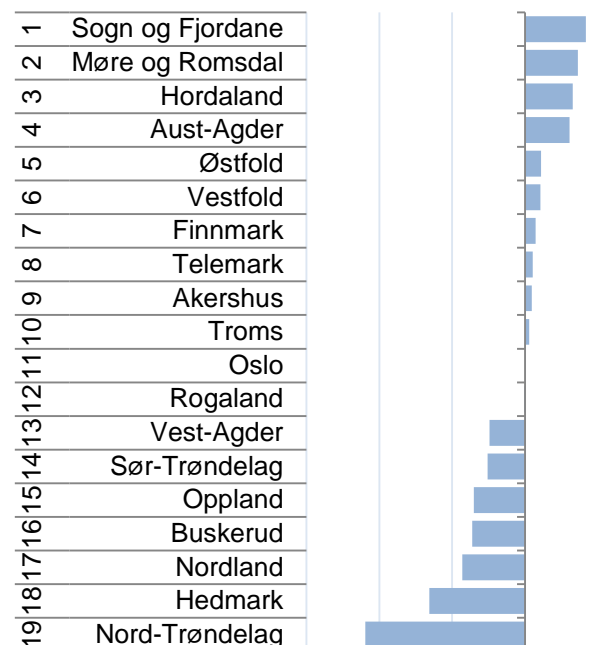
6.3.1 Eksportklima

Innovasjonsundersøkelsen er en utvalgsundersøkelse, og vi kan ikke være helt sikre på at utvalget er helt representativt for næringslivet i fylkene.

Tilbøyeligheten til å eksportere varierer med hensyn til bransje, der det er noen bransjer som har mye eksport. Det er også flere store bedrifter som eksporterer enn små.

Vi kan derfor måle *eksportklima*^{vi} med å bruke samme metode som vi brukte for å måle innovasjonsklima. Resultatene er vist i figur 54. Her ser vi at Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Hordaland og Aust-Agder har en høyere eksporttilbøyelighet enn de andre fylkene.

Eksporttilbøyeligheten, eller eksportklimaet, i næringslivet i Vest-Agder er lavere enn middels av fylkene, men rangeringen for eksportklima er noe bedre enn for eksportandel.

Figur 54: Eksportklima: Tilbøyelighet til å ha eksport, korrigert for størrelse og bransje.

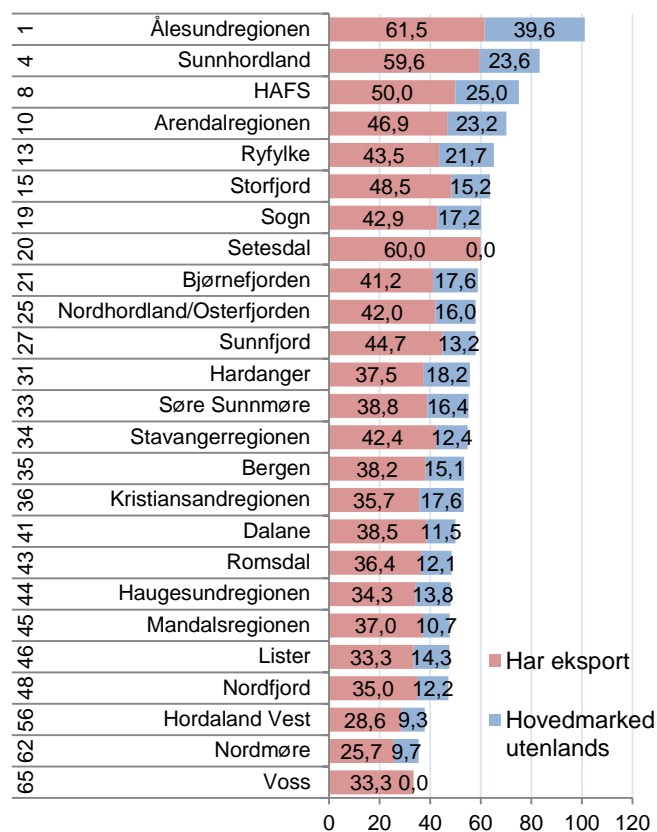
6.3.2 Internasjonalisering regioner

Andelen av bedrifter som har eksport varierer ganske sterkt mellom regionene.

I figur 55 ser vi hvordan andelen eksportbedrifter varierer i regionene på Vestlandet og Agder.

Ålesundregionen har den høyeste andelen eksportbedrifter av de bedriftene som har deltatt i innovasjonsundersøkelsen. Hele 61,5 prosent av bedriftene i Ålesundregionen oppgir å ha kunder i utlandet, mens 39,6 prosent oppgir å ha sitt hovedmarked utenlands.

Kristiansandregionen har over middels andel av eksportbedrifter, og er rangert som nummer 36. 35,7 prosent av de som var med på innovasjonsundersøkelsen fra Kristiansandregionen oppga at de hadde eksport, og for 17,6 prosent av bedriftene var hovedmarkedet for bedriften i utlandet.

Figur 55: Andel av bedriftene i innovasjonsundersøkelsen som har eksport og som har sitt hovedmarked utenlands.

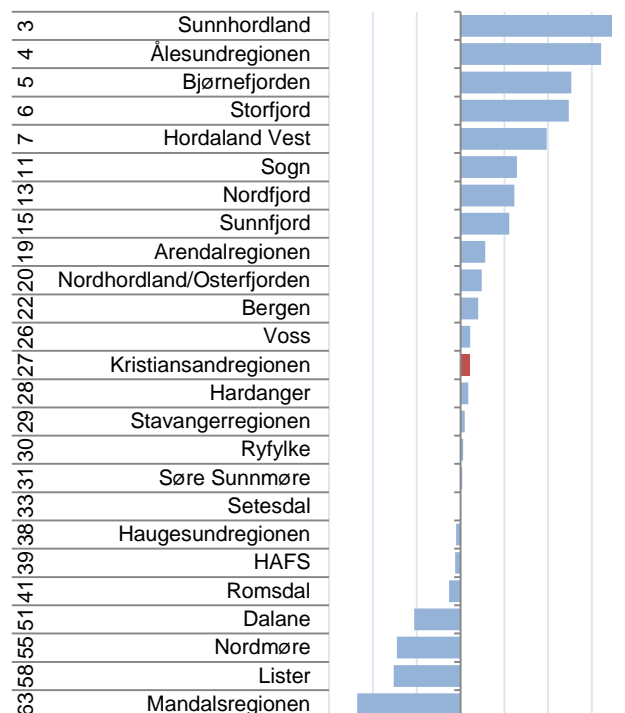
6.3.3 Eksportklima regioner

Når vi måler eksportklima, eller eksporttilbøyeligheten, korrigerer vi for forskjeller i størrelse og bransje. Da blir rangeringen noe annerledes. Halden har høyest eksporttilbøyelighet av alle regionene i landet, men mange regioner på Vestlandet har høy eksporttilbøyelighet.

Vi har illustrert resultatene i figuren til høyre.

Tallverdiene er ganske vanskelige å tolke intuitivt, men viser om bedriftene har en positiv eller negativ overhyppighet av eksport, gitt bransje og størrelse.

I denne analysen kommer Kristiansandregionen opp på 17. plass av regionene. Det er altså en over middels stor andel av bedriftene i regionen som har eksport når vi korrigerer for forskjeller i bedriftenes størrelse og bransje mellom regionene.

Figur 56: Eksporttilbøyelighet korrigeret for størrelse og bransje.

6.4 Innovasjonssamarbeid

Innovasjonsundersøkelsen har også detaljerte spørsmål om innovasjonssamarbeid. Det spørres om hvilke typer institusjoner som bedriftene har samarbeid med, og hvor disse samarbeidspartnerne er lokalisert geografisk.

De første vi undersøker er hvor stor andel av bedriftene som har innovasjonssamarbeid, og hvor disse er lokalisert. Her viser vi bare resultater på fylkesnivå, fordi tallgrunnlaget blir for lite for regionene.

Tabell 20: Andel av enbedriftsforetak som oppgir samarbeid, fordelt etter samarbeidspartnerens lokalisering.

Fylke	Regionalt	Norge	Norden	Europa	USA	Kina/India	Andre land	Har samarbeid	SUM utland	N
Sør-Trøndelag	8,7	6,8	3,2	4,2	2,3	0,6	1,9	17,7	12,2	311
Møre og Romsdal	13,7	21,9	4,3	7,3	2,1	1,2	1,8	16,1	16,7	329
Oppland	16,5	15,9	4,4	6,0	5,5	0,5	0,5	15,9	17,0	182
Troms	7,5	9,5	4,1	5,4	2,7	0,7	0,0	15,0	12,9	147
Sogn og Fjordane	24,2	18,5	4,8	6,5	0,8	0,0	0,0	12,1	12,1	124
Akershus	9,9	7,1	5,0	5,8	3,4	3,4	3,2	11,9	21,0	496
Nord-Trøndelag	18,6	12,4	3,1	9,3	3,9	2,3	3,1	11,6	21,7	129
Hedmark	10,1	11,3	4,4	2,5	0,6	0,0	0,6	11,3	8,2	159
Telemark	11,3	18,1	9,6	9,6	1,1	1,7	2,3	11,3	24,3	177
Vest-Agder	13,8	15,5	7,2	8,3	3,3	1,1	2,2	11,0	22,1	181
Rogaland	9,3	10,6	5,0	6,1	3,5	0,9	1,7	11,0	17,3	538
Aust-Agder	14,7	14,7	6,2	10,1	1,6	2,3	3,1	10,9	23,3	129
Hordaland	5,0	6,6	1,9	3,7	1,4	0,6	0,4	10,3	8,1	484
Oslo	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,5	0,7	10,0	3,6	990
Nordland	16,3	10,5	1,0	4,8	1,4	1,0	2,4	9,6	10,5	209
Buskerud	9,2	15,8	7,0	9,5	1,1	0,0	0,7	8,8	18,3	284
Vestfold	8,7	7,9	6,7	9,5	3,2	2,8	4,3	8,7	26,5	253
Østfold	7,7	5,4	5,8	5,0	0,4	1,2	1,2	8,1	13,5	260
Finnmark	6,8	6,8	0,0	1,4	0,0	0,0	1,4	5,5	2,7	73

Fylkene er sortert etter hvor stor andel av bedriftene som har samarbeid. Det er Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal som har høyest andel av bedrifter som har innovasjonssamarbeid. Det kan også være interessant å se hvor mange som har innovasjonssamarbeid med utenlandske partnere. Her er det Vestfold som skårer høyest, fulgt av Telemark og Aust-Agder. Sogn og Fjordane har klart høyest andel som har innovasjonssamarbeid regionalt, mens Oslo har klart lavest andel av regionale partnere. En skulle kanskje tro at bedrifter i Oslo ville hatt mange flere potensielle partnere å samarbeide med enn S&F, så dette er kanskje noe overraskende.

Bedriftene i Vest-Agder har en omtrent middels andel av bedrifter som har innovasjonssamarbeid med andre. Bedriftene i Vest-Agder har forholdsvis høy andel av bedrifter som har samarbeid med en utenlandsk partner. Det er også slik at de bedriftene i Vest-Agder som har innovasjonssamarbeid ofte har flere typer innovasjonspartnere i de ulike geografiske områdene. Det kan vi se ved at Vest-Agder har ganske høy andel med innovasjonssamarbeid innenfor hver gruppe, selv om ikke andelen som har samarbeid er mer enn middels. Fylkene er rangert etter hvor stor andel som oppgir å ha innovasjonssamarbeid, men de kan ha flere ulike typer samarbeidspartnere innenfor hvert geografiske område. Mer om typer partnere på neste side.

6.4.1 Type innovasjonspartnere

Det er også interessant å se hvilke typer innovasjonspartnere som bedriftene samarbeider med. I spørreundersøkelsen spørres det om hvorvidt partnere er kunde, leverandør, konkurrent, universitet, FoU-institusjon eller forskningsinstitutt.

Tabell 21: Andel som har innovasjonssamarbeid med ulike typer partnere.

Fylke	Har samarbeid	Eget konsern	Forskningsinstitutt	Konkurrenter	Konsulenter	Kunder	Lab/FoU-foretak	Leverandører	Universiteter
Østfold	8,1	3,1	3,1	0,8	2,3	5,8	3,5	5,4	2,7
Akershus	11,9	4,8	4,2	4,2	4,4	7,1	2,8	6,3	4,0
Oslo	10,0	0,7	0,5	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7	0,6
Hedmark	11,3	1,9	3,1	2,5	2,5	7,5	2,5	6,3	3,1
Oppland	15,9	7,7	4,4	3,3	6,6	7,7	6,0	8,8	4,9
Buskerud	8,8	5,3	4,9	2,5	4,2	8,8	4,9	8,1	4,6
Vestfold	8,7	8,3	4,0	2,0	4,3	7,1	5,1	9,5	2,8
Telemark	11,3	7,9	7,3	1,1	5,1	10,7	5,1	9,0	7,3
Aust-Agder	10,9	4,7	3,9	7,0	4,7	11,6	3,9	13,2	3,9
Vest-Agder	11,0	7,2	5,5	2,2	4,4	6,6	8,3	9,4	7,7
Rogaland	11,0	4,5	3,3	4,1	4,1	7,2	3,5	6,7	3,7
Hordaland	10,3	2,1	2,3	1,4	2,7	3,1	2,7	3,5	1,9
Sogn og Fjordane	12,1	7,3	4,8	4,0	9,7	10,5	2,4	11,3	4,8
Møre og Romsdal	16,1	7,0	5,5	3,3	4,9	10,6	4,6	10,9	5,5
Sør-Trøndelag	17,7	2,6	3,5	2,9	2,9	6,1	2,3	3,9	3,5
Nord-Trøndelag	11,6	2,3	5,4	2,3	5,4	11,6	3,9	13,2	8,5
Nordland	9,6	3,8	2,9	3,3	1,9	10,5	1,9	7,2	5,7
Troms	15,0	1,4	2,0	2,7	4,1	7,5	2,7	5,4	4,1
Finnmark	5,5	2,7	2,7	0,0	2,7	4,1	1,4	2,7	0,0
Norge	11,4	3,9	3,3	2,5	3,4	6,3	3,1	6,1	3,5

Det er kunder som det er flest som har innovasjonssamarbeid med. 6,3 prosent av utvalget har samarbeid med kundene sine. Dernext er det leverandører som har nest høyest hyppighet, med 6,1 prosent. Universiteter, konsulenter, forskningsinstitutter og FoU-foretak har henholdsvis mellom 3 og 4 prosent av utvalget innovasjonssamarbeid med. Konkurrenter har lavest hyppighet for innovasjonssamarbeid, kanskje ikke så overraskende. Det er likevel 2,5 prosent av bedriftene som har innovasjonssamarbeid med konkurrenter. Samarbeid innen eget konsern er også en kategori.

Det er ganske stor variasjon mellom fylkene når det gjelder hvem bedriftene samarbeider med. Bedriftene i Vest-Agder har mye innovasjonssamarbeid med forskningsinstitutt, lab/FoU-foretak og universiteter.

7. Utdanning

Det er stor interesse for utdanningsnivået, både generelt i befolkningen og i næringslivet. Et høyt utdanningsnivå regnes ofte som en kvalitet i seg selv, samtidig som mange antar at et høyt utdanningsnivå også er vekstfremmende for næringslivet. I regionale utviklingsstrategier, både blant fylkeskommuner og primærkommuner, er det ofte selvstendige målsettinger om å oppnå økt utdanningsnivå. Derfor har vi tatt med dette temaet i denne rapporten. Telemarksforskning har fått tilgang til data fra SSB om utdanningsnivå for alle sysselsatte fordelt på arbeids- og bokommune, og etter sektor og næring. Vi vil først presentere noen data om utdanningsnivå i befolkning, deretter konsentrerer vi oss om utdanningsnivået i næringslivet.

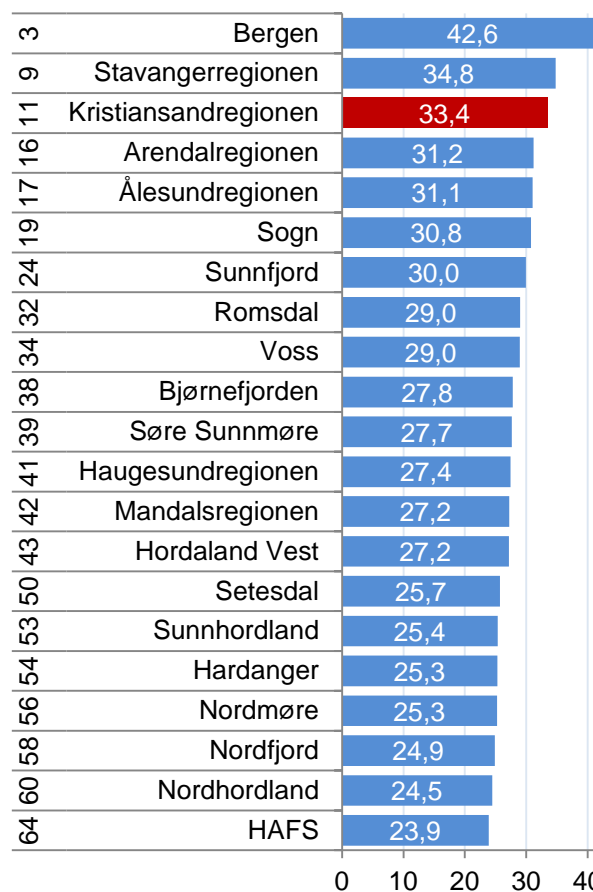
7.1 Utdanning i befolkning

Utdanningsnivået i befolkningen varierer ganske mye mellom regionene. Oslo har klart høyest utdanningsnivå i sin befolkning. 50,9 prosent av den sysselsatte befolkningen i Oslo har høyere utdanning, dvs. minst tre år på universitet eller høyskole.

Blant regionene på Vestlandet og i Agder er det Bergen som har det høyeste utdanningsnivået i befolkningen. 42,6 prosent av de som bor i Bergen og er sysselsatt har høyere utdanning.

Kristiansandregionen har et høyt utdanningsnivå i sin sysselsatte befolkning. 33,4 prosent av disse har høyere utdanning. Kristiansandregionen er rangert som nummer 11 av 83 regioner med hensyn til utdanningsnivå i befolkningen.

Rangeringen av Kristiansandregionen etter utdanningsnivå i 2000 var den samme.

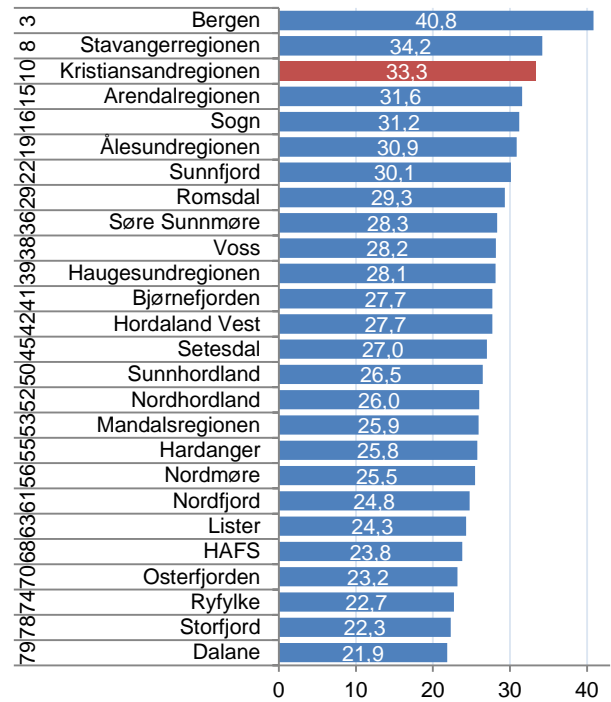

Figur 57: Andel av den sysselsatte befolkningen med høyere utdanning i 2012.

7.1.1 Utdanningsnivå i arbeidsliv og befolkning

På forrige side så vi hvordan utdanningsnivået varierte i den sysselsatte befolkningen. Når vi beregner andelen med høy utdanning etter arbeidssted i stedet for etter bosted, får vi et litt annerledes resultat. Bergen har fremdeles den høyeste andelen med høyere utdanning, men nå er nivået 40,8 prosent. Det er to prosentpoeng lavere enn når vi målte etter bosted. Det betyr at andelen med høyere utdanning blant de som arbeider i Bergen er lavere enn andelen av de som har arbeid og bor i Bergen.

I Kristiansandregionen har 33,3 prosent av de som arbeider i regionen høyere utdanning, der er ganske likt nivået for høyere utdanning i befolkningen. Rangeringen til Kristiansandregionen er nummer ti for utdanningsnivå for arbeidslivet, det er en plassering høyere enn for utdanningsnivå i befolkning.

Figur 58: Andel sysselsatte med høyere etter arbeidssted i 2012.

7.1.2 Utdanningsnivå blant pendlere

Det kan være interessant å se på utdanningsnivået til de som pendler ut og inn av kommunene, og differansen mellom disse.

Noen kommuner har mye høyere utdanningsnivå for de som pendler ut enn de som pendler inn. Det kan naturligvis komme av at kommunen ligger inntil en annen kommune med et svært kompetanseintensivt arbeidsliv som f.eks. Kristiansand.

Mandal og Risør har høyest positiv differanse mellom kompetansenivå hos de som pendlet ut kontra de som pendler inn. Kristiansand er i samme kategori.

Kanskje er kommuner med høyt utdanningsnivå blant utpendlere attraktive som bosted for høyt utdannede? Det er et interessant spørsmål, men det er imidlertid første gangen vi har beregnet disse tallene, så vi skal være litt forsiktige med tolkningen foreløpig.

Hvis det stemmer, vil kommuner som Iveland, Marnardal og Vennessla være kommuner som er lite attraktive for personer med høy utdanning, mens Mandal, Risør og Lillesand vil være de mest attraktive for de med høyere utdanning.

Tabell 22: Andel med høyere utdanning hos pendlere.

rang	Navn	Samme kommune	Pendler ut	Pendler inn	Differanse
9	Mandal	27,8	37,0	24,4	12,6
12	Risør	26,9	33,6	22,2	11,4
18	Lillesand	26,2	41,8	31,3	10,5
33	Søgne	23,6	35,0	26,5	8,6
63	Kristiansand	37,9	36,6	30,8	5,8
102	Åseral	18,7	21,5	18,3	3,2
106	Lyngdal	21,3	29,0	26,0	3,0
109	Bykle	30,2	36,5	33,9	2,7
113	Grimstad	30,2	39,5	37,0	2,4
157	Vegårshei	22,6	29,1	29,4	-0,3
172	Flekkefjord	25,9	28,2	29,4	-1,2
177	Arendal	32,8	33,8	35,1	-1,3
188	Evje og Hornnes	21,1	26,7	28,5	-1,8
205	Åmli	22,4	28,2	30,7	-2,5
207	Sirdal	23,6	22,5	25,1	-2,6
235	Audnedal	22,1	25,4	29,7	-4,2
243	Tvedestrand	26,3	28,7	33,3	-4,6
253	Songdalen	19,7	22,0	27,1	-5,1
272	Birkenes	21,4	25,7	31,8	-6,1
303	Bygland	30,7	28,8	37,0	-8,2
364	Lindesnes	18,5	25,6	39,1	-13,5
365	Farsund	22,8	23,5	37,1	-13,5
369	Froland	20,7	20,7	34,6	-14,0
377	Hægebostad	21,2	19,6	35,0	-15,5
378	Gjerstad	16,2	18,1	33,7	-15,5
384	Valle	25,8	21,0	37,0	-16,1
398	Kvinesdal	18,3	19,4	37,7	-18,3
400	Vennesla	19,1	20,0	38,5	-18,5
409	Marnardal	18,9	20,2	40,8	-20,6
417	Iveland	17,2	16,4	38,9	-22,5

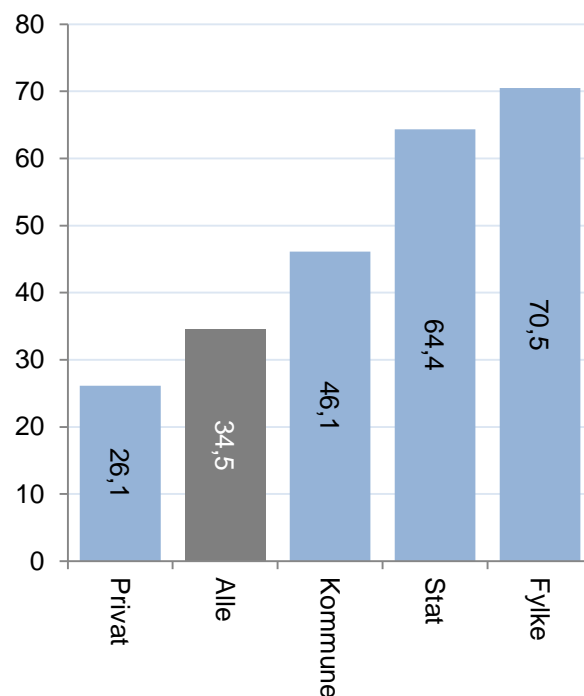
7.1.3 Utdanningsnivå sektorer

Det er stor forskjell på utdanningsnivået i de ulike sektorene. Fylke og stat har mye høyere andel med høyere utdanning enn de andre sektorene. Over 70 prosent av de som arbeider i fylkeskommunene har høyere utdanning, mens 64,4 prosent av de statsansatte har minst 3-årig utdanning.

Blant kommuneansatte er også utdanningsnivået høyere enn gjennomsnittet. Her har 46,1 prosent av arbeidstakerne høyere utdanning.

Næringslivet har mye lavere andel utdannede enn i offentlig sektor. 26,1 prosent av de som jobber i næringslivet har høyere utdanning.

Det har naturligvis stor betydning for den regionale variasjonen i utdanningsnivået. Steder hvor en stor andel av sysselsettingen er i offentlig sektor vil naturlig få et høyere utdanningsnivå i arbeidslivet, og sannsynligvis også i befolkningen.

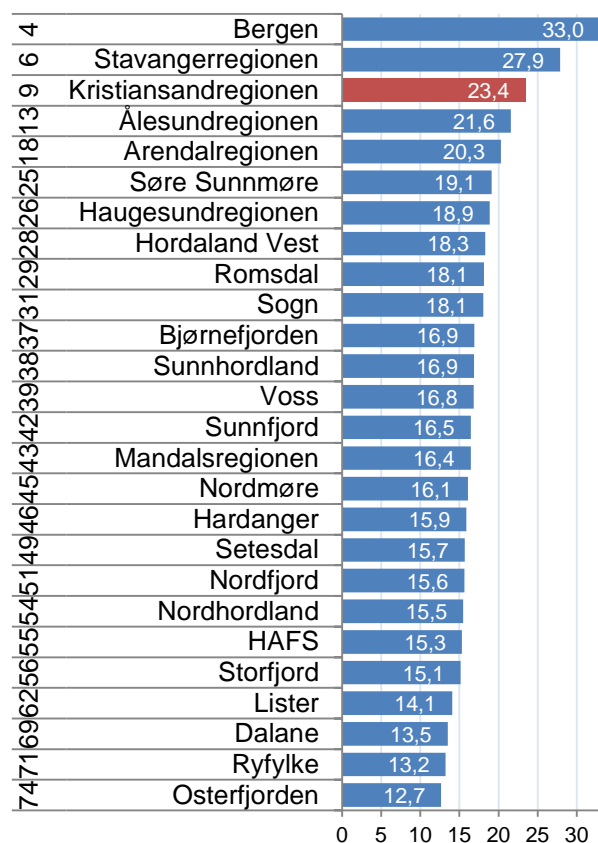
Figur 59: Andel med høyere utdanning etter sektor, 2012.

7.1.4 Utdanningsnivå næringslivet

I resten av rapporten skal vi se spesielt på utdanningsnivået i næringslivet. Variasjonen i utdanningsnivå i næringslivet er vist i figur 60.

Bergen har klart høyest utdanningsnivå i sitt næringsliv av regionene på Vestlandet og i Agder. 33,0 prosent av de som arbeider i næringslivet i Bergen har høyere utdanning.

I Kristiansandregionen har 23,4 prosent av arbeidstakerne i næringslivet høyere utdanning. Det er niende høyest av de 83 regionene, selv om andelen faktisk er lavere enn for næringslivet i Norge, som vi så i figur 59 var på 26,1 prosent. De største byene drar opp andelen for landet svært mye, slik at det bare noen få kommuner og regioner som har høyere andel enn Norge.

Figur 60: Andel med høyere utdanning i næringslivet, etter arbeidssted i 2012.

7.1.5 Utdanningsnivå over tid

Hvordan har utdanningsnivået i næringslivet i regionene variert over tid? I tabellen under ser vi hvordan utdanningsnivået i regionene på Vestlandet og Agder har utviklet seg siden 2000.

Tabell 23: Andel med høyere utdanning i næringslivet i regionene, etter arbeidssted.

Rang 2012	Region	2000	2005	2010	2011	2012	Rang 2000	Forbedring rang
4	Bergen	24,3	27,3	30,1	30,3	33,0	4	0
6	Stavangerregionen	19,7	22,6	24,0	24,0	27,9	6	0
9	Kristiansandregionen	15,3	18,0	21,0	21,4	23,4	12	3
13	Ålesundregionen	13,9	16,1	18,6	18,8	21,6	20	7
18	Arendalregionen	14,2	16,0	18,0	18,3	20,3	16	-2
25	Søre Sunnmøre	11,2	13,7	16,6	17,1	19,1	37	12
26	Haugesundregionen	12,0	14,1	16,3	16,5	18,9	32	6
28	Hordaland Vest	10,3	12,4	16,1	16,0	18,3	49	21
29	Romsdal	11,6	13,2	15,8	15,8	18,1	35	6
31	Sogn	12,3	13,5	16,2	16,3	18,1	29	-2
37	Bjørnefjorden	10,6	11,9	13,9	14,1	16,9	44	7
38	Sunnhordland	10,3	12,6	14,3	14,8	16,9	47	9
39	Voss	12,7	14,3	15,7	15,7	16,8	26	-13
42	Sunnfjord	12,2	13,5	14,9	14,9	16,5	30	-12
43	Mandalsregionen	10,6	13,6	14,6	14,7	16,4	43	0
45	Nordmøre	10,0	12,1	14,1	14,5	16,1	52	7
46	Hardanger	11,2	13,0	13,1	12,9	15,9	36	-10
49	Setesdal	8,1	9,9	12,6	13,0	15,7	68	19
51	Nordfjord	10,0	12,0	12,8	13,0	15,6	51	0
54	Nordhordland	9,3	11,7	12,8	13,1	15,5	57	3
55	HAFS	8,0	9,3	11,0	12,2	15,3	72	17
56	Storfjord	9,8	10,8	12,4	12,7	15,1	54	-2
62	Lister	9,3	11,1	12,6	12,6	14,1	56	-6
69	Dalane	7,6	9,4	11,4	11,5	13,5	74	5
71	Ryfylke	8,3	10,3	11,0	10,7	13,2	65	-6
74	Osterfjorden	7,4	9,3	9,9	10,6	12,7	77	3

Akershus Vest, Oslo og Kongsberg/Numedal har det høyeste utdanningsnivået av regionene i Norge. Det har de hatt i hvert fall tilbake til år 2000. Byregionene Bergen, Stavangerregionen, Kristiansandregionen og Ålesundregionen har høyest utdanningsnivå av regionene på Vestlandet og Agder.

Kristiansandregionen har hatt en sterkere økning i andelen med høyere kompetanse i næringslivet enn ellers i landet, og har derfor beveget seg fra 12. til 9. plass på rangeringen.

Tolkningen av at en region har blitt høyere rangert er tvetydig. Dersom det har vært en vekst i antall kompetansearbeidsplasser er det naturligvis bra, men dersom utviklingen skyldes at mange lavkompetansearbeidsplasser har forsvunnet er det mindre positivt. Ettersom Kristiansandregionen har hatt sterk arbeidsplassvekst i denne perioden, er det mest nærliggende å anta at årsaken til økningen i andelen skyldes vekst i kompetanseintensivt næringsliv.

7.1.6 Utdanningsnivå i kommuner

Vi kan også se på utdanningsnivået i næringslivet i kommune. Vi sammenlikner da Kristiansand med de andre store byene og kommunene.

Tabell 24: Andel med høyere utdanning i næringslivet i regionene, etter arbeidssted.

Rang 2012	Navn	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Rang 2000	Forbedring rang
1	Bærum	36,8	38,7	39,7	41,2	41,8	42,4	42,3	41,9	42,4	44,5	44,4	44,8	48,6	1	0
2	Oslo	33,0	33,2	33,8	34,1	34,8	35,6	36,4	36,1	36,9	38,1	38,1	38,2	41,9	3	1
4	Asker	33,9	32,9	32,8	33,5	32,8	34,1	34,6	33,3	33,8	34,8	34,9	34,3	37,6	2	-2
5	Stavanger	24,4	24,4	25,0	25,9	26,8	27,6	27,4	26,5	26,9	28,3	28,8	29,7	34,7	6	1
6	Bergen	24,3	24,6	25,3	25,7	26,5	27,3	28,0	27,5	28,4	29,5	30,1	30,3	33,0	7	1
7	Trondheim	24,0	26,7	25,2	25,3	26,3	26,8	27,5	27,7	28,4	29,6	30,0	30,3	32,3	8	1
15	Kristiansand	17,3	17,4	18,1	18,4	19,4	20,2	21,2	21,3	21,9	23,0	23,3	23,8	26,2	26	11
17	Tromsø	20,3	20,2	20,7	20,3	21,0	21,5	22,0	21,7	22,3	23,4	23,5	23,8	25,5	15	-2
21	Sandnes	17,0	17,1	17,7	18,9	19,3	20,6	20,5	20,9	22,5	23,7	22,8	21,7	24,8	29	8
28	Ålesund	16,2	16,6	17,0	17,0	17,6	18,3	18,8	18,4	19,4	20,2	20,5	20,8	24,0	34	6
29	Sandefjord	16,8	17,0	17,2	17,5	18,2	18,3	18,6	18,8	19,6	20,8	21,2	21,9	23,9	31	2
31	Tønsberg	16,2	16,6	16,8	17,0	17,3	18,1	18,5	18,6	19,8	20,9	20,8	21,5	23,0	33	2
32	Drammen	15,8	15,9	16,1	16,1	16,8	17,9	18,2	17,9	18,2	19,7	19,9	20,2	22,6	35	3
37	Bodø	16,9	16,6	17,2	16,9	17,4	18,2	18,9	19,0	19,1	19,9	20,3	20,2	21,8	30	-7
38	Arendal	13,9	13,8	15,3	15,2	15,8	16,6	16,9	17,1	18,0	18,9	19,3	19,9	21,7	56	18
42	Skedsmo	18,0	18,1	18,3	18,7	18,0	18,5	18,6	17,9	18,5	18,8	18,9	19,5	21,2	21	-21
74	Skien	12,9	13,5	13,6	13,9	14,6	15,3	15,8	15,6	16,1	17,6	17,9	18,3	19,3	77	3
84	Fredrikstad	12,4	13,0	13,3	13,9	14,4	15,2	15,6	15,2	15,7	16,9	17,3	17,2	18,7	92	8
118	Larvik	11,2	11,6	12,0	12,2	12,2	12,8	13,2	13,3	13,9	14,8	15,0	15,6	17,2	122	4
128	Sarpsborg	10,7	11,4	11,9	11,5	12,3	13,0	13,2	13,5	13,4	14,4	14,9	15,0	16,7	145	17

Kristiansand er nummer 15 av de 428 kommunene i landet når det gjelder andel i næringslivet med høyere utdanning. De fire største byene og Asker og Bærum har høyere nivå enn Kristiansand av de største kommunene, men Kristiansand har et høyere nivå enn de andre byene. De største byene har mye høyere andel med utdanning i næringslivet enn de små kommunene, som vi ser av rangeringer og farger.

Kristiansand har rykket opp 11 plasser på kommunerangeringen siden 2000. Økningen i andelen med høyere utdanning i næringslivet har skjedd raskere i Kristiansand enn de fleste andre byer. Kristiansand har passert blant annet Tromsø og Skedsmo når det gjelder andelen med høyere utdanning i næringslivet siden 2000.

7.2 Hvorfor varierer utdanningsnivået?

Det er stor forskjell på utdanningsnivået mellom de ulike bransjene. Vi kan derfor gjøre en bransjustering på samme måte som vi har gjort tidligere i denne rapporten, og få fram om regionene har mer eller mindre høyt utdanningsnivå gitt den bransjestrukturen de har. Resultatene er vist i tabellen til høyre. I tabellen har vi først vist normalisert andel med høy utdanning, der vi har sett på differansen mellom andel med høy utdanning i næringslivet i regionen og den tilsvarende andelen på landsbasis. Dernest har vi regnet ut hvor mye av dette avviket som kan forklares av bransjestrukturen, og til slutt en bransjustert utdanningsandel.

Da ser vi at det bare er noen få regioner som har en bransjestruktur som tilsier at utdanningsnivået i næringslivet skal ligge høyere enn gjennomsnittet for Norge. Det er bare Bergen og Stavangerregionen som har en bransjestruktur som tilsier at utdanningsnivået skal være høyere enn landet.

Når vi justerer for bransjestrukturen, ser vi at rangeringen med hensyn til utdanningsnivå blir litt annerledes enn når vi bare ser på andelen uten å ta hensyn til bransjestrukturen.

Kristiansandregionen har en andel med høyere utdanning i næringslivet som er 2,8 prosentpoeng under andelen på landsbasis. 2,2 prosentpoeng av dette kan tilskrives bransjestrukturen. Det vil si at dersom hver enkelt bransje i næringslivet i Kristiansandregionen hadde hatt samme utdanningsnivå som ellers i landet, ville andelen med høyere utdanning likevel blitt 2,2 prosentpoeng under nivået for hele landet.

Når vi rangerer regionene etter den bransjusterte andelen med høyere utdanning i næringslivet, kommer Kristiansandregionen på en åttendeplass av regionene. Kristiansandregionen passerer da også Stavangerregionen. Det er altså en høy andel av arbeidstakerne i næringslivet i Kristiansandregionen med høy utdanning, også når vi sammenlikner andelen i bransje for bransje.

Tabell 25: Normalisert andel med høyere utdanning i næringslivet, bransjeeffekten, og bransjustert andel med høyere utdanning.

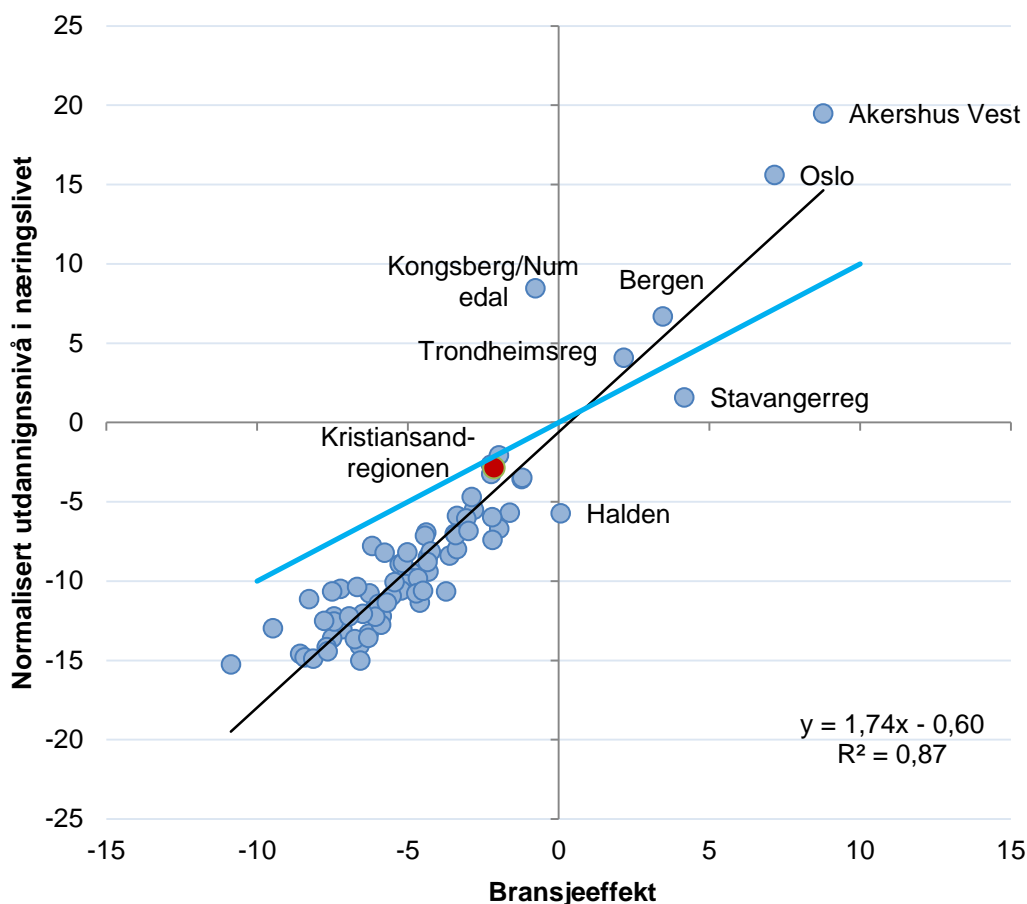
Rang	Region	Normalisert andel	Bransjeeffekt	Bransjustert
4	Bergen	6,7	3,5	3,2
8	Kristiansandregionen	-2,8	-2,2	-0,7
11	Ålesundregionen	-4,7	-2,9	-1,8
14	Sogn	-8,2	-5,8	-2,4
17	Stavangerregionen	1,6	4,2	-2,6
19	Søre Sunnmøre	-7,1	-4,4	-2,7
20	Storfjord	-11,1	-8,3	-2,9
22	Nordfjord	-10,7	-7,5	-3,1
30	Hardanger	-10,4	-6,7	-3,7
31	Arendalregionen	-6,0	-2,2	-3,8
33	Romsdal	-8,1	-4,2	-3,9
36	Bjørnefjorden	-9,4	-5,0	-4,3
40	Voss	-9,5	-4,9	-4,6
41	Hordaland Vest	-8,0	-3,4	-4,6
48	Mandalsregionen	-9,8	-4,9	-5,0
50	Sunnhordland	-9,4	-4,3	-5,1
51	Nordmøre	-10,2	-5,1	-5,1
53	Sunnfjord	-9,8	-4,7	-5,2
54	Haugesundregionen	-7,4	-2,2	-5,2
56	Setesdal	-10,6	-5,2	-5,4
57	HAFS	-10,9	-5,5	-5,4
64	Ryfylke	-13,0	-7,2	-5,9
66	Nordhordland	-10,8	-4,7	-6,1
67	Osterfjorden	-13,6	-7,5	-6,1
71	Lister	-12,2	-5,9	-6,3
77	Dalane	-12,8	-5,9	-6,9

Når en betrakter tabellen, vil den oppmerksomme leser oppdage at de som har høy utdanningsandel i næringslivet også ser ut til å få høy bransjustert andel. Bergen er for eksempel høyest på begge målene, mens de med lavest utdanningsnivå også har lavest utdanningsnivå etter bransjustering. Storfjord, Nordfjord og Hardanger er regioner som ikke faller helt inn i dette mønsteret ettersom de kom vesentlig bedre ut etter bransjustering, men tendensen er likevel ganske klar.

Det betyr at bransjestrukturen ikke helt ut forklarer hvorfor noen regioner har et høyere utdanningsnivå i næringslivet, men at det også må være andre forhold som påvirker utdanningsnivået.

Det skal vi se litt mer på, på neste side.

I figuren under har vi satt inn alle regionene etter utdanningsnivå og bransjeeffekten.

Figur 61: Utdanningsnivå, normalisert, og bransjeeffekten på utdanningsnivå i norske regioner i 2012.

Av denne figuren kan en lese seg til flere forhold. For det første er det bare seks av 83 regioner med en andel av næringslivets ansatte med høy utdanning som er over andelen på landsbasis. Det er de største byregionene, Akershus Vest og Kongsberg/Numedal. Det er dermed hele 77 regioner som har lavere utdanningsnivå i sitt næringsliv enn gjennomsnittet for Norge.

For det andre er det bare seks regioner som har en bransjestruktur som tilsier en høyere utdanningsandel. Halden er en av disse, mens Kongsberg/Numedal ikke har en slik bransjestruktur.

Når vi legger inn en regresjonslinje (den sorte streken), ser vi at korrelasjonen mellom bransjeeffekten og utdanningsandelen er svært høy, hele 0,87. Bransjestrukturen forklarer dermed svært mye av variasjonene, tilsynelatende. Problemet er at bransjestrukturen overforklarer forskjellene. Regresjonsformelen, som vi kan lese av diagrammet er y (utdanningsandel) = $1,74 * x$ (Bransjeeffekt) – 0,60. Betaværdien, som er tallet 1,74, burde ligge nært verdien 1. Da skulle regresjonslinjen vært som den blå streken i diagrammet. Når vi regner ut bransjustert utdanningsandel er det avstanden til den blå streken som gir svaret.

Når vi går inn og ser på utdanningsnivået i regioner som Oslo og Akershus Vest, ser vi at de har mye høyere utdanningsnivå enn landet i alle bransjer. Så hvis en region har en bransjestruktur med en stor andel i kompetanseintensive bransjer, så blir også utdanningsnivået i lite kompetanseintensive bransjer også høyere.

ⁱ Alle tall om arbeidsplasser og sysselsetting er fra registerbasert sysselsettingsstatistikk fra SSB.

ⁱⁱ Progressivt gjennomsnitt er et gjennomsnitt for de siste ti årene, der de siste årene gis størst vekt, siste år teller 10, nest siste 9, osv. Dette er en metode som vi bruker for å rangere utviklingen mellom ulike geografiske områder for en rekke indikatorer, fordi vi da ikke bare måler utviklingen i tiårsperioden, men også får med om trenden er positiv eller negativ.

ⁱⁱⁱ Vi bruker begrepet *vekstimpuls* om arbeidsplassvekst, når vi måler veksten i arbeidsplasser i en bransje, eller sektor i prosent av samlet sysselsetting i et område. Dette til forskjell fra prosentvis vekst i antall arbeidsplasser i den samme bransjen fra et tidspunkt til et annet. Da vil bransjer med høy prosentvis egenvekst, men som utgjør en liten andel av samlet sysselsetting komme ut med lav vekstimpuls. Dette gjør at vi slipper å forklare av sektorer og bransjer som har høy prosentvis egenvekst egentlig ikke betyr så mye for utviklingen.

^{iv} Alle tall for nyetableringer, vekst og lønnsomhet baserer seg på data som Telemarkforskning har fått levert fra Brønnøysundregistrene.

^v Rent teknisk måler vi innovasjonsklima gjennom en binær logistisk regresjonsanalyse der avhengig variabel er om bedriften har innovasjon (0/1) og uavhengige variable er størrelse (lineær av antall ansatte), bransje (dummyvariable for hver 2-siffer NACE-bransje) og dummyvariable for regioner. Betakoeffisienten for regionvariabelen vil da være et uttrykk for om regionen har høy eller lav tilbøyelighet for å ha innovasjon. Denne regresjonsanalysen er kjørt for alle de 11 innovasjonstypene, og deretter veid på samme måte som vi veier for frekvenser.

^{vi} Eksportklima måles gjennom en binær logistisk regresjonsanalyse er avhengig variabel er om bedriften har eksport (0/1) og uavhengige variable er størrelse (lineær av antall ansatte), bransje (dummyvariable for hver 2-siffer NACE-bransje) og dummyvariable for regioner. Betakoeffisienten for regionvariabelen vil da være et uttrykk for om regionen har høy eller lav tilbøyelighet for å ha eksport.